ISSN 1300-4158

AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 17 • KASIM 2006 • 5 YTL. (KDV DAHİL)

insancıl

2006/11

- Ömer Naci Soykan'ın Doğa Felsefesi
- Erich Fromm'un Marx Yorumu ve Eleştirisi
- Kökleriyle Dede Korkut Öyküleri
- Toplumun Yeniden Üretiminde İdeoloji
- Hep Yolda

YILDIZ GÜNCESİ'nde
— 6-7 Eylül 1955
— Taner Timur'un Osmanlı Çalışmaları
— Kadının Kolay Elde Edilmesi
— Afrika'yı Kim Kirletiyor
— Tek Tip Türkçe

17 yaşındayız!...

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım Deniz SARAÇ

Kapak Mehmet Aslan

Tuval Ustune Yaglıboya 44x58 cm Aydınlanma (Insancıl'ın Işığı)

Baskı ILICAK Matbaası

Dağıtım DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu

•Cengiz GÜNDOĞDU, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ

Danışma Kurulu

•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabri BÜYÜKDÜVENCI *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknik Universitesi)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet INAM *(Orta Doğu Teknik Universitesi)*, • Prof.Dr Sevgi İYI *(Maltepe Üniversitesi)*, •Prof.Dr Ömer Nacı SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)* •Prof.Dr Harun TEPE *(Hacettepe Universitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir.

Adres: Kuçukparmakkapı, Ipek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-Istanbul Tel./Belgeç (0212) 249 80 19

E-mail: insancildergisi@hotmail.com **www.insancil.com**

Yurtiçi yıllık abone bedeli 60.000.000 TL 60 YTL

Yurtiçi ödemeler için

T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-Istanbul Hesap No 1042 0577792

Posta Çeki 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli 70 Euro ya da 70 $

Yurtdışı ödemeler için

T.İş Bankası Atakoy-Istanbul 1137 30190317 9305 (Euro Hesabı)

T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-Istanbul 1042 301000 0153677 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

Korkut KÖSEOĞLU	ÖMER NACİ SOYKAN'IN DOĞA FELSEFESİ	1
Haluk ERDEM	ERICH FROMM'UN MARX YORUMU VE ELEŞTİRİSİ	9
Baha ÇITAKOĞLU	KARŞILAŞMA (Şiir)	13
İ. AYDIN - S.ÇOLAK - E.KUL	KÖKLERİYLE DEDE KORKUT ÖYKÜLERİ	14
Sedat UMRAN	İKİMİZİN GECESİ (Şiir)	22
Medet TURAN	TOPLUMUN YENİDEN ÜRETİMİNDE İDEOLOJİ	23
Berrin TAŞ	HEP YOLDA	28
Sevgi İLDENİZ	YAZ YAĞMURU (Şiir)	30
İnsancıl Şiir Atölyesi	RÜŞTÜ ONUR'UN DAVET ADLI ŞİİRİNİN İRDELENMESİ	31
Barış ACAR	KUŞBAKIŞI ORTAÇAĞ - IV	34
İsmet Kemal KARADAYI	İSTANBUL'LA FRANKFURT'UN ARASI - IX	36
Işıl ÇAĞDAŞ	BENİM ÜLKEM (Şiir)	37
Mellke YÜZÜGÜZEL	YAPACAK İŞİ OLAN KADIN (Öykü)	38
Mustafa TABAK	"MAKİNE" (Şiir)	43
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	44
Hatice CEMAL	ALACALARIM (Şiir)	48

ÖMER NACİ SOYKAN'IN DOĞA FELSEFESİ

Korkut KÖSEOĞLU

Korkut Köseoğlu
1967 İstanbul doğumlu. Uludağ Üniveristesi İ.İ.B.F İşletme bölümünü bitirmiş. Kurulduğundan beri İnsancıl Atölyesi katılımcısıdır.

1.Tarihsel Süreçte Doğa Felsefesi:

Ömer Naci Soykan'ın doğa felsefesi üstüne düşüncelerini ele alırken, öncelikle tarihsel süreçte doğa felsefesinin anlamını belirleyeceğiz. Sonra doğa felsefesinden ne anlaşıldığını göstereceğiz. Çünkü, Ömer Naci Soykan'ın doğaya bakışını kavrayabilmek için daha önce doğaya nasıl bakıldığını bilmek gerekir. Doğa felsefesini tarihsel süreç içinde ele aldığımızda, zaman ve mekâna göre değişik anlamlar taşıdığını görüyoruz.

1.1 Antik Dönem:

Doğa felsefesi, Batı'da (İyonya) ilk olarak MÖ 6 ve 5. yüzyıllarda yalnızca doğayı konu alan *doğa üzerine* olarak kullanılmış. İyonya filozofları, Anaksimandros (MÖ 610-545) dışında, Ömer Naci Soykan'ın diliyle söylersek *"Ağaçları tanıyorlardı"* Ağaçları tanımama Anaksimandros'la başlar. Anaksimandros, evrenin ana maddesini doğanın dışında aradı. Evrenin ana maddesine sınırsız anlamında *"apeiron"* dedi. Ama Anaksimandros'tan sonra çizgisini sürdürdü doğa felsefesi. Doğa felsefesinin önünü kesen, Ömer Naci Soykan'ın deyişiyle, *"doğa felsefesinin kapısına dışarıdan kilit vuran"* Parmenides'tir (MÖ 540-470). Şimdi burada sorulması gereken şu. Parmenides, neden doğanın dışına çıktı. Guthrie, bunu şöyle açıklar. *"İyonyalı filozoflar evrenin tek bir şey olduğunu, ancak birçok şey haline geldiğini* [oluştuğunu-K.K.] *söylemişlerdi. (...) Bir şeyin değiştiği, örneğin onların söylediği gibi, havanın suya ve ateşe dönüştüğü nasıl söylenebilir? Değişmek 'var olmayan' haline gelmek anlamına gelir, ancak var olana ilişkin olarak, onun var olmadığını söylemek yalın bir çelişkidir."*(1) Thomson ise Parmenides'teki bu değişimi meta fetişizmine bağlar. Marks meta fetişizminin sonucunu şöyle anlatır: *"Bu âlemde, insan beyninin ürünleri, bağımsız canlı varlıklar gibi görünür ve hem birbirleriyle, hem de insanoğlu ile ilişki içine girerler."*(2) Gerçekten Parmenides zihin ürünü *Bir*'i nesnel gerçeklik yerine koyar. Sokrates'le (MÖ 470-399) birlikteyse felsefe yön değiştirdi. Artık, sorular doğaya değil, insana yönelikti. Sokrates toplumun moral değerlerini sorguluyor, onlara tümel tanımlar arıyordu. Sokrates'in öğrencisi Platon'a (MÖ 427-347) göre doğa, mutlaka bir şeyin kopyası olması gerekirdi. Aristoteles'te (M.Ö 384-322) ise doğa, gözlem ve akıl yardımıyla fizik bilimi oluşturma çabasıydı. Bilim yapabilmek için ilk kez doğadaki canlıları toplamış, sınıflara ayırmış ve bunları sistemleştirebilmiştir. Aristoteles bilim oluştururken yalnızca insanı değil, doğadaki bütün canlıları incelemek istemişti. Ona göre doğa, hiyerarşik yapıdaydı. En altta bitkiler, daha sonra hayvanlar ve son olarak en yetkin olan insanlar geliyordu. Aristoteles doğadaki canlıları incelerken bundan çok zevk aldığını da söylemiştir.(3) Eski Yunan'da Epikür Demokritos'un (MÖ 460-370) mekanist atomcu görüşünü, Stoacılık Herakleitos'un (M.Ö 536-470) dinamik doğa anlayışını geliştirmişlerdir. Daha sonra, Hıristiyan Avrupa'da, doğanın incelenmesi ihmal edilmiş, metafizik düşüncenin doğaya ilişkin açıklamalarına doğa felsefesi denmişti.

1.2 Rönesans Dönemi:

İkinci olarak, XV. ve XVII. yüzyıl arasını kapsayan döneme baktığımızda, modern bilimin doğuşuna kadar geçen sürede, teknik, ekonomik ve bilimsel alanlarda önemli gelişmeler görüyoruz. Bu gelişmeler doğaya bakışı önemli ölçüde etkilemiştir.

Ortaçağın sonlarına doğru güçlenen ticaret burjuvazisi, feodalitenin çıkarlarını tehdit eder duruma gelmişti. Rönesans döneminin ekonomik alanda hareket ettirici gücü, ticaret artışıyla biriken artı değerdi. Söz konusu ticaret, ağırlıkla tarım ve dokumacılık alanlarındaki teknik gelişmelerin sonucu, artan üretimle yapılıyordu. Denizcilikteki gelişmeler nakliye giderlerini düşürerek kârları artırıyordu. Güçlenen burjuvazi, üretim biçimini de değiştirme konumuna geldi. XV. yy.dan itibaren üretim biçiminde zorunlu çalışmanın yerini ücretli emeğin belirlediği bir sistem almıştı. Bu sistemin egemen olması XVII. yüzyılı buldu. Bütün Avrupa'ya yayılmasıysa XIX. yüzyılda oldu. Kapitalizmin egemen olduğu bu iki

yüzyılda (XV. ve XVII.), pozitif bilim alanında önemli gelişmeler oldu. Bu gelişmelerin en önemli nedeni yeni bir yöntem olarak deney ve matematiğin kullanılmasıydı. Bu gelişmede, teknik değişikliklerle, bilimdeki gelişmeler karşılıklı olarak birbirlerini etkiledi. Böylece, XV. ve XVII. yüzyıl arası, Avrupa'da, ekonomik ve sosyal alanlarda devrimsel nitelikte değişiklikler oldu. Pozitif bilimler, toplumun üretici güçlerinden biri oldu. Bilimsel devrimlerin en önemli yanı, kapitalizm insanlığın evriminde geçici bir evre olmasına karşın, bilimsel devrimler insanlar için kalıcı nitelikteydi. Bu dönemdeki bilimsel devrimler, kendisinden önceki bütün inanışları yıkmış, yerine yepyeni bir dünya görüşü getirmişti. Bu yeni görüşte bilgi, doğayla uzlaşma aracı olmaktan çıkıp, doğayı denetim altına alma aracı durumuna geldi. Bilimsel devrimlerin üç aşamalı olarak gerçekleştiğini görüyoruz.

İlki Rönesans aşamasıdır (1440-1540). Bu döneme damgasını vuran en önemli gelişme, Kopernik (1473-1543) devrimidir. Bu devrimle, yüzyıllarca egemen olan Aristoteles'in Dünya'yı merkez alan evren anlayışı yıkılmış, yerine Güneş'i merkez alan bir sistem gelmiştir.

Ekonomik büyüme beraberinde paranın harcanmasını da gündeme getiriyordu. Ekonomik gücü elinde bulunduran egemen sınıf, kendi zevkini tatmin için sanatçılara daha çok sipariş veriyordu. Özellikle resim ve heykel sanatı çok ilerlemişti. Böylece, sanatçıların durumunda önemli bir ilerleme oldu. Bu değişiklikle, yüzyıllardır kopuk olan sanatçı-bilim insanı bağı kuruluyordu. Sanatçılar, tekniklerini geliştiriyor, bilim insanları da yeni düşünceler Tarihte hiçbir zaman görsel sanatlar bilimin gelişmesinde böyle etkili olmamışlardı. Sanatın bilime en önemli etkisi, görme ve perspektif, insan anatomisine gösterilen ilgiydi. "*Entelektüel yönü bakımından Rönesans, küçük ve bilinçli bir bilim adamları ve sanatçılar azınlığının eseridir.*"(4) Bu dönemin bilim insanları, Engels'in söylediği gibi: "*(...) henüz, ardıllarında tek yanlılığa yol açan sınırlayıcı etkilerini sık sık gördüğümüz iş bölümünün tutsağı olmamışlardı.*"(5)

Bilimsel devrimlerin ikinci aşamasında öncelikle, Kopernik'in (1473-1543) devrimini geliştiren Bruno ve Kepler'i (1571-1630) görüyoruz. Onların çalışmasıyla, artık yalnız güneş merkezli evren sistemi değil, aynı zamanda gezegenlerin hareketinin elips olduğu, daire olmadığı kabul ediliyordu. O çağın en büyük bilim aracı olan teleskopun bulunuşu, Galilei'nin (1564-1642) önünü açmıştı. Gökyüzü gözlemlerinin sonunda, deniz boylamının nasıl hesaplanacağını bulmuştu. Ayrıca, düşen cisimlerle ilgili çalışmalarının sonuçları, yakın zamana kadar bilimin temel yöntemlerinden biriydi. Aynı dönemde Harvey'in (1578-1657) de insan vücuduyla ilgili çalışmaları vardı. Kan dolaşımını bulan Harvey, insan organizmasını hidrolik bir makineye benzetiyordu. Bu dönemin bir diğer önemli bilim insanı İngiliz Gilbert'tır (1544-1603). Onun *De Magnete* (Mıknatıs Hakkında) adlı kitabı, döneminin egemen doğa felsefesini göstermesi açısından da önemlidir. Gilbert cisimler arası ilişkileri sempati, antipatiyle açıklıyordu. Onun bu bakışı Rönesans doğacılığının tipik örneğidir.

Üçüncü aşamada, artık yeni bilimin hızla yeni alanlara yayılması ve toplum içindeki örgütlenişini görüyoruz. XVII. yüzyılda ortaçağın hiyerarşik evreni aşıldı, yeni bir evren anlayışı geldi. "*Artık bundan böyle, bütünü oluşturan bağımsız parçalar, Tabiat Kanunlarının görünmez buyruğu altında, serbestçe birbirlerini etkileyebileceklerdi. Buna karşılık, bu kanunları bilmek de, tabiat kuvvetlerini insanoğlunun hizmetine koşmak bakımından bir anahtar olarak görülüyordu. Ulvi tefekkür* [yüce düşünce-K.K.], *yerini, yarar sağlayıcı çalışmalara bırakmıştı.*"(6) Bilimin toplum içine yayılması ve uygulama alanı bulması, yükselen ticaret burjuvazisinin bilimin bu yeni olanaklarını kullanmasıyla oldu. Descartes (1596-1650) ve Bacon (1561-1626), bilimin topluma yayılmasında çok önemli iki düşünürdür. İki düşünürün bilgi edinme yöntemleri de farklıydı. Bacon, olgulardan deney yardımıyla tüme vararak bilgiye ulaşılacağını düşünürken, Descartes, deneyin ancak, tümdengelimle kavranacak düşüncenin yardımcısı olduğunu savunurdu. Bir diğer fark da, Descartes, bilimi, ortaçağ skolastiğine alternatif bir dünya sistemi olarak düşünürken, Bacon, yeni bir sistem önermiyor, yalnız yeni sistemlere yardımcı olacak bir örgütlenmeden söz ediyordu. Her iki filozof bu anlamda birbirlerinin tamamlayıcısı oluyordu.

Bacon, bilimi, endüstrinin ilerlemesine bağlayan ilk kişidir. Bacon iyi örgütlenmiş ve donatılmış bir kümeyle olguları temel alan bir araştırma yapılırsa insanın mutlaka gerçeğe ulaşacağına inanmıştı. Ona göre: "*Doğanın hizmetkârı ve yorumcusu olan insanoğlu, deney ve düşünme yoluyla doğa düzeninin sınırlarını anladığı ölçüde, eylemde bulunabilir ve bilgi edinebilir.*" "*Doğaya egemen olmanın koşulu ona boyun eğmektir.*"(7)

Bacon'ın materyalizmini Hobbes sistemleştirir. "*Duyulur dünya özgün çekiciliğini yitirir ve geometricinin soyut duyuluru durumuna gelir. Fizik hareket, mekanik ya da matematik harekete kurban edilmiş; geometri baş bilim ilan edilmiştir. Materyalizm ürkürük (insandan kaçan) olur. Kendi öz ürkürük ve ayrık alanında savaşabilmek için, materyalizm teninı*

öldürmek ve çileci olmak zorunda kalmıştır. Kendini bir us varlığı olarak gösterir, ama anlığın sert mantığını da geliştirir."(8)

"Descartes, duyumsal deneyi önce mekaniğe, sonra da geometriye indirgeyerek, evreni maddi ve manevi olarak ikiye ayırdı."(9) Maddi evren bilimin yapıldığı yerdi. Bu ayırımla, bilim insanları din alanına girmedikleri sürece dinlerin etkisi olmaksızın kendi bilimsel çalışmalarını yapabilir duruma geldiler. Böylece bilimin önü açılmış oluyordu. Kendi bilimsel sistemi de, *"deneyler üzerine oturan sonuçlarla, kendi* ***Yöntemiyle*** ***apaçık*** *gerçeklilerden çıkarılan sonuçların bir karışımıydı".*(10) Descartes, Rönesans doğacılığının tam tersi bir anlayışla, madde ve ruh ayırımına gidiyordu. Ona göre bütün canlılar makineydi.

Bütün farklarına karşın, Descartes da ulaşılacak erek açısından Bacon'dan farklı değildir. *"(...) ateşin, suyun, havanın, yıldızların, göğün ve etrafımızdaki bütün cisim ve maddelerin güç ve hareketlerini de, o şekilde öğrenebilir, bütün bu bilgileri, kullanabilecekleri amaçlar uğrunda kullanır ve böylece Tabiatı hükmümüz ve hakimiyetimiz altına alabiliriz. Bu yalnızca, yeryüzünün bütün nimetlerden sıkıntısızca yararlanmamızı sağlayacak düzenler icat etmek değil, fakat temel olarak sağlığı korumak için de istenir bir şeydir."*(11)

1.3 Romantik Dönem:

Üçüncü olarak, doğa felsefesi, XIX. yüzyılda, modern bilimin mekanist, doğayı anlamadan ona yalnız nesne gözüyle bakan görüşüne karşı, doğayı şiirle bezenmiş anlamlı varlık alanı olarak gören romantik anlayışın görüşü ortaya çıktı. Romantik dönemin en önemli temsilcileri Goethe (1749-1832) ve Schelling'tir (1775-1854). Romantizme göre, doğadaki görüngülerin, bizim istersek anlayabileceğimiz bir dili vardır. Bunu da deney ve gözlemle değil, ancak sezgiyle anlayabiliriz. Bu, bize bilimin ortaya çıkaramadığı unsurları ortaya çıkarırken işe yarar. *"Örneğin, Goethe doğadan söz ederken coşar: 'Doğa daima yeni biçimler yaratır. Şimdi ne varsa biraz önce yoktu; olan bir daha olmaz. Her şey yenidir, ama her şey daima yine eskisidir. Biz onun tam içinde yaşarız, ama onun yabancısıyız. Durmadan bizimle konuşur, ama sırrını söylemez.' Her iki tutuma da ihtiyacımız var."*(12)

1.4 Marks ve Engels'te Doğa Felsefesi:

Dördüncü olarak doğa felsefesi, Marks'a (1818-1883) göre, insan doğayla diyalektik bir ilişki içindedir. Marks doğayı insan için yalnız maddesel değerler olarak değil, tinsel anlamda da gerçekleşmesini sağlayacak bütün gereksinmelerinin kaynağı olarak görüyordu. Marks bunu şöyle ifade eder: *"İnsan doğa aracılığıyla yaşar sözü, şu anlama gelir: doğa insanın ölmemek için, kendisiyle sürekli bir süreç sürdürmesi gereken bedenidir. İnsanın fizik ve entelektüel yaşamının doğaya sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemek, doğanın kendi kendine sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemekten başka hiçbir anlama gelmez, çünkü insan doğanın parçasıdır."*(13) Engels'te (1820-1895) doğa, doğa bilimleriyle felsefesinin tamamlanmasıyla oluşan bir bütündür. Bu bütüne, bilim insanlarının bireysel araştırmalarından daha çok, genel bir incelemeyle ulaşılabilir. Engels'e göre, doğayı bilmek için tek tek parçalara ayırmak zorunlu olabilir; ancak bu, bizde alışkanlık olmamalı. Bunu şöyle belirtir: *"Doğanın tekil parçalarına bölünmesi, çeşitli doğal süreç ve nesnelerin belirli sınıflara ayrılması, organik cisimlerin iç yapılışlarının anatomik yönlerinin çeşitliliği içinde irdelenmesi: doğanın bilinmesinde son dört yüz yılın bize getirmiş bulunduğu büyük ilerlemelerin temel koşulları, işte bunlardı. Ama bu yöntem, bize, doğal nesne ve süreçleri tek başlarına, büyük genel bağlantı dışında, bunun sonucu hareketleri içinde değil, hareketsizlikleri içinde; özsel bakımdan değişken öğeler olarak; yaşamları içinde değil, ölümleri içinde şöyle böyle kavrama alışkanlığını da geçirdi."*(14)

1.5 Bugünkü Doğa Felsefesi:

Beşinci anlamda doğa felsefesi, ki bugün geçerli olan, bir gerçeklik olarak doğanın yönünü, boyutlarını inceleyen, kendi içinde fizik felsefesi ve biyoloji felsefesi olarak ikiye ayrılan bir felsefe dalıdır.

Doğa bilimleri bugün, matematik formüller, diyagramlarla ifade edilir durumdadır. Doğa artık (C) harfidir. Gözlem, deney (P) harfidir. Deneyin doğaya uygunluğu (R) harfidir.

Bir fizikçinin (doğa bilimcinin) işi harflerle, formüllerle, diyagramlarladır. Modern bilimle birlikte doğaya sayılarla, matematikle bakılmaya başlandı. Bu bakışta doğa niceliksel bir alan oldu, niteliğini yitirdi. Doğanın nitelikleri gidince bizdeki doğa imgesi de yok oldu.

Sözgelimi, bir fizik bilimcinin mavi ışığın su içindeki hızının gözlemlenmesini günümüz doğa bilimcilerinden Henry Morgenau(15) şöyle açıklar: *"Salt felsefi terminoloji ile konuşulduğunda, fizikçi işe duyusal izlenimle, yani Pb ile başlar. Daha sonra o R1 (yani Pb'ye uygun düşen parçacık- Corpuscule) kuralını bir Cb1 kurgusu elde etmek için kullanır. O şimdi Cb1'den kalkarak en küçük şeyleri bile kapsayıcı olarak değerlendirebileceği C alanındadır. O, Cb1'den kalkarak, öbür sayısız C'leri hesaplama yoluyla ortaya koyup en sonunda mavi ışığın su içindeki hızını, yani Cbs1'i de hesaplayabilir. O sık sık, Cbs1'i C alanında P deneyi ile ilintiye sokmak için R1'i kullanarak Pbs'ye ulaşır. Ama bu ulaştığı şeyi deney yoluyla gözlemlemiş değildir."*(16)

2. Ömer Naci Soykan'ın Doğa Felsefesi:

Bu girişten sonra Ömer Naci Soykan'ın doğa felsefesine girebiliriz. Ömer Naci Soykan, doğadan kopuk, formüllere dayalı doğa felsefesinin (biliminin) bize doğa resmi veremeyeceğini söyler. Çünkü artık doğa bitmiş, onun yerine harfler, formüller gelmiştir. Bir söyleşide bu konuyla ilgili şöyle der: "*Şimdi şu ağaç bilimcilerin söylediği gibi elektrik yüklerinden oluşan bir şey. Ben onu varlık biliminden ontolojime koyarken onu fizikçilerin betimlediği tarzda mı koyacağım? Buna imkân yoktur. Zaten öyle ki nesneleri oluşturacağım ontolojiyi bilimin mevcut verilerine dayandırmaya kalktığımda, onu oluşturmadan önce, o veriler elimden gidiverir. Bilimin nesneleri bu bölücü ayırıcı, çözümleyici tutumu öyle sonuca varmıştır ki, artık bilim nesneler hakkında bir tasarıma sahip olmaktan tamamıyla uzaklaşmıştır. Atom kuramını bilirsiniz. Onu bile atık bugün fizikçiler kullanmak istemiyor. Böyle bir durumda benim ontolojimin imkanı yok.*"(17) Bugün egemen olan bu doğabilimsel dünya görüşünün değişmesi gerekmektedir. Soykan'a göre "*(...) doğabilim, ne hiçbir doğa resmi ortaya koymamakla ne de yalnızca kendileri de birer yorum olan kesin olmayan mesajlar vermekle bilimsel bir dünya görüşüne temel olabilir*"(18)

Soykan, yeni bir dünya görüşü için, insanın dünyadaki yerinin yeniden sorgulanması gerektiğini söyler. Bu sorgulamanın gereği, tehlikeli boyutlara varmış fiziksel ve kültürel kirlenmedir. Fiziksel kirlenme, kültürel kirlenmenin sonucu olduğuna göre, ele alınacak konu kültürel kirlenme olmalıdır. Filozofumuz, doğalcılığı ve tarihselciliği bu kirlilikten sorumlu tutar. Gerekçesi, her ikisinin de iktidar istemine olmasıdır. "*Doğalcılıkla doğa üstüne egemenlik kurulmak istenir, doğaya efendilik taslanırken, tarihselcilikle insan üzerine gerçekten kurulan iktidar, aynı istemden kaynaklanır.*"(19) Soykan'ın, kültürel kirlenmeyle ilgili değerlendirmelerini, bilgi, mimari, etik ve dil üzerine düşünceleriyle ele almaya çalışacağız.

2.1 Bilgi Anlayışı Açısından;

Kültürü, insanın doğa karşısında, onu insanlaştıran eylemler olarak değerlendirebiliriz. Kültür, insanı insanlaştırıyorsa, o zaman bu kirlenme nasıl oluyor. Filozofumuz bu kirlenmenin nedenini, üç aşamalı olarak gerçekleştiğini söylediği, belli bir dünya görüşünde arar. Bu görüşü kısaca şöyle özetler: "*Bilmek bölmektir. Bilginin ereği doğaya egemen olmaktır. O halde böl ve egemen ol!*"(20)

Filozofumuz bu görüşün temellerini XVII. yüzyılda bulur. XVII. yüzyıla kadar egemen olan doğabilim (doğa felsefesi) insanın çıplak gözlemine dayanıyordu. Galilei ve Newton'la başlayan modern doğabilimde yöntem artık matematik-deneydi. Aynı dönemin felsefedeki kopuşunu hem duyumcu, hem de ussal düşünürlerde görüyoruz. Bacon bilginin yolunu deneyde görür. Ona göre, doğayı anladığımız ölçüde bilgileniriz. Descartes da, "*ben*" ve "*ben olmayan*" ayırımıyla, doğayı ben'in karşısına nesne olarak koyar. İnsan, böylece doğaya yabancılaşmıştı. Bu çözümleyici bakışla, doğa artık ölçülüp biçilecek, bölünecek malzeme olmuştu. XIX. yüzyılda sanayi kapitalizmin yayılmasıyla iyice parçalanan doğa, bugün artık lime lime olmuştur. Doğabilimi artık doğa resmi vermez olmuştur. Ömer Naci Soykan, kapitalizmin insanı ve doğayı parçalayan etkilerine karşı, XVIII. yüzyıldaki Goethe'nin doğa görüşünü, çözümleyici doğa bakışının karşısına koyar. Goethe'nin doğa görüşü spekülatif fiziktir. Anlamı, doğaya baktığımız şekilde doğayı anlamaktır. Aynı çağın filozofu Schelling, deneysel fiziğin karşısına spekülatif fiziği koyuyor. Burada, spekülatif sözcüğü alışılmış kötü anlamının dışında kullanılıyor. Ömer Naci Soykan, spekülatif sözcüğünün etimolojisini şöyle açıklıyor: Köken *Spektator* (Latince) yüksekten bakan, gözetleyen anlamındadır. Ortaçağda kalelerin tepesinden çevreyi gözleyen kişilere *spektator* denirmiş. Burada doğayı geniş bir açıdan görme anlamı var. Doğayı geniş açıdan bütünlüklü yalnızca insan görebilir. Bütünü görebilene kadar milyonlarca yıl gerekti insana. Bütünü görebilmek için dik durması gerekiyordu. İnsan dik durabildiğince çevresine hâkim olabildi. Böylece hayatta kalıp türünü sürdürdü. Çünkü, ayakta durup ufka bakabildi. Geleceği görebildi bir anlamda. İnsanın dik durma mücadelesi, insan olma mücadelesidir. Bütünü görmek, insanın doğanın parçası olduğunu görebilmektir. Dik durup bütünü göremezsek, ufukta bizi bekleyen tehlikeleri göremeyiz. İşte, Soykan spekülatif fiziği seçerken, uzağa bakabilmiş, insanın ancak doğayla var olabileceğini görmüştür.

2.2 Mimari-Estetik Açıdan:

İnsanın yaşama tarzı doğaya bakışını gösterir. Yaşadığımız kentler, evler bunun en önemli göstergesidir. "*Türkçe'de 'evren' 'ev'den gelir. Dünyamız anlamında evrenimizin merkezini evimiz oluşturur. Biz, evimizi nasıl yaparsak evlerimizden oluşan evrenimiz de öyle olur*".(21) Evreni ev gören bakışa, Soykan, evren-dünya bilgeliği anlamında yeni bir kavram öneriyor: "*Kosmosophie*" Bu evren bilgeliği, insanın bütün dünyaya ait olduğunu anlamakla olacaktır. Doğada, hayvan kendine ait bir çevrede yaşarken, insan, her yerde yaşar. Bu yüzden, insan bütün dünyaya aittir. Bunu anlamakla, evreni evimiz olarak görebileceğiz. Bütünlüğü kaybetmeden, bilim, doğa, insan kavramlarını bu bakış açısından değerlendirebileceğiz.

Filozofumuz, doğayla uyumlu olmanın örneğini bir "Türk evi"yle verir. Karakteristik özellikler nelerdir "Türk evi"nde. Yönetimi göreceli olarak özerk bir mahalle, çok büyük olmayan evler, iç mekânları hem ekonomik, hem çok amaçlı kullanıma uygun, yaşayanın kişiliğini yansıtan mimari düzenlemeler, hem bir arada, hem bağımsız olunabilecek sofa düzeni. İşte bunlar, doğaya uygun yaşam biçiminin ipuçlarını veriyor.

Bugün yaşadığımız evlerse geleneksel "Türk evi" biçiminden uzak, bağımsız odaların koridorla bağlandığı, insanların gittikçe birbirinden uzaklaştığı evler oldu. Böyle evlerde yetişen insanlar da ilişkilerini bu biçimde kuruyorlar. Bu parçalı bakışın bir sonucudur. Bu bakış, evlerimizi, binalarımızı, kentlerimizi yapıyor. Aslında, filozofumuz, sorunu mimari değil, politik bakış sorunu olarak görür. Bu politik bakışın kökeni modern bilimle başlar, Sanayi Devrimi ve kapitalizmle bugüne gelir. Soykan, Batı teknolojisinin ne doğaya uymak, ne de doğaya kendini uydurmak gibi bir kaygısının olmadığını belirtir. Bu doğaya uygun olmayan, ona dayattığımız mimari tasarıma, bir süre yaşadığı Avrupa'dan örnek verir: *"Evlere, cephelerdeki ayrıntılara, damlara bakıyorum. Sokaklara, bahçelere, tüm yaşam alanlarına bakıyorum: Her yer kesin geometrik. Bu insanlar kesin geometrik uzamda yaşıyorlar. Sanki hepsi birer ide. Husserl'i şimdi daha iyi anlıyorum: Fenomenolojisi için neden matematiği örnek almış. Dünyayı paranteze almak neden aklına gelmiş. Almanya'da dünya zaten paranteze alınmış."*(22)

Filozofumuza göre, ilk çağ betimleyici doğa felsefesi günümüz gereksinmelerini karşılayamaz; ancak, diğer yandan, çözümleyici doğa bakışı da, insanı doğadan ayırıp insanın insana, insanın doğaya yabancılaşmasına neden olmuş, bizi doğa resminden uzaklaştırmıştır.

Bu durumda, doğa resminin felsefesi, açıklayıcı doğa yaklaşımının ve betimleyici doğa yaklaşımının her ikisini de ihmal etmeden, ama biraz birinden, biraz diğerinden yaklaşımıyla değil, tam ve bütünsel bir bakışla yapılabileceğini söyler.

2.3 Etik Açıdan:

Doğa resmi vermeyen bir doğa biliminden bir doğa görüşü çıkamaz. Çözümleyici bakış, doğa betimlemesi yapmayarak etik dayanağını yitirmiştir filozofumuza göre. Doğa görüşü olmayan bir bakışta etikten söz edilemez. Çözümleyici bakışla elde ettiğimiz bilgiyi, etik bakışımızla doğru kullanarak doğayı resmedebiliriz. İnsan, bu insanlaşma sürecinde, hem tensel, hem de tinsel olarak doğayla ilişki kurar. Algılarıyla doğayı kendine alır, böylece, doğa insandadır; fiziksel olarak da insan doğadadır. Bu karşılıklılığı, filozofumuz ruh-beden bütünlüğündeki gibi, kökenini bir yörür.

Filozofumuz, etik-doğa ilişkisini değerlendirirken, ikisinin de ortak yaşam için zorunlu alan olmasından yola çıkar. Etik de, doğa da birlikte yaşam için gereklidir. İki kavram birbirinden bağımsız değildir. Bu nedenle, filozofumuz etik anlayışının temeline, doğayı koyar. Bütün insanlar için ortak olan iki şeyden biri doğadır (diğeri akıl). Ahlak, insanların nasıl yaşaması gerektiğine ilişkin olduğuna göre, öncelikle ahlak dinlerin etkisinden kurtarılıp yeryüzüne indirilmelidir. Çünkü ahlak insana ait bir kavramdır. *"Ahlaki eylemde bulunmak için yalnızca iyiyi istemek yeterli değildir. İyinin hangi durumda ne olduğunun bilinmesi gerekir"*(23). Bu da aklın doğru kullanılmasını gerektirir. Yeryüzü kirliliğiyle ahlaki kirlilik aynı temele dayanır. O halde, yeryüzü ahlakı, insanın ve doğanın içinde bulunduğu her türlü kirlenmenin en etkin sağaltım aracıdır.

2.4 Dil Açısından:

Soykan'a göre, biz doğayı doğa bilimciler gibi ayrıntılı formüllerle algılamıyoruz. Biz, ağacı ağaç olarak algılıyoruz, elektrik yükü olarak değil. O halde, bizim yapacağımız doğa felsefesi de kullandığımız dille olacaktır. Filozofumuza göre, her dilin bir doğa resmi vardır ve bu doğa resmi içinde felsefe yapılmalıdır. Bu, hem felsefi dil birliği açısından, hem de, etik dayanağı açısından zorunludur. Böylece, dille kurulan bir doğa felsefesinde kendimizden, doğadan uzaklaşmadan, bir bütün içinde, hem kendimizi hem doğayı daha iyi anlarız. Böylece modern bilimin bakışıyla yitirdiğimiz doğanın niteliklerini yeniden kazanırız. Bunun bize katkısı şu olur: İnsanı doğada, doğayı insanda görürüz. Böylece, yukarda sözünü ettiğimiz insan ve yeryüzü kirlenmesinin önüne geçeriz. Sözgelimi, insan sevdiğine "ceylan gözlüm" dediğinde, hem sevdiğini, hem de onu doğanın içinde görmüş olduğunu anlarız. Ancak bu deyiş kelime düzeyinde kalırsa, bunu söyleyen, ormanda gördüğü bir ceylanı av hayvanı olarak değerlendirir. Bu yolda yapılacak şey, Türkçenin doğayla kurduğu ilişkiyi araştırmak ve bunu açığa çıkarmaktır, dilimizle doğaya can vermektir. Dil gerçeklik bağlantısı Türkçemizde çok kuvvetlidir. Bu yüzden Türkçeyle yapılan felsefe gerçekliği doğru yansıtır. Dilimizi değiştirmeden dünyamızı değiştiremeyiz. Dilin kullanımı nesnel gerçekliği değiştirmez, ama onu değişik biçimlerde gösterir. Türkçemizde doğa-dil ilişkisine ilişkin çok çarpıcı örnekler verilebilir. *Zeytin gözlü, Yeryüzü, Sümüklüböcek, Ay parçası, Ağaç Olmak, Cücüklenmek, Tohuma Kaçmak, Çağlamak, Felsefeyle düşüp kalkmak* vb. Bu örnekler, Türkçenin doğayla kurduğu gerçekçi bağlantıyı gösterir. Her biri söylendiğinde, kiminin anlamını bilmesek bile, bize onun resmini verir. Bu resimleri görebildiğimiz ölçüde, kelimeler yalnızca deyiş olmaktan çıkıp doğa-insan bağını kuracaktır.

Bu tür adlandırmalar doğaya ilişkin resimleri ve bize özgü doğa resimleri felsefesini gösterir. Ayrıca başka dillerin doğa ile olan ilişkisinin nasıl kullanıldığını araştırmak ve sonuçlarını Türkçedekilerle karşılaştırmak bu sorgulamada aydınlatıcı olacaktır.

Filozofumuzun bu konudaki amacını kendi dilinden özetlersek, "*Türkçe'de yapılan felsefe, onun kendisinde çizdiği resimleri gün ışığına çıkarmayı amaçlıyor. Uzun zamandan beri bu resimleri çıkarmaya çalışıyorum. Niyetim, onları yan yana getirip, Türkçe'nin felsefi bir albümünü yapmaktır. Ona bakan okur, resimleri gördükçe (okudukça) nasıl bir dilevinde yaşadığını bilsin, isterim*".(24)

2.5 Teknik-Teknolojl açısından;

Filozofumuz, yalnız çözümleyen, bölen, çarpık bakışın değişmesi için gereken çözümü, insanlığın tarihsel sürecinde görür. Ona göre, insanın kendini doğayla özdeş gördüğü dönemlerde günümüzün sorunları yoktu. O halde, bu anlayışa geri mi dönmeliyiz. Ancak, dönmemiz gereken yabanıl hayat değil. insanın doğayla özdeş olduğu yaşam anlayışıdır. Çünkü yabanıl hayata dönmemiz gerçekçi değildir. Ayrıca insan-doğa çelişkisinin olmadığı o dönemde insan, bugünkü anlamda insanlaşmamıştı. İnsanı insan yapan kültürdür. Kültür de insanın doğa karşısında yaptıkları. İnsan böylece türünü sürdürebilmiştir. Bu durumda, insan-doğa çelişkisini kabul edeceğiz, bunu insanlaşma sürecinde itici bir güç olarak alacağız. Kültürün sağlıklı itici güç olması, insanın yaptıklarının doğal nesneleri yapısal değişime uğratmamalarına bağlıdır. Doğal nesnelerin yapısal değişime uğramaları, plastik örneğinde olduğu gibi, doğayı kirleten bir durumdur. Plastik gibi petrolden elde edilen bir pet şişeyi doğa ancak 400 yılda ayrıştırabiliyor. İnsan bu üretimi teknolojiyle yapıyor Soykan, teknolojinin uygulanmasını, insanın doğaya uygun olmayan isteklerinin (idelerinin), dayatılması olarak değerlendirir. Oysa teknik, insan hayatını kolaylaştırdığı halde, hiçbir doğal nesnenin yapısını bozmadığı için kirletmez. Teknik uygulandığında yalnızca doğadan yardım alınır. Sözgelimi yel değirmeni tekniktir. Çünkü, doğadan yararlanarak yapılır yel değirmeni, doğaya karşın yapılmaz. Ayrıca burada kullanılan hiçbir malzemenin doğal yapısı bozulmaz. Her kültürde teknik vardır Soykan'a göre. Ancak insan, teknikten teknolojiye ulaşamaz. Örneğin uçurtmadan uçağa ulaşamıyor. Bunun için "-loji" (*logos*) gerekli. Yani, matematik, fizik hesaplamalar gerekli. Filozofumuzun Batı'nın dayattığı teknolojiye örneği çok çarpıcıdır: "*(...) örneğin bir uçağı havalandırmak öyle değildir. Bu iş için doğadan yardım alınmaz; tersine doğa engeldir. Bu tamamen matematik-fizik hesaplara göre yapılır. Bu hesaplar ideal olanı gösterir. Uçağın uçması da doğa koşullarına uyması demek değildir. O takdirde uçak uçamazdı. Uçak havada kendi koşullarında ('ideal gerçeklik'te) uçar (İdeal olanın dünyaya dayatılmasından bunu anlıyorum).*"(25) O halde bugün ne yapmalı. Teknolojiyi reddetmek gerçekçi olmaz. Bu durumda teknolojiyi denetleyerek kullanmalıyız. Ancak, üretim araçları kapitalizmin elinde olduğu sürece denetlenemez. Çünkü, kâr hırsı ne doğayı ne insanı görür. Kapitalizm doğayı hammadde olarak görür. İnsanlığın bütün değerlerini yağmalayan bu sistemde, teknoloji de diğer araçlar gibi, insanın ve doğanın karşısında onu yok edecek bir silaha dönüşür. Bu belirlemenin ışığında, filozofumuzun önerisi şu. Yapısını bozarak kullandığımız teknolojik ürünlerin geri dönüşümünü sağlayalım, onları yeniden kullanalım. Ancak bu önerinin uygulanmasında iki engel var. Birincisi geri dönüştürerek üretimin, doğadan sağlanacak kaynakla üretimden daha pahalı oluşu, ikincisi, geri dönüşümle üretilen ürünlerin kalitesinin düşük olması. Bu engeller kapitalist düzende aşılamaz. Çünkü bu düzende kâr, doğadan daha önemlidir. Soykan'ın önerdiği çözüm ancak doğaya evimiz diye bakabilen bir düzende uygulanabilir. Ancak böyle bir anlayışla sürdürülebilir doğa-teknoloji ilişkisi kurulabilecektir. Teknolojinin hayatımızı etkileyen olumsuz yönlerinden biri de zamandır. Birçok büyük kentte insanların, zaman yitirmemek için telaş içinde oradan oraya koşuşturarak yaşadığını görürüz. Zamana değer veriyormuşuz gibi görünmemize karşın, gerçeğin böyle olmadığını biliriz. O zaman insanlar neden oradan oraya sürüklenerek yaşıyorlar. Soykan'a göre bunun cevabı teknoloji. Filozofumuz bir yazısında şöyle dile getiriyor bu durumu: "*Bir gün yolunuz Münih'e ya da Frankurt'a düşerse, (New York ya da Tokyo da olabilir, oralara gitmediğim için. bilmiyorum) dikkat edin, ayan beyan göreceksiniz: İlkin caddelerde trafik lambalarının yeşil ışığını kaçırmamak, dükkanlara kapanmadan yetişmek için başlar hızlı yürüyüş. Nedense (!), dükkânlar da çok erken kapanır oralarda. Ama metroya indiğinizde, aynı insanları daha da aceleci bulursunuz. Oysa, artık rahatlamış olmalılar: alışverişlerini yaptılar, paşa paşa eve gitseler ya! Ne gezer!... Bu kez, sürü sürü ışıklı, renkli tabelalar, inip çıkan yürüyen merdivenler, anonslar, yakalarına yapışır bu zavallıların. Evlerinde de onları daha büyük bir tuzak bekliyor: televizyon! Bu hızlı akışkan, görsel-işitsel ileti bombardıman aracı ile şimdi sıra onların beyinlerini güdülemekte. Sokakta beden, evde ruh kontrol altında. Hiç aman yok! Tıpkı refleksleri koşullandırılmış hayvanlar gibi omurilikle yaşıyoruz artık. Uygarlaşmanın sonu bu mu?*"(26)

Kapitalizm, teknolojiyi kullanarak doğanın insana sunduğu bütün değerleri yağmalıyor. Kapitalistler için rekabet gücünü yitirme tehlikesi, dünyayı yi-

tirme tehlikesinin önüne geçmiş durumda. Doğanın yok edilmesine ilişkin yayımlanan onlarca veriyi umursamıyorlar. Bu tehlikeli duruma yol açan teknolojiyi iki açıdan değerlendirebiliriz. Birincisi, teknolojinin kimin, hangi sınıfın elinde olduğudur. Bugün teknoloji kapitalizmin elindedir. Kapitalizmin önceliği kâra veren bakışında teknoloji doğal olarak sermayeye hizmet edecektir. İkinci olarak teknolojinin bir kültür ürünü olarak değerlendirilmesidir. İnsan, son çözümlemede türünü sürdürmesini doğaya karşı oluşturduğu kültürle yapar. Bu kültürün dayanağını da bilgiden alır. Bilgi içinse çözümlemek ve ayıklamak zorunlu görünüyor. O halde bu anlamda bilimden kaçamayız. O zaman, yapmamız gereken doğaya en az zarar veren ve bu zararı giderebilen bir yol bulmak. Teknoloji diğer kültür ürünlerinden farklı olarak doğadaki nesnelerin yapısını bozar. Teknoloji, daha önce söylediğimiz gibi, "-loji"yle bu farka neden olur. Yani, ölçüp biçmesiyle, matematik-mühendislik çalışmalarıyla teknolojiyi oluşturur. Bilim, ister istemez, bilmek için bölecektir, parçalayacaktır. Eğer yeniden bir araya getirilmezse, ki yukarıda bundan söz edildi, o zaman bütünlüğü kaybederiz, doğanın düşmanı oluruz. Buna gıdalarımızdan bir örnek verilebiliriz. Mevsime bağlı olmaksızın artık her türlü sebze meyveyi yiyebiliyoruz. Bunu bize genetik biliminin uyguladığı teknolojiyle ediniyoruz. Genetik yapısı değiştirilen bitkiler her mevsim ürün verebilir duruma getiriliyor. Bunun insanda zararlarının ne düzeyde olduğunu henüz bilmiyoruz. Teknolojinin getirdiği bu tehlike yalnız doğa için değil, insan için de var. Sözgelimi gebelik için kullanılan tüp bebek teknolojisi anneye, bebeğe kalıcı zararlar verebiliyor. Ne mevsimsiz sebze meyve yemek zorundayız ne de herkesin doğurması zorunlu. Bu, tamamen kapitalizmin piyasa koşulları içinde oluşturduğu bir durum. O halde yapılması gereken öncelikle doğayı teknolojinin, kapitalizmin elinden almak. İkincisi, doğayı düşünen, ona en az zarar veren yeni bir bilim anlayışı oluşturmaya çalışmak. Yeni bilimin etiği doğa temelli olmalı, pazarı değil doğayı gözetmeli, insan-doğa karşıtlığından insan-doğa birliğine geçmeyi hedeflemeli. Tarihte bu görüşleri savunan düşünürler biliyoruz. MÖ VI. yüzyılda Hindistan'da yaşamış Kanada'da, Kapila'da ve Janizm(27) görüşünü benimseyenler de doğaya uygun yaşamın ilkelerini görüyoruz. Bu düşünürlerin görüşlerinin temeli doğayı canlı olarak görmektir. Hatta o kadar ki, Janistler havanın canlı olduğunu düşünüp "canı acımasın" diye hızlı yürümekten bile kaçınırlarmış. Çağımızın insanı teknolojiyi geliştirse de kendine ve doğaya verdiği bakış açısından değerlendirildiğinde 2500 yıl önce yaşamış insanlardan daha geride.

Teknolojinin gelişmesi, doğaya verdiğimiz zararı öğrenmemize de yardımcı oluyor. Kimi insanlar, örgütler bu bilgilerle bizleri uyarmaya, böylece kirlenmeye engel olmaya çalışıyorlar. Ama kapitalizm, dünya üstündeki egemenliğini tehlikeye atabileceğini düşündüğü her türlü sınırlandırmayı, engellemeye çalışıyor. Başta ABD olmak üzere sanayileşmiş birçok ülke, bir süre önce yürürlüğe giren (16/02/05) *Kyoto Protokolü*'nü(28) imzalamayarak (imzasını geri çekerek), aslında insanın, doğanın düşmanı olduklarını ilan etti. Bu anlaşmayla amaçlanan, atmosferdeki ozon tabakasını delen gazların üretiminin sınırlandırılmasını, endüstriyel kirliliğe yol açan bütün diğer uygulamaların durdurulmasını "*maliyet artışı*" nedeniyle kabul etmiyorlar. Oysa tek başına ABD, sera gazlarının yaklaşık % 25'ini üretiyor. Bu gazların ve diğer doğayı kirleten endüstrinin, doğaya ve insana verdiği zararın engellenmemesi durumunda, içme sularının tükenmesi, denizlerin yükselmesi vb. ciddi yaşamsal tehlikelerle karşılaşacağız. Yeni verilere göre Himalayalar'daki buzlar, ki Asya'nın nehirlerini besleyen en önemli kaynak, hızla eriyor. Grönland, Kuzey Kutbu da eriyor. Bu erime durdurulmazsa, bilim insanlarının hesaplarına göre, 80 yıl sonra Hollanda diye bir ülke olmayabilir. Tek başına Grönland'ın erimesinin deniz seviyesini 7 metre yükselteceği söyleniyor. Diğer bölgeler önce seller altında kalabilir, sonra da kuraklık yaşayabilir. Denizlerin yükselmesi kitlesel göçlere neden olabilir. Bütün bu tehlikeler çok yakın. Ülkemizin yöneticileri de bu konuda oldukça duyarsız davranıyorlar. Çevreyle ilgili bakan bir demecinde, bu anlaşmayı ancak 10 yıl sonra uygulayabileceklerini söylüyor. Bu protokolün (Kyoto) 2012'de bittiği düşünülürse, 2015'te olmayan bir protokolün nasıl uygulanacağı ortada kalıyor. Kyoto Protokolü çerçevesinde enerji kaynaklarının "yenilebilir" olması önerilirken, ülkemizde, yöneticiler nükleer santral yapılması için girişimlerinin olduğunu açıklıyorlar.

En yüksek sera gazı üreticisi ABD, hesap vermek yerine şaşırtıcı "çözüm" önerileri getiriyor. Zararlı gazlarının benzerlerinin Hindistan'da kutsal sayılan ineklerin de çıkardığını, bunlara özel yem hazırlanarak "*ürettikleri*" gazların sınırlandırılabileceğini söylüyorlar. Bush'un seçim öncesi Kyoto Protokolü için "*utanç belgesi*" dediğini anımsarsak, dünyamızı böyle anlayışta insanlara bırakmamalıyız. Sorunumuz çok acil. Ömer Naci Soykan'ın çağrısına kulak verelim: "*Her yerde insan parmağı var! Artık doğal-yapay ayrımı kalmadı gibi bir şey. İnsanın kendisi dahil her şeyi maniple etmesinin bir sonucu. Doğaya dönelim! Çağrısına vakit çok geç olmadan kulak vermeli. Sonra dönülecek doğa da kalmayabilir.*"(29)

3. Doğaya bakış:

Doğaya bakış son derece önemlidir, filozofumuza göre. Bu önem, hayatın her alanını kapsar. Filozofumuz *"şairi, doğanın yaratıcı gücü heyecanlandırır,"*(30) der, şunu da ekler, *"doğa, hayal gücümüzü de besler"*.(31)

Doğanın yaratıcı gücünü duyumsayabilmek, doğayla hayal gücümüzü besleyebilmek için doğaya bakmasını bilmek gerekir. Filozofumuz şöyle der, *"Sanki doğa insana, bana bak öğren diyor"*.(32)

Peki, nasıl bakacağız doğaya.

Önce şu bilinmeli.

Kültür, doğaya karşıt geliştiği için, insan soyunun varlığı ciddi bir tehlike karşısındadır. Bu bir sorundur. Bu sorun, *"yabancılaşmanın nerede sorun noktasına vardığını saptamakla çözümlenebilir"*.(33)

Çözüm yabanıl insana dönüşle olası değildir.

Filozofumuza göre, *"yapılabilir tek şeyin, insan-doğa çelişkisinin ölçüsünde, eş deyişle, çelişkinin onu ortadan kaldırmayacak dengede tutulmasında olacağı anlaşılmış olur"*.(34)

Sorumuz şuydu. Nasıl bakacağız doğaya.

Doğaya doğru bakabilmek için önce özgür insan olmalıyız. Özgür insan için şöyle der filozofumuz, *"Düşüncelerini, eğilimlerinin, davranışlarını, alışkanlıklarının belirleyiciliğinden kurtaramamış insan özgür değildir"*.(35)

Özgür olmayan insan, doğayı, ya dinlence nesnesi olarak görür, ya da tüketim nesnesi olarak. Özgür olmayan, doğa karşısında bakar kördür. Özgürleşme insanı körlükten kurtarır. Özgür insan, filozofumuzun dediği gibi doğanın daima bir karşıtlık içinden geçerek kendini geliştirdiğini görür. Filozofumuzun söylediği gibi insan da böyledir. İnsan da *"daima bir karşıtlık içinden geçerek kendini gerçekleştirir."*

Biz, insanda ya da doğada bu karşıtlığı göremezsek, çatışkıları, çelişkiyi kaldırırsak, hem insanın, hem doğanın yaratıcı gücü ölür.

Oysa karşıtlıkların benimsenmesiyle denge sağlanır. Bu denge, devingen bir dengedir. Ancak bu noktadan sonra doğa, sanatçının hayal sürecini besler. Filozofumuz Kant'ın bir sözünü şöyle yorumlar: *"İnsan doğasında çatışma vardır. Ama doğada insandan önce henüz ortaya çıkmayan bilince sahip insan, bu çatışmayı uyuma sokmak ister. Çatışmanın uyumdan daha iyi olduğuna gelince: Eğer insan doğal olarak uyumlu varlık olsaydı, o melek veya otomat olurdu ya da hayvan. İnsan olmak daha iyidir. Hayvan dünyada zaten vardı."*(36)

Özgür insan, düşüncelerini eğilimlerinden, davranışlarını alışkanlıklarından kurtarır. Özgür ol. Doğaya bak öğren.

Yaşamayı, yaratmayı öğren!

Dipnotlar

1 Guthrie, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, çev.: A. Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1999.

2 K. Marks, *Kapital Cilt 1*, Sol Yayınları, 6.baskı, Ankara, 2000, s. 83.

3 Andre Bonnard, *Antik Yunan Uygarlığı, 3. cilt*, Evrensel Basım Yayın, 2004, s. 141.

4 J. D. Bernal, *Materyalist Bilimler Tarihi*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1976, s. 261.

5 Friedrich Engels, *Doğanın Diyalektiği*, Sol Yayınları, 4. baskı, s. 37.

6 J. D. Bernal, a.g.e., s. 257

7 Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 5. baskı 2002, s.302.

8 K. Marks-F Engels, *Kutsal Aile*, Sol Yayınları, 1976, s. 195-196.

9 J. D. Bernal, a.g.e., s. 298.

10 J. D. Bernal, a.g.e., s. 299.

11 J. D. Bernal, a.g.e., s. 300.

12 Ömer Naci Soykan, *Gönülden Dile Öz Sözler*, İnsancıl Yayınları, 2003, s. 32.

13 Karl Marks, *1844 El Yazmaları*, Sol Yayınları, 2. baskı 1993 s. 145.

14 Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, Sol Yayınları, 2. baskı 1977, s. 71.

15 Yale Üniversitesi fizik ve doğa felsefesi profesörü, doğumu1929.

16 Henry Margenau, *Günümüz Felsefe Disiplinleri Doğa Felsefesi*, Ara Yayınevi,1990, s. 262.

17 *Efendisizler* dergisi, s. 13.

18 *Ömer Naci Soykan, Arayışlar Felsefe Konuşmaları 2*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2003, s. 11.

19 *Ömer Naci Soykan, Arayışlar Felsefe Konuşmaları 2*, s. 15.

20 Ömer Naci Soykan, "Mimari Çevreye Felsefi Bakış" adlı yazısından, s. 3.

21 Ömer Naci Soykan, *Arayışlar Felsefe Konuşmaları 2*, İnsancıl Yayınları, 2003, s. 18.

22 Ömer Naci Soykan, "Genel Geçer Bir Ahlak Olanaklı mıdır?" adlı yazısından, s. 4.

23 Ömer Naci Soykan, "Dil Felsefesi Açısından Türkçe'ye Bakış" adlı yazısından.

24 Ömer Naci Soykan, *Bir Anarşistin Seyir Defteri*, Kaos Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1998, s. 34.

25 Ömer Naci Soykan, "Acele" adlı yazısından.

26 Hindistan'da MÖ VI. yüzyılda ortaya çıkan ve doğada her şeyin canlı olduğunu, her birine eşit saygı duyulması gerektiğini düşünen felsefi akım.

27 Ömer Naci Soykan, *Bir Anarşistin Seyir Defteri*, Kaos Yayınları, 1. baskı, İstanbul, 1998, s. 34.

28 Ömer Naci Soykan, *Gönülden Dile Öz Sözler*, s. 33.

29 1997'de Japonya'nın Kyoto kentinde yapılan anlaşmaya göre, 2012 yılına kadar dünyadaki toplam sera gazı üretimi 1990 seviyesinin % 5,2 oranında altına alınacak.

30 Ömer Naci Soykan, *Gönülden Dile Öz Sözler*.

31 Ömer Naci Soykan, a.g.e.

32 Ömer Naci Soykan, a.g.e.

33 Ömer Naci Soykan, a.g.e.

34 Ömer Naci Soykan, a.g.e.

35 Ömer Naci Soykan, a.g.e.

36 Ömer Naci Soykan, a.g.e.

ERICH FROMM'UN MARX YORUMU VE ELEŞTİRİSİ

Haluk ERDEM

Erich Fromm'un yapıtlarında sıkça karşılaştığımız isimlerden biri de Marx'tır. Marx'ı çalışmalarına niçin bu kadar sıkça dahil ettiğini Fromm, *Çağımızın Özgürlük Sorunu* başlıklı yapıtında dile getirmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri Fromm'un resmi ideolojilerden şüphe etmesine neden olmuştur. Bireysel ve toplumsal olgular karşısında kafasında oluşan sorulara yanıt arama çabasına giren Fromm, bireyin hayatını yöneten toplumla ilgili yasaları ve insanı anlama çabası içine girer. Çağın üç mimarından -diğerleri Freud ve Einstein- biri olan Marx, insanoğlunun öğrenme ve bilinmeyeni anlama serüvenine katkıda bulunmuştur. Marx, "Batı Hümanizması geleneğinin ruhu ile dolu yepyeni bir insan ve toplumbilimin temelini atma yeteneğini göstermiştir"(Fromm, 1995: 22).

Marx düşüncesinin doğuşundan günümüze kadar geçen süre içinde neler oldu da bu düşünce bu kadar yanlış ve saptırılan bir düşünce haline geldi? Fromm'a göre, Marx düşüncesi, sorunların kökenine yani insana inmesiyle, bütün sosyal çabaların amacının insan olduğunu düşünmesiyle hümanist bir karaktere sahipti. Sosyalizmin kapitalizm ilkeleriyle değerlendirilmesi sonucu kapitalizm güç kazanmaya başladı. Sosyalistlerin çoğunluğu kapitalist sistem içindeki sosyoekonomik ve politik koşulların düzelmesini sosyalizm olarak değerlendirmeye başladılar. Batılı sosyalist liderler Birinci Dünya Savaşı'nın başında kapitalizmle uzlaşıp barıştılar. Sosyalist partiler arka arkaya seçim kaybettiler ve parti programlarından vazgeçtiler (1995: 137).

Erich Fromm'un Marx yorumuna geçmeden önce onun yaşam öyküsünden kısaca söz etmek yararlı olacaktır. Fromm 1900 yılında Almanya'nın Frankfurt kentinde doğmuştur. Heidelberg, Frankfurt ve Münih üniversitelerinde psikoloji ve sosyoloji öğrenimi görmüştür. 1922'de Heidelberg Üniversitesi'nden doktorasını aldıktan sonra Münih'teki Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde çalışmalarını sürdürmüştür. 1933 yılında Şikago Psikanaliz Enstitüsü'nde ders vermek üzere Amerika'ya gitmiştir. Yaşamının son yıllarını Meksika'da geçiren Fromm, Meksika Ulusal Üniversitesi'nde kurduğu bir enstitünün başkanlığını yapmıştır. 18 Mart 1980 tarihinde tedavi görmek amacıyla gittiği İsviçre'de ölmüştür (Geçtan, 2004: 283).

Fromm'un Türkçeye çevrilen yapıtları şunlardır: *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, çev.: Bozkurt Güvenç, Gündoğan Yayınları, Birinci Baskı: 1973, İstanbul; *Marx'ın İnsan Anlayışı*, çev.: Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004; *İnsan Bilgisi ve Hümanist Planlama*, çev.. Acar Doğangün, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004, *Sigmund Freud'un Misyonu*, çev.: Emre Ak, Öteki Yayınevi, Ankara, 1998; *Psikanalizin Bunalımı*, (çev.. K.Erzincan Kına), Say Yayınları, İstanbul, 2005; *Sevme Sanatı*, çev.: Işıtan Gündüz, Say Yayınları, Dokuzuncu Basım, İstanbul, 1997; *Yanılsama Zinciri*, çev.: Akın Kanat, İlya Yayınevi, İzmir, 2004; *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, çev.: Yurdanur Salman ve Nalân İçten, Payel Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 1994; *Kendini Savunan İnsan*, çev.: Necla Arat, Say Yayınları, 9. Baskı, İstanbul, 2001; *Özgürlükten Kaçış*, çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1995, Farklı çevirisi: *Özgürlük Korkusu*, çev.: Selma Koçak, Doruk Yayımcılık, Ankara, 2003; *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, Birinci Kitap, çev.: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1993; *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, İkinci Kitap, çev.: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, 1995; *Barışın Tekniği ve Stratejisi*, çev.: Fevzi Emir ve Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1996; *Psikanaliz ve Din*, çev.. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004; *Sahip Olmak ya da Olmak*, çev.: Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1995; *Çağdaş Toplumların Geleceği*, çev.: Gülnur Kaya ve Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1996; *Rüyalar, Masallar, Mitoslar*, çev.: Aydın Arıtan ve Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2003; *Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları*, çev.. Acar Doğangün, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1998; *Umut Devrimi*, çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, Birinci Basım: 1990, İstanbul; *Sağlıklı Toplum*, çev.. Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrısever, Payel Yayıncılık, Birinci Baskı: 1982, İstanbul.

1. Marx'ın Yanlış Yorumlanışı

Marx'ın İnsan Anlayışı Erich Fromm'un 1961 yılında yazdığı bir kitaptır. Fromm bu eserini "*Rus ve Çin ideolojilerinin çarpıtmalarını tam olarak anlayabilmek için, Marx'ın görüşlerini ve düşüncelerini doğru olarak*" kavranması için kaleme almıştır. Ona göre Marx'ı doğru kavramanın ilk ve önemli koşulu, Batı dünyasında yaygın olarak kabul gören "*yanlış ve çarpıtılmış Marx klişelerinden*" vazgeçmektir.

Fromm, Marx'ın doğa ve insan görüşlerinin sınır tanımaksızın saptırıldığına ve yanlış yorumlandığına, bunun nedenlerinin de onun yapıtlarının okunmamasında ve bilgisizlikte yattığına inanmaktadır. Marx'ın önemle üzerinde durduğu sorunlar bugün üniversitelerde işlenmemekte, eleştirel araştırma konusu yapılmamaktadır. Ayrıca toplumda gerçekleri kavrayıp doğrulara saygı gösteren bir otoritenin de olmayışı yanlış anlamaların sürüp gitmesine neden olmaktadır Marx'ın yanlış anlaşılmasının bir nedeni de Rusya'daki komünistlerin kendi uygulamalarını haklı göstermek amacıyla Marksizmi bir araç olarak kullanmalarıdır (Fromm, 2004a: 32). Marx Amerika Birleşik Devletleri'nde Fransa ve Almanya'ya nazaran çok daha yaygın ve köklü olarak çarpıtılmıştır. Fromm eserinde bu konuda ciddi çalışma yapanların adlarını da belirtir: Iring Fetscher, Landshut, Lukàcs, Bloch, Popitz, J. Y. Calvez, A. Kojève, J. P. Sartre, H. Lefèbvre, J. Schumpeter, J. C. Bennet. L. I. Feuer, T. B. Bottomore, M. Rubel, V. Venable, Herbert Marcuse (2004a: 28).

Marx ile ilgili yanlış anlama ve çarpıtmalar en fazla onun "*maddecilik*" (materyalizm) konusunda söylediklerinde toplanmaktadır. Yanlış yorumlara göre Marx'ta insanları yöneten ve onları belirli eylemlere iten dürtüleri sağlayan tek neden para, kâr ve refah arzusudur. Marx sözde ruhu olmayan insanlar istemektedir; çünkü başta Tanrı inancı olmak üzere tüm ruhsal değerleri reddetmiştir. "*Sosyalizm cenneti*"nde insanlar milyonlarla ifade edilen otomat ve robotlar haline gelecek, elit bir tabakanın altına gireceklerdir (2004a: 29).

Fromm'a göre bu yaygın Marx yorumları çarpıtılmış oldukları için yanlış yorumlardır. Oysa Marx'ın asıl hedefi, "*insanın bağımsızlığı, ekonomik kalıplardan ve belirlenmişliklerden kurtulması ve bir insan olmanın onuru ile bütünselliğini yeniden kazanması*"dır. Marx'a göre insan ekonomik ihtiyaçlarının doğurduğu baskı ve bağımlıklardan kurtulup gerçek benliğini dışa vurup kendisini gerçekleştirecektir. Birey böylece yabancılaşma nedir bilmeksizin, insanlarla ve doğayla bir bütünlük içinde yaşayacaktır (2004a: 31). Marx felsefi bir maddeciliği, mekanikleşmiş, "*burjuvavari ve tarihsel süreci dışlayan*" bir maddeciliği reddetmiştir. Nitekim O, eserlerinde hiçbir zaman "*tarihsel maddecilik*" ve "*diyalektik maddecilik*" kavramlarını kullanmamış, yalnızca Hegel'in yönteminden farklılığını belirtmek için "*diyalektik yöntem*" kavramını dile getirmiştir (2004a: 36). Marx para ve kâr hırsını bir değer olarak gören kapitalizmi eleştirmektedir.

Marx'ın her şeyi maddi arzuyu temele alarak açıkladığı saptırması, onun tarih görüşünü de anlamaktan uzaklaşmaktadır. Bu bakış açısıyla tarihi açıklamanın tek yolu insanın beslenme ve tüketim kalıplarını incelemekten ibaret olacaktır; bu da büyük bir yanlış yorumlamadır. Oysa tarihsel maddecilik psikolojik bir kuram olmadığından insanların güdüleriyle ilgilenmez. Ekonomi ruhsal güdülerle değil, üretim tarzı ve sosyoekonomik etkenlerle açıklanır. Ona göre insanlar toplumda üretimde bulunurlarken üretim ilişkilerine girmektedirler. Üretim ilişkilerinin tümü toplumun ekonomik yapısını oluşturmaktadır. Ekonomik yapının üzerine hukuki ve siyasi bir "üst yapı" inşa edildiğinde toplumsal bilincin çeşitli biçim ve düzeyleri ortaya çıkmaktadır (2004a: 45). Marx kendi felsefi sistemini idealizm ve maddeciliğin bir sentezi olarak "hümanizm" ve "doğacılık" olarak tanımlamaktadır (2004a: 39).

2. Fromm'un "Marx'ın İnsan Anlayışı" Üzerine Düşünceleri

Marx insanların somut yaşam biçimlerinin onların duygu ve düşüncelerini nasıl etkileyebileceğini inceler. Onun görüşünde faaliyet içinde bir kişi olarak insan "*gerçek yaşam süreçleri içinde ortaya çıkan durumların, düşüncelerin, ideolojilerin ve yansımaların toplamı*" olarak ele alınır (2004a: 37). Marx'a göre insanlar kendi tarihlerini yaratmaktadır. Onun temel eseri *Kapital*'de de vurguladığı, daha önce Vico'nun da söylediği gibi, insanlık tarihi ile doğa tarihi arasındaki en önemli fark, insanlık tarihinin insanlar tarafından yaratılmış olması, doğa tarihinin insanın dışında varolması ve kendiliğinden akıp gitmesidir. Tarihsel süreç yaşanırken insan doğayla da ilişkiye girmiş, hem kendisini hem de doğayı değiştirmiştir. Emek ise insanın doğa ile olan ilişkisinden ortaya çıkan bir kavramdır. Emeğin sonucunda insanın doğayla olan ilişkisi de biçim değiştirmektedir (2004a: 43-44). Marx'a göre insanlık tarihi, insanların doğayla giriştikleri mücadelenin de tarihi olmaktadır.

Marx'a göre insanı belirleyen bilinç değil, toplumsal yapıdır. Düşünce, hayal ve bilincin üretilmesi insanların maddi ilişkileri ve maddi etkinlikleriyle tam bir bütünlük göstermektedir. Marx insandan bahsederken ele aldığı bireylerin "*gerçek*" birer insan olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (2004a: 48). Onun karşı olduğu düşünceler, insani ve top-

lumsal gerçeklik içinde bulunmayan, hayal ürünü olan düşüncelerdir. Onda insan tarihsel süreç içinde pasif bir varlık olarak ele alınmaz; tam tersine "*devrimsel uygulama*"yla durumları değiştirebilen bir varlık olarak görülür.

Marx'ın insan bilgisine, psikolojiye katkısı büyük olmuştur. O insanın doğasının ne olduğunu eserlerinde tartışmıştır. İnsan hayvan doğasına karşıt olarak "*özgür ve bilinçli*" aktiviteye sahiptir ve "*fiiliyat (eylem)*" varlığıdır. Insandaki kendini gerçekleştirme ihtiyacı insan dinamizminin kökenini oluşturmaktadır (Fromm, 2004b: 80). Marx insan aktivitesinden özgür koşullarda olanaklı olan yaratıcı eylemi anlamaktadır.

3. Marx ve Freud'un Ortak Yönleri ve Farklılıkları

Fromm'a göre Marx ve Freud'un temel düşüncelerindeki ortaklık şu üç özdeyişle açıklanabilir: 1- *De omnibus es dubitantum* (Her şeyden şüphe et); 2- *Nihil humanum a mihi alienum puto* (İnsani olan herhangi bir şeyin bana yabancı olmadığına inanıyorum) 3- *The truth shall make you free* (Gerçek seni özgürlüğe kavuşturacak) (Fromm, 1995: 23). Birinci ilkede söylendiği gibi Marx ve Freud insanların inandıkları klişe fikirlere, rasyonalizasyonlara ve ideolojilere karşı güvensizlik göstermişlerdir. Her ikisi de gerçeğin sosyal değişme yaratacak ve kişiyi değiştirecek bir güç olduğuna inanmaktadır. Onlar insanı uyandırmak ve özgürlüğe kavuşturmak için insanın gerçekleri görmesini engelleyen "*hayal perdelerini*" yıkmak istemişlerdir (1995: 26). Hümanizma anlayışında özetlenebileceği gibi Marx ve Freud beşeri olan herhangi bir şeyin insana yabancı olamayacağını düşünmektedirler. Kısaca özetlenirse onların çalışmalarında yol gösterici ilkeler, şüphe, gerçek ve hümanizmadır.

Marx ve Freud'un sistemlerinde ortak olan başka bir özellik "*hakikate ulaşma yolunda dinamik ve diyalektik bir yaklaşımın izlenmiş olması*"dır. Her ikisinin de yeşerdiği ortam hümanizma ve insanlık kavramlarıdır. İnsanoğlunu ekonomiye esir eden bir toplumsal düzene karşı Marx'ın karşı çıkışı, onun tamamen özgür ve yabancılaşmamış insanı yeniden yaratma hedefiyle yakından ilgilidir. Freud'un görüşü insanın doğasını ve ihtiyaçlarını yalnız cinsiyetle açıklayan görüşler tarafından sınırlanmış ve darlaştırılmıştır. Fromm'a göre Marx'ın bakış açısı Freud'dan daha geniştir; çünkü Marx sınıfsal toplumun insan üzerindeki etkilerini sezmiştir. Freud liberalken Marx kökten devrimcidir. Aralarında farklar olmasına rağmen özgür insan anlayışından ödün vermemekle ortak bir tutuma sahiptirler; çünkü onlar gerçeğin insan için bir özgürlük aracı olduğunu kavramışlardır (1995: 34).

Marx ve Freud insan davranışının bilimsel yoldan incelenebileceğini öne sürmüşlerdir. Ancak onların birbirlerinden ayrılmasına neden olan düşüncelerin varolduğu yer de burasıdır. İnsanı belli bir hareket tarzına zorlayan etkenlerin ne olduğu sorusuna onlar farklı yanıtlar verirler. Freud bireysel evrimin ana çizgilerini verirken, Marx sadece insanlığın tarihi gelişimiyle ilgilenmiştir (1995: 41).

Marx ve Freud'un ruh hastalıkları konusunda da birbirlerinden farklı düşünceler ileri sürmüşlerdir. Freud bireysel hastalık örnekleriyle Marx belli bir toplum tipinden doğan ve bütün toplumlardaki ortak hastalıklarla ilgilenmiştir. Marx hastalığı insanın kendi insanlığından ve kendi hemcinslerinden uzaklaşması olgusunda görmektedir. Freud hastalığın kökenini aile içindeki yaşantıların bir ürünü olarak görürken, Marx sosyal örgütlenmeye bağlı niteliklerde görmektedir. Ruh hastalıkları alanında tüm bu farklılıklara rağmen onların yöntemlerinde benzerlikler de görülmektedir. Freud kişinin bebeklikten yetişkinliğe kadar bir evrim ve olgunlaşma içinde olduğunu düşünür. Marx da insanın toplumsal evrimini incelerken aynı yöntemle düşünmektedir. Marx'a göre insanın doğaya ve topluma egemen olabilmesi için sosyolojik bakımdan olgunlaşması gerekmektedir (1995: 63).

Marx ve Freud sağlıklı insan konusunda da birbirlerinden farklı düşüncelere sahiptir. Freud'a göre sağlıklı insan "*jenital düzeye, arada gerileme yapmadan ulaşan, yetişkin hayatı yaşayabilen, yani çalışabilen ve yeterli cinsel doyum sağlayabilen başka bir deyimle üretebilen ve üreyebilen kişi*" olurken Marx'a göre ise, bağımsız, etkin ve üretici kimsedir. Freud ve Marx'ın bu konudaki ortak yönleri bağımsızlık kavramında ortaya çıkmaktadır. Ancak Marx'ın bağımsızlık kavramından anladığı Freud'un anladığından daha geniş ve kapsamlıdır. Marx'ın bağımsızlık ve özgürlük kavramı kişinin kendini yaratma eyleminde gerçekleşmektedir. Ona göre bağımsız insan yalnızca yaşamın temel gereksinmelerinden bağımsız olmakla yetinmez; aynı zamanda insanın bir şeyler yapma özgürlüğü ve olumlu yönde kendisini geliştirmesi anlamını taşımaktadır (1995: 68). Freud'un bağımsız insanı, anne bağımlılığından kendini kurtarmış bir kişilik sergilerken, Marx'ın bağımsız insanı, doğaya bağımlılıktan kurtulmuş kimsedir. Freud'un bağımsız insanı kendine yeterli bir kişidir; oysa Marx insanın sosyal bir varlık olduğunu düşünür ve bağımsızlığı insanın bu yönüyle açıklar. Onda bağımsız insan, etkin olan, çevreyle ilişkiler kurabilen ve üretken bir kimsedir. Freud psikanalizinde insani ve insani olmayan, gerçek ve hayali, yararlı ve zararlı ihtiyaçlar arasında bir ayrım yapmamıştır. Oysa Marx gerçek insan ihtiyacıyla köleleştirici insan ihtiyacı kavramlarını bir-

birinden ayırmaktadır (Fromm, 2004b: 86-87). Marx insanın doğasını bir potansiyel, insansal hammadde olarak görmektedir. İnsan kendisini tarih içinde dönüştüren bir varlıktır. "*Olanakları ne ise o olan varlıktır*" der Marx (Fromm, 2004c: 38).

Freud toplumun bazı yönlerini eleştirdiği halde zamanının sosyal düzenini aşmayı düşünmemiş, yeni siyasal ve sosyal olanaklar üzerinde ise hemen hiç durmamıştır (Fromm, 1995: 130).

4. Fromm'un Marx'ı Tamamladığı Kavramlar: "Sosyal Karakter" ve "Sosyal Bilinçdışı"

Marx toplumsal sistemlerin ekonomik temelleri ile siyasal ve hukuki kurumları arasında karşılıklı bir bağımlılığın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Ona göre ekonomik yapı ve ilişkiler, onun "*ideolojik üstyapı*" adını verdiği kurum ve değişkenleri tayin etmektedir. Ancak Marx ekonomik temelin nasıl ideolojik üst yapıya yansıdığını ve onu belirlediğini göstermemiştir (1995: 73). Fromm Marx düşüncesinde gördüğü bu eksikliği "*sosyal karakter*" kavramı ve "*sosyal bilinçdışı*" olgusuyla tamamlamaya çalışır.

Fromm ileri sürdüğü "*sosyal karakter*" kavramını açıklamak için Freud'un "*dinamik karakter*" kavramını inceler. Freud'un karakter teorisi kişinin kendini gerçekleştirme çabası ile ilişkilidir. Bu niteliğiyle karakter "*davranışın altında veya arkasında fakat ona eşit olmayan*" bir tanımla açıklanır. Yani Freud karakterle davranış niteliklerini birbirinden ayırmaktadır. Davranış nitelikleri üçüncü bir kişi tarafından kolayca gözlemlenebilen hareketler olarak tanımlanabilir. Karakter nitelikleri ise dinamik yapısıyla birlikte, yaşama süreci içinde kişinin enerjiyi kanalize ettiği belirgin biçim anlamını taşımaktadır. İnsan karakterine göre hareket etmekte ve düşünmektedir. Herakleitos'un "*Karakter insanın kaderidir,*" dediği gibi insanın karakteri, onu belli bir biçim ve yönde harekete, düşünmeye güdülemektedir; böylece insan belli bir doyum düzeyine ulaşmaktadır (1995: 76).

Fromm'a göre her ne kadar bireyler karakterleri bakımından birbirlerinden farklılık gösterse de karakter yapılarını belli ana tipler altında toplamak olanaklıdır. Bunlara örnek olarak "*alıcılar*", "*sömürücüler*" "*saklayıcılar*" ve "*üreticiler*" verilebilir. Karakter yapısının tek tek bireyleri aşan bir yanı vardır. Ayrıca uluslar, toplum içinde sınıflar kendilerine özgü karakter yapısına sahiptir. Belli bir topluma özgü olan karaktere Fromm "*sosyal karakter*" adını vermekte ve şu belirlemeyi yapmaktadır: "*Bir toplumda yaşayan kişilerden çoğunun enerjisi, genel ve ortak bir yönde kanalize edilirse, onların güdülerinin de benzer olması, benzer fikir ve ülkülere daha açık ve yatkın olmaları doğaldır*" (1995: 78).

"*Sosyal karakter*"in toplumsal sistemin işlemesi açısından zorunlu bir öğe olduğunu ve toplumun ekonomik yapısı ile egemen ideolojisi arasında "*transmisyon kayışı*" görevi yaptığını belirten Fromm, sosyal karakter kavramıyla "*belli bir kültürün (toplumun) çoğu üyelerinin ortaklaşa paylaştığı karakter yapısının çekirdeğini*" anlatmak istemektedir (1995: 79). Sosyal karakterin rolü, belli bir toplumdaki insan enerjisini toplumsal ilişkilerin gereklerine ve koşullarına elverişli yönde yönlendirmektir. Örneğin modern endüstri toplumu insanın enerjisini işe ve üretime yönlendirmiştir. XIX. yüzyıl kapitalizmi çekingenlik, tutumluluk, otoriteye saygı gibi ekonomik sistemin bireyden beklediği sosyal karakteri ortaya çıkarmıştır. Günümüzde Batı'nın endüstri toplumlarındaki sosyal karakter ise tüketimin artırılması, özendirilmesidir. XX. yüzyılın sosyal karakteri tüketmeyi kendine amaç edinmiştir (1995: 81).

Sosyal karakterin düşünce ve ülkülere güç veren, onları çekici kılan bir kaynak görevi gördüğünü belirten Fromm, aynı zamanda fikirlerin yaratıldıktan sonra sosyal karakteri ve dolaylı olarak sosyoekonomik yapıyı etkilediğini de vurgulamaktadır. Onun vurgulamak istediği, sosyal karakterin, sosyoekonomik yapıyla toplumdaki egemen fikir ve ülküler arasında arabuluculuk görevi yaptığıdır (1995: 86).

Fromm'un Marx'ı tamamladığı ikinci kavram olan "*sosyal bilinçdışı*," bireylerin toplumca baskı altında tutulan düşünce ve duygu alanını ifade etmektedir (1995: 88). Fromm bu kavramı açıklarken Freud'un geliştirdiği bilinçdışı kavramını ve bunun Marx düşüncesindeki karşılığını incelemeye girişir. Marx bilinç kavramını Hegel'in kullandığının tam tersi bir anlamda kullanır. Marx'a göre bilinci belirleyen etmen sosyal sistem yani toplumdur. Sosyal gerçek insanın düşüncelerine biçim vermektedir. "*Bilinçdışı ise insanın insan olarak ortaya çıkışına kadar ki geçmişini tam insan oluncaya ve Doğa'nın insanileştirileceği ve insanın Doğa ile uzlaşacağı zamana kadar ki geleceğini*" temsil etmektedir (1995: 120-121). Marx insanın sosyal bilinçdışını zamanla fark edeceğini ve sosyal baskıdan kurtulacağını dile getirir. Toplumsal eleştiri için, toplum olgusunun açıklanabilmesi için bireysel bilinçdışının da anlaşılmış olması gerekmektedir. Sömürü ve sınıf çatışmalarının ortadan kaldırıldığı bir toplumda ideolojilere gerek olmayacağı için bilinçlenmeyi kısıtlayan önlem eylemler de olmayacağı gibi sosyal bir bilinçdışı da olmayacaktır (1995: 124).

Fromm, Marx düşüncesinin insanın yeteneklerini gerçekleştirme olanağı bulduğu bir hümanizma olduğu görüşündedir. İnsana soyut ve yabancılaşmış açıklamalarla yaklaşan bakış yerine Marx felsefe ve ekonomiyi insanda uygulamıştır. İlgisini insa-

na yoğunlaştıran Marx maddi çıkarların kıskacından sıyrılmış özgür insanı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Fromm'a göre Marx'ın eserleri "*insanın özü*", "*bozulmaya uğramış insan*", "*yabancılaşma*", "*bilinç*", "*tutkulu çabalar*" ve "*bağımsızlık*" gibi psikoloji kavramlarıyla doludur (Fromm, 1996: 57-58).

Fromm, Marx'ın ölümünden sonra ihtiyaç duyulan eleştirel ve topluma yönelik psikoloji ya da "*hümanist psikanaliz*"in ilgilenmesi gereken ana sorunlara işaret etmektedir. Ona göre ele alınması gereken ilk sorun bir ulusun ya da sınıfın düşüncelerini etkin olarak belirleyen "*sosyal karakter*" sorunudur. Sosyal karakter kavramının uygulaması, XX. yüzyıl sosyal karakteri olan "*tüketen insan*" karakteriyle Marx'ın hayal ettiği sosyalist toplumun gelecekteki karakterinden farklılığını dile getirmektedir. Fromm'a göre Marx kapitalizmde gizli olan bu tehlikeyi tam bir netlikle görmüştür.

Fromm hümanist yönelimli psikanalizi Marksist düşünceye tanıtırken Marksizmin böyle bir psikolojik teoriye ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Psikanaliz de Marksist teoriyi kendine katarak düşünce ve etki alanını genişletecektir (Fromm, 1996: 82).

Sonuç ve Değerlendirme

Erich Fromm'un Marx yorumu, onu Freud psikanaliziyle birleştirme çabalarının bir ürünüdür. Freud'un bireyi ön plana alan yaklaşımında ortaya çıkan boşluklar, Marx'ın toplum düşüncesiyle tamamlanmaktadır. Özellikle yabancılaşma kavramının bir toplumsal olgu olarak belirmesi Fromm'un dikkatinden kaçmamıştır. Fromm'un günümüzde Marx düşüncesinin yanlış anlaşılmasından kaynaklı bakışların yarattığı sorunları ele alışında eksiklikler olsa da Marx'ı doğru anladığını iddia etmek olanaklıdır. Özellikle bilinç ve toplum ilişkisi, üretim ilişkileri, yabancılaşma gibi kavramlar Fromm'un kendi düşüncesine temel kaynaklık eden kavramlar olmuştur. İnsana bakışta Marx'ın değerlendirmelerini gözden uzak tutmayan Fromm hümanizma görüşünün temellerini de Marx'ın insan görüşünden yararlanarak atmıştır.

Fromm psikoloji görüşlerini Marx'ın insan anlayışından hareketle ileri sürmektedir. Bir psikoloji alanının ele aldığı kişiyle Marx'ın gördüğü insan arasında uzlaşmanın ne kadar sağlanabileceği tartışma konusudur. Marx tek tek kişilere değil, insanın en genel doğasına bakarak görüşlerini oluşturur. Psikoloji ise tek tek kişilerden hareket ederek problemlere yaklaşır. Fromm'un Marx düşüncesini temel alarak önerdiği hümanist psikanaliz, psikolojinin uygulama alanında henüz gerçekleşmiş değildir. Kendi ilke ve tekniklerini henüz yaşama geçirmemiş Marx ve Freud'un bir uzlaşımına dayalı bu psikolojinin kişilerin varoluş sorunlarından kaynaklı sorunları nasıl çözeceği açık değildir.

KARŞILAŞMA

İnsan böyle zamanlarda
ne kadar içten olduğunu söylese
çokçası
süslenmiş,
güzel sözlerle rol ağır basar.

Belki böylesi daha iyi olmuştur,
olduğun gibi görünmek.
Şişmiş, kızarık gözler,
ayakta pijama,
ev halli bir bakış.
Yine sensindir bu
şiir söyleyen çocuk.

Baha ÇITAKOĞLU

KAYNAKÇA

— Fromm, Erich, *Çağımızın Özgürlük Sorunu*, çev.: Bozkurt Güvenç, Gündoğan Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1995.

— Fromm Erich, *Barışın Tekniği ve Stratejisi*, çev.: Fevzi Emir ve Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1996.

— Fromm Erich, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, çev.: Kaan H. Ökten, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004a.

— Fromm Erich, *İnsan Bilgisi ve Hümanist Planlama*, çev: Acar Doğangün, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 2004b.

— Fromm Erich, *Psikanalizin Bunalımı*, çev.: K. Erzincan Kına, Say Yayınevi, İstanbul, 2004c.

—Geçtan, Engın, *Psikanaliz ve Sonrası*, Metis Yayınları, 10. Baskı, İstanbul. 2004.

KÖKLERİYLE DEDE KORKUT ÖYKÜLERİ

İnci AYDIN - Servet ÇOLAK - Ekber KUL

Neden

Önce şu soruya yanıt verelim. Neden Dede Korkut Öyküleri'ni(1) inceledik?

Sanat eseri gerçekçiyse, bize, ortaya çıktığı dönem, toplumsal yapı, kültür, insanla ilgili bilgi verir. Gerçekçi sanat, düşünceleri, duyguları, davranışları, kısacası insanı araştıran bir alandır. Kuşkusuz sanatçı bir bilim adamı değildir. İnsana araştırılacak bir nesne gözüyle bakmaz. Sanatçı, düşünce-duygu birliğinin ortaya çıkardığı bir içtepiyle harekete geçer.

***Dede Korkut Öyküleri* Gerçekçi mi?**

Evet, gerçekçi. Eğer dikkatle bakarsak, masalların gerçekçi olduğunu görebiliriz. Destanlar da, masallar da insanla ilgili temalar üzerine kurulur. Abartmalar, çoğunlukla bir gerçekliği daha belirgin göstermek içindir.

Sanat, tıpkı felsefe, din gibi mitolojiden doğdu. Kabile büyücüsü de sanatçı, filozof, din adamı, hekim diye bölündü. Destanla şiir, mitolojiden yazına geçişte ilk biçimlerdir. *Gılgamış Destanı*'ndan Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ına gelebilmek için yaklaşık dört bin yıl geçmesi gerekiyordu. Bu uzun yürüyüşte *Dede Korkut Öyküleri* de bir adımdır.

Tüm bunlardan birinci nedeni çıkarıyoruz. *Dede Korkut Öyküleri* bize, insanlık tarihinin belli bir kesitinde, insanlık ailesinin bir bölümüyle ilgili bilgi verir. Burada parça-bütün diyalektiğini anımsamak gerekir. Bir parçayı (Anadolu'ya gelen Oğuzları) bilmekle, bütün (insanlık) hakkındaki bilgimizi genişletiriz.

İkinci neden şu. *Dede Korkut Öyküleri* bugüne kadar gerçekçi, toplumcu sanatçılarca ciddi bir incelemeden geçirilmedi. Neden? Belli değil... Bu güzel öyküler, İslamcı yazarların insafına bırakıldı. Bizce, tüm sanat tarihi, insanlığın hem ortak ürünüdür, hem de ortak değeridir. Bu öyküler bizimdir. İnsanlığı ileriye taşıma sorumluluğuyla yaşayanlarındır. Gericilerin değil. (Üstelik tüm İslam Felsefesi bir kenara itilmiş durumda. Bu önyargılı bakışı, ya da "toplumcu" cehaleti aşmak zorundayız.)

Künye

***Dede Korkut Öyküleri* Nasıl Yazıldı?**

Öykülerde adı geçen Dede Korkut (Korkut Ata) gerçekten yaşadı mı, bilinmez. Dede Korkut, doğaüstü güçler gösterdiğine inanılan, bilinmeyenden haber veren, ad koyan, çalgı çalan, destan kahramanı bir Oğuz ihtiyarı olarak tanınır. Yaşamıyla ilgili farklı söylentiler vardır. Bir söylentiye göre 100, bir diğerine göre 295 yıl yaşamıştır. İslamiyetin doğuşu sırasında Muhammed'le görüştüğü, İslamiyetin Oğuzlar arasında yayılmasında rol oynadığı öne sürülür.

Ne diyelim. Destanlarda olur böyle şeyler.

Bu öykülerin kökleri bizce, birçok kültürün kesişme yeri olan Anadolu'da zaten bir bölümüyle vardı. Oğuz ozanları bunlardan da yararlanarak *Dede Korkut Öyküleri*'ni ortaya çıkardı. Eğer öyleyse birçok ozanın ortak ürünüdür.

Eserin XV. yüzyılın başlarında kaleme alındığı kabul edilir. Eserde halkın günlük konuşma dili kullanılır. *Dede Korkut Öyküleri*'nin iki yazması biliniyor. İlki Dresden (Almanya) Yazması'dır. Bir girişle on iki öyküden oluşur. İkincisi Vatikan Yazması'dır. Bir girişle altı öyküden oluşur. Bu öykülere "destansı öyküler" demek doğru olur. Biçim bakımından baktığımızda, şiirle öykü iç içe girer. Destanlarda, destansı öykülerde sağlam bir nedensellik ilişkisi bulunmaz. Eser, toplam on iki öyküden oluşmaktadır.

Ne Anlatır *Dede Korkut Öyküleri*?

1. Oğuz halkının inançları, yaşantıları, töreleri, ilişkileri, ad verme törenleri, şölenleri, düğünleri.

2. Ana sevgisi, eş sevgisi, sevgililerin zorluklar karşısında gösterdiği direngenlik, akrabalar arasındaki sevgi (baba, oğul, kardeş), doğa (su, ağaç, kuş, at) sevgisi.

3. Akınlar, avlar, savaşlar (düşmanla savaş, iç savaş, doğaüstü güçlerle savaş), yağmalar.

Öykülerin her birinde farklı bir kahramanın başından geçen bir olay aktarılır. Güç, cesaret, atılganlık kahramanlarda beliren özelliklerdir. İçinde bulundukları koşullar, böyle olmalarını gerektirmiştir. Kahramanlar, yaşadıkları koşulların ürünüdür.

Öyküleri konularına göre ayırırsak, savaşların Oğuzların yaşamındaki ağırlığını görürüz.

1. İç savaş: "İç Oğuz-Dış Oğuz", "Dirse Hanoğlu Boğaç Han"

2. Doğaüstü güçlerle savaş: "Tepegöz", "Deli Dumrul"

3. Sevgi: "Bamsı Beyrek", "Kan Turalı"

4. Düşmanla savaş: Öbür altı öykü, Oğuz beylerinin düşmanlarıyla savaşlarını anlatır. Olaylar; Kafkasya. Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde, Müslüman Oğuzlarla Hıristiyan komşuları Gürcüler, Trabzon Rumları arasında geçer.

Doğa

Öykülerde doğa tüm canlılığıyla sunulur.

Oğuzlar, doğanın ortasında hayvan sürüleriyle birlikte yaşarlar. Av avlarlar, kuş kuşlarlar. Göç ederler. Hayvanları için en uygun yer neresiyse, oraya konaklarlar. *Dede Korkut Öyküleri*'nde, şölenlerde görülen tavla tavla şahbaz atlardan, katar katar kızıl develerden, ağılda tümen tümen koyunlardan söz edilir.

İnsan, henüz doğadan kopmamıştır.

"Salur Kazan" öyküsünde, Kazan'ın kurtla, köpekle, ağaçla konuştuğunu görürüz. Ata yakınlık, diğer hayvanlara olduğundan daha fazladır. İnsan-hayvan ilişkisine diğer destanlarda da rastlanır. Sözgelimi, *Manas Destanı*'nda Sarıala adlı bir at, sahibinin ölüsünü düşmana bırakmaz. Sahibini Manas'a kadar taşır.

"Meğer bu karaltı Almambet'in ölüsünü Talas'a götüren atı Sarıala imiş. Sadık hayvan çok zayıflamış, yelesinden kuyruğundan ayrılmış, fakat sevgili sahibinin ölüsünü düşmana bırakmadan Talas'a kadar taşımış. Vefakâr hayvan 'Sarıala' sahibi Almambet'in ölüsünü onu karşılamaya gelen Baka'ya teslim etti, o da bu şehidin ölüsünü Atbaş bölgesinde Çeçtepe denilen yere gömdü. Almambet'in ölüsünü düşmana vermeden götüren atı 'Sarıala'yı da orada kesip Almambet'in mezarı üzerine bıraktı. Vefakâr atı ona o dünyada da hizmet edecekti."(2)

Toplum

Öykülerden, Oğuzların İç Oğuz ve Dış Oğuz olmak üzere ikiye ayrıldıklarını anlarız. Anlatılan, İç Oğuzlar'dır. İç Oğuzlar'da askeri-politik yapı önem sırasına göre şöyledir:

1. Bayındır Han: En tepede yer alır. Tüm beylerin başıdır. Tüm "doyum (yağma)"larda Bayındır Han'a beşte bir pay ayrılır. On iki öykünün altısında Bayındır Han'ın adının geçtiğini görürüz.

2. Salur Kazan: Bayındır Han'dan sonraki önemli kişidir. Beş öyküde adı geçer.

3. "Yiğitler": Dirse Han, Kara Güne, Kara Budak, Bamsı Beyrek, Bey Yeğenek, Uruz Koca, Alp Eren, Şir Şemseddin... Atılganlıklarıyla öne çıkarlar. Bunların Oğuz komutanları oldukları söylenebilir.

4. Adsız Yiğitler: Bunlar, öykülerde *"kırk yiğit"* ya da yalnızca *"yiğitler"* diye anılır. Bunların savaşçı Oğuz erkekleri olduklarını söyleyebiliriz. Kimisi ad yapabiliyor. Salur Kazan öyküsünde, koyun ve keçilerini korumak için altı yüz "kâfir"e karşı elindeki sapanla savaşan Karacık Çoban'ı görürüz. Çoban, bu öykülerde beyler gibi yüceltilir.

5. Kadınlar: Oğuz kadınları gerektiğinde at binip kılıç kullanabiliyorlar. Sözgelimi; "Uruz Bey'in Tutsak Olması" öyküsünde Burla Hatun, kara aygırını çektirir, hemen biner, kara kılıcını kuşanır. Kırk ince belli kızla savaşa katılır.

"Burla Hatun kâfirin tuğunu (sancağını) kılıçladı, yere attı."

"Bamsı Beyrek" öyküsünde, Banı Çiçek, Bamsı Beyrek'le yarışır. At biner, ok atar, güreşir.

Bu toplumsal örgütlenme dışında tutulan *"cariyeler, kullar"* vardır. Bunlar savaş sırasında diğer halklardan esir alınmış tutsaklardır. Hizmet amacıyla kullanılırlar. Kimileyin azat edilirler. "Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" öyküsünde, Kazan Bey, "kâfirler"in elinde tutsak olan annesini, karısını, oğlunu kurtarınca, *"kırk baş köle, kırk cariye oğlu Uruz başına azat"* edilir.

İnanç

Oğuzlar, olağan dönemlerde Allah'ı pek anımsamazlar. Yerler, içerler, avlanırlar. Ne camiye giden vardır, ne mescide. Ne de namaz kılan vardır. Ama savaştan hemen önce Allah, manevi güç almak amacıyla olacak, anımsanır. Sonra şunlar yapılır:

"Temiz sudan aptes aldılar. Ak alınlarını yere koydular. İki rek'at namaz kıldılar; adı güzel Muhammed'e salavat getirdiler; derhal kâfire at saldılar, kılıç çaldılar." ("Salur Kazan")

Oğuzlar, eğer "kâfirler"in bir yerleşim birimine saldırmışlarsa, kilise yıkılır, yerine mescit yapılır. Allah adına hutbe okutulur ("Yeğenek"). "Savaş" sözcüğünün yerini "Gaza" (din uğruna savaş) almıştır.

Dede Korkut Öyküleri'nde İslamiyet ile Gök Tanrı inancı iç içe geçmiştir. İslamiyet tam olarak benimsenmemiş, Gök Tanrı inancı henüz geride kalmamıştır. "Deli Dumrul" öyküsünde, Deli Dumrul, can alıcı melek Azrail'i tanıyamaz. Ona kafa tutar.

İslamiyette yasaklanan şarap, Oğuz beylerince içilir. "Salur Kazan" öyküsünde, *"Ulaş oğlu Salur Kazan'ın başına, içtiği şarabın keskinliği"* vurur.

Öykülerde, rüyalara da yer verilmiştir. Rüyaların, gelecekte olacakları kahramanlara önceden bildirdiğine inanılır ("Salur Kazan"). Bu inancın, daha önceki dönemlerden geldiğini biliyoruz. Bu konuya ileride döneceğiz.

Kadın

Oğuzlarda ailenin, erkeğin egemenliğinde olduğunu görüyoruz. Bu toplumsal yapı, ekonominin zorunlu bir sonucudur. Ekonomi, iki şeye, yağmaya ve hayvancılığa dayanır. Bunlar erkeklerin etkinlik alanlarıdır. Kadının ikincil konumunun nedeni, toplumsal gereksinimleri karşılayan geçim araçlarının erkeklerin elinde toplanmasıdır. Ama kocası ya da oğlu tehlikedeyse kadın da kılıç kuşanır, savaşır.

Kadın, kimi yerde erkeğin "*hatunu*" olarak anılır. Sözgelimi, "Dirse Han'ın hatunu". Kimi yerde de kendi adıyla anılır. Sözgelimi, Burla Hatun, Selcen Hatun. Dışarıda etkinliği sıfıra yakın olan Oğuz kadınlarının, ev içinde epey etkili olduklarını görürüz. Ev ekonomisini kadın yönetir. Kimi öykülerde erkeği yönlendirir ("Boğaç Han").

Ekonomik örgütlenme erkekle kadının toplumsal konumlarını belirler. Dünya erkeğin evi, ev kadının dünyasıdır.

Deli Dumrul (Oğuzlarda ad koyulurken kişinin yaptıklarına bakılır), Azrail'le dalaştığından yerine can verecek birisini arar. Annesi de babası da, oğullarının sorumsuzluğu karşısında, kendi canlarını vermek istemez. Deli Dumrul'un eşi, onun yerine kendi canını vermek ister. Çocuk aileden ayrılıp kendi ailesini kurduktan sonra sorumluluk büyüklerin üstünden kalkar. Deli Dumrul'un anne ve babasının, çocuklarının ölme olasılığı karşısında aldıkları tavır bunun göstergesidir.

"Kan Turalı" öyküsünde, evlenmek istediği kadını Kan Turalı şöyle anlatır babasına:

"*Baba ben yerimden kalkmadan, o kalkmış olmalı! Ben karakoç atıma binmeden, o binmiş olmalı! Ben kanlı kâfir eline varmadan, o varmış, bana baş getirmiş olmalı.*"

Baba, oğluna şöyle der:

"*Oğul sen kız istemezmişsin, bir yiğit bahadır istermişsin!*"

Kan Turalı, istediği kadınla karşılaştığında (Selcen Hatun) ününü onunla paylaşmak istemez. Onu, bu yüzden öldürmeyi bile düşünür.

Dede Korkut Öyküleri'nde kadınlar dörde ayrılır. Bunlar:

1. Evin Dayağı
2. Soldüran sop
3. Tolduran sop
4. Nice söyler isen bayağıdır

"*Evin dayağı*"şu anlama gelir: Evin direği, dayanağı. Evi yapan.

"*Ozan, evin dayağı odur ki kırdan yazıdan yabandan eve bir konuk gelse, kocası evde olmasa, o onu yedirir içirir, ağırlar azizler gönderir.*" (Begil Oğlu Emren)

Bu, iyi kadındır.

Diğerleri ise, "*kötü kadınlar*"dır.

"*Soldüran sop*" ile "*Tolduran sop*", "*yoldan çıkmış*" kadınlar olarak gösterilir. Bunlardan biri, çobanların "*hangi yandan gelir*" diye yola baktıkları Kasırga Yenge'dir. "Bamsı Beyrek" öyküsünde, Beyrek şöyle der:

"*Öküz ardında çobanlar sana bakar / Seni gözler, hangi dereye gitti acaba diye! / İzin izler, hangi yandan gelir diye yola bakar! / Gözlerinin yaşı revan olur akar; / Muradını senin onlar verir, böyle bil! Seninle benim işim yok...*"

Öteki ise, Boğazca Fatma'dır. Beyrek der ki:

"*Hay ben seni iyi tanırım. / Evinizin ardı derecik değil miydi? İtinizin adı Baracık değil miydi? / Senin adın kırk oynaşlı / Boğazca Fatmacık değil miydi? Yürü var git yerine otur, oynama! / Yoksa daha ayıbını açarım, böyle bil!..*"

Çocuk

Erkek çocuklar, kız çocuklardan üstün tutulur. "Bamsı Beyrek" öyküsünde, Dede Korkut, Deli Kaçar'ın kız kardeşini Beyrek'e istemeye gider. Dede Korkut döndüğünde, Bay Büre ona: "*Dede oğlan mısın, kız mısın? Kurt musun, koyun musun?*" diye sorar. Dede Korkut, "*Oğlanım, kurdum,*" der. Dede Korkut, iyi haber getirmiştir. Deli Kaçar, kız kardeşini Beyrek'e vermiştir. Görüldüğü gibi, burada "*Oğlanım, kurdum,*" iyi haber anlamına gelir. Kız ise, kötü haber anlamındadır.

Hem soyun sürdürülmesi, hem geçim araçlarının karşılanması, hem de miras için erkek çocuk önemlidir.

Erkek çocuğun olmaması beylerin küçümsenmesine neden olur. Sözgelimi, "Boğaç Han" öyküsünde "*oğlu olan ak çadıra, kızı olan kızıl çadıra, oğlu kızı olmayan kara çadıra*" oturtulur. Hiç çocuğu olmayanın Tanrı'nın lanetine uğradığı düşünülür.

"Bamsı Beyrek" öyküsünde, Salur Kazan, Bay Büre'ye neden ağladığını sorar.

"*Bay Büre Bey ne ağlayıp bağırırsın?' dedi.*

Bay Büre söyledi:

'Han Kazan, nasıl ağlamayayım, nasıl sızlamayım? Oğulda nasibim yok, kardeşten kaderim yok. Allah Teâlâ beni lanetlemiştir. Beyler, tacım tahtım için ağlarım. Bir gün düşüp öleceğim, yerimde yurdumda kimsem kalmayacak!' dedi."

Bay Büre'nin karısı hamile kalır. Bir erkek çocuk doğurur.

Benzer bir durum *Manas Destanı*'nda da vardır. Toplumda etkin bir yer edinebilmek için erkek çocuk önemlidir. Çayırdı Hatun, Cakıp Han'ın ağladığını görünce "*Sana ne oldu,*" diye sorar. Cakıp Han, karısına şöyle der:

"*Seninle evlendiğim tam on dört yıl oldu. Sen belini sağlam bağlamadın(...) çocuksuz kadın, dul kadın, kısır kadın, odun olmaktan başka bir faydası olmayan meyvesiz ağaçtır.*"

Bu konuşma işe yarar. Çayırdı Hatun, dokuz ay sonra bir erkek çocuk doğurur.

Çocuğun erkek olmasının yanında bir şey daha gereklidir. Bu da "*yiğit*" olmasından başka bir şey değildir. Güçlü, cesur olduğunu kanıtlamadan, ona ad koyulmaz. Her çocuk adını, toplumsal konumunu kendi eylemleriyle kazanır.

"Kafirler"

"Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması" öyküsü, kanlı bir savaşla biter. "*On iki bin kâfir kılıçtan geçti, beş yüz Oğuz yiğitleri şehit oldu.*" Buna göre Oğuzlar, "*kâfirler*"den daha iyi savaşıyor. Ortalama her bir Oğuz, yirmi dört "*kâfir*"e bedel.

Günümüzde "*bir Türk'ün dünyaya bedel*" olduğunu biliyoruz. O halde, bu değer artışı nasıl oldu? Herhalde Oğuzlar, İslamlaşıp Türkleştikçe değerleri arttı. Sonunda, "*bir Türk dünyaya bedel*" oldu.

İlginç olan başka bir nokta da, "*kâfir*" öldürmeden kolay kolay yiğit olunamaması.

Etkilenmeler

İnsan toplumsal bir varlıktır. Toplum içinde kişilik kazanır. Destanlarda, insanlığın ilk dönem öykülerinde, toplum dışına düşen çocukların hayvanlarca büyütüldüğünü görürüz. Bu konuya çeşitli halkların mitolojisinde rastlanır.

İnsanlığın ilk destanı kabul edilen *Gılgamış Destanı*'nda(3) Engidu, yabani hayvanlar arasında büyür. Basat, aslanlar arasında büyür. Bu insanlar bir yol bulunarak topluma kazandırılır. Basat'ı, Dede Korkut; Engidu'yu, bir kutsal fahişe (rahibe) insanlaştırır.

Şimdi de *Gılgamış Destanı* ile *Dede Korkut Öyküleri* arasındaki başka benzerliklere göz atalım.

Gılgamış Destanı'nda yer alan hayvan simgeleriyle *Dede Korkut Öyküleri*'ndeki hayvan simgeleri arasında bir paralellik vardır.

Gılgamış Destanı'nda, boğa ve aslan gücün simgesidir.

Dördüncü tablette Gılgamış şöyle betimlenir: "*Ormanın kapısında duran bekçiyi yakalamak için, huysuz, yabanıl bir boğa gibi ileri atıldı.*"

Altıncı tablette İştar, aşkını karşılıksız bırakan Gılgamış'tan intikam almak için gök tanrısı Anu'dan "*gökyüzü boğası*"nı ister.

"*Gökyüzünün boğası korku salarak aşağı indi. O, birinci solumasında yüz kişi devirdi; iki yüz devirdi: üç yüz kişi... İkinci solumasında yüz daha devirdi. İki yüz daha, üç yüz kişi daha. O, üçüncü solumasıyla Engidu'ya saldırdı.*

Boğanın boynuzları öyle kalındır ki, yedi kova yağ alır. Gılgamış'ın boğayı öldürmesi onun gücünü gösterir.

Gılgamış Destanı'nda aslan motifine rastlarız. Gılgamış, aslanlar öldürür, öldürdüğü aslanlara ad koyar. Bu motif, gücü simgeler. Yılan da, bu destanda "*yer aslanı*" diye nitelendirilir.

"Dırse Hanoğlu Boğaç Han" öyküsünde, bir çocuğun güçlü bir boğayı öldürerek ad kazanması anlatılır. Oğuz Türklerinde, insanlara doğar doğmaz ad verilmemekte, verilecek ad'a yakışır bir eylem yapması beklenmektedir. Öyküde, Bayındır Han'ın boğasından söz edilir. Boğanın gücü şöyle anlatılır: "*O boğa sert taşa boynuz vursa un gibi öğütürdü.*"

Öykünün geri kalanında boğanın saldırısı, bu saldırıyı durduran yiğit çocuğa ad verilmesi anlatılır:

"*Meğer Sultan'ım, gene yazın boğayı saraydan çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından demir zincir ile boğayı tutmuşlardı. Gelip meydanın ortasında koyuverdiler. Meğer Sultan'ım, Dırse Han'ın oğlancığı üç de kabile çocuğu meydanda aşık oynuyorlardı. Boğayı koyuverdiler, oğlancıklara kaç dediler. O üç oğlan kaçtı. Dırse Han'ın oğlancığı kaçmadı, ak meydanın ortasında baktı durdu. Boğa da oğlana sürdü geldi. Diledi ki oğlanı helâk kılsın. Oğlan yumruğu ile boğanın alnına kıyasıya tutup vurdu. Boğa geri geri gitti. Boğa oğlana sürdü tekrar geldi. Oğlan yine boğanın alnına yumruğu ile sert vurdu. Oğlan bu sefer boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Boğa ile oğlan bir hamle çekiştiler. İki kürek kemiğinin üstüne boğanın köpük bağlandı. Ne oğlan yener, ne boğa yener. (...) Oğlan boğanın alnından yumruğunu giderdi, yolundan savuldu. Boğa ayak üstünde duramadı, düştü. Tepesinin üstüne yıkıldı. Oğlan, bıçağını çekti. Boğanın başını kesti. (...) O zamanda bir oğlan baş kesip, kan dökmezse ad koymazlardı.*"

Böylece çocuğa yiğitliği nedeniyle "Boğaç Han" adı verilir. Boğa gücü simgeler demiştik. Güçlüyü yenen, yiğit olur, ad kazanır.

Benzer bir durum, "Kan Turalı" öyküsünde geçmektedir. Selcen Hatun'la evlenmek isteyen Kan Turalı, öncelikle bazı aşamaları geçmek zorundadır. Selcen Hatun'u alabilmek için kızın babasına yiğitliğini ispat etmelidir. Kan Turalı'nın karşısına önce boğa çıkartılır. Kan Turalı, boğayı yener. "*Boğanın alnına öyle bir yumruk indirdi ki, boğayı kıçı üzerine çökertti. Alnına yumruğunu dayadı. Sürdü. Meydanın başına çıkardı. Çok uğraştılar. Ne boğa yener; ne Kan Turalı yener. Küt küt boğa solumağa başladı. Ağzı köpüklendi. (...) Kuyruğundan üç kere getirip yere attı. Kemikleri hurdahaş oldu. Bastı, boğazladı. Bıçak çıkarıp derisini yüzdü.*"

Ancak boğayı öldüren yiğit, sevdiğine hemen kavuşamaz. Bunun için iki vahşi hayvanla daha dövüşmesi gerekecektir. Sıradaki aslandır. "*Aslanın alnın gözetip bir yumruk vurdu ki, yumruk çenesine dokundu. ufattı. Ensesinden tuttu, belini yüzdü; Sonra kaldırıp yere vurdu; hurdahaş oldu.*"

Sırayla karşısına boğa, aslan ve deve çıkartılan Kan Turalı, üçünü de yener. Tabii, bu vahşi hayvanları yenmesinde Selcen Hatun'un kendisini seyrediyor olmasının, kırk yiğidin onu överek desteklemesinin payı azımsanamaz.

Rüya

Rüya, insanlığın ilk çağlarında ruhun gece bedenden çıkıp dolaşması biçiminde açıklanırdı. Kişi uyanmadan hemen önce ruh bedene giriyordu.

Böylece insanlar ruh-beden ayrımına gittiler. Ruhun ölümsüz, bedenin ölümlü olduğunu düşündüler.

Peki, ölümden sonra ne oluyordu? Ruh nereye gidiyordu? Sümerlilere göre Yeraltı Dünyası'na; Çinlilere göre gökyüzüne, Yunanlılara göre Hades'e. Hintlilere göre ya genedoğum döngüsüne giriyor ya da döngüden kurtuluyordu (*mokşa*, ya da *nirvana*). Tek tanrılı dinlere göre, cennete ya da cehenneme gider.

Oysa biliyoruz ki, bedenden ayrı bir ruh yoktur. Rüya, insan beyninin bilinçdışı bir etkinliğidir. Rüyalar, yaşantılarımızın, kaygılarımızın, duygularımızın, isteklerimizin kendiliğinden ortaya çıkan bileşkeleridir.

Inanca göre, görülen düşler bir süre sonra yaşanır. Rüyalar, gelecekten haber getirirler. Günümüzde bile etkisini sürdüren bu batıl inanç bin yıllar önce çok güçlü olmalıdır.

Gılgamış Destanı'nda rüyaların önemli bir işlevi var. Gılgamış bir rüya görür. Bu rüya onun geleceğinin, yazgısının habercisidir. Rüyasını anasına anlatır. Anası rüyayı yorumlar. Buna göre, Gılgamış, Engidu'yla tanışacak, onunla yakın arkadaş, yoldaş olacaktır. Gerçekten de böyle olur.

Yakın arkadaş olduktan sonra, Gılgamış gördüğü bir başka rüyayı Engidu'ya anlatarak yorumlamasını ister.

"*Arkadaş, nasıl? Ben niçin uyanığım? Sen beni uykumdan ne diye tedirgin ettin? Engidu, arkadaş, ben bir düş gördüm... Sen beni uykumdan tedirgin ettin? Ben niçin uyanığım? Birinci düşümün üstüne, ikinci düşüm göründü...* diyerek rüyasını anlatır. Engidu, rüyayı iyiye yorar.

Benzer bir durumu *Dede Korkut Öyküleri*'nde de görürüz.

"Salur Kazan" öyküsünden:

"*Karacuk çoban, gece uyurken, kaygılı bir rüya gördü. Rüyasından sıçrayarak uyandı.*"

Karacuk çoban, rüyasının gerçekleşeceğinden o kadar emindir ki, uyanır uyanmaz, önlem alır.

"*Doğruldu, kalktı. (...) Karacuk çoban, üç yere tepe gibi taş yığdı. Alaca kollu sapanını eline aldı.*"

Karacuk çobanın sıçrayarak uyanması, cephane toplaması boşuna değildir. Hazırlıklarının hemen ardından saldırıya uğrar.

"*Ansızın üzerine altı yüz kâfir geldi.*"

Görüldüğü gibi rüyalar hemen oluverir. Rüyayı gören kişi harekete geçer. Rüya, işarettir. Bu işareti doğru yorumlayanlar, önlemlerini alırlar.

Aynı öyküde "*kâfirlerin*" saldırısını Salur Kazan da rüyasında görür. Yine bilinmeyen güçler yiğidi uyarmıştır.

"*(...) Salur Kazan, gece uyurken, kara kaygılı bir rüya gördü. Sıçrayarak uyandı.*"

Rüyayı görmesinin ardından atına atlar. Yurduna gider. Görür ki, yurdu yağmalanmıştır.

"Kazılık Koca Oğlu Yeğenek" adlı öyküde de kahraman Yeğenek bir düş görür. Düşünü yoldaşlarına söyler. Söyler söylemez de düşü gerçekleşir.

Manas Destanı'nda, Kanıkey'in gördüğü rüya, Manas'ın ölümden kurtulmasını sağlar.

"*O gece korkunç bir düş görüp uyandı. Sabaha kadar gözüne uyku girmedi. Avucu yanıyor, gözkapağı seyiriyordu.*"

Kanıkey, bunu bir felaketin haberi olarak yorumlar. Manas'ın silahlarını kuşanır. Manas'ı hapsedildiği çukurdan kurtarır.

Sevgi

Anımsarsak, Deli Dumrul, Azrail'e kafa tutmuştu. Azrail'e kafa tutmanın cezası ölümdür. Tanrı, meleğine kafa tutan bu "*deli*"yi görür. Canını alması için Azrail'i görevlendirir. Bundan korkan Deli Dumrul, yalvarmaya başlar. Tanrı, eğer kendi canının yerine bir can bulabilirse onu affedeceğini söyler. Bunun üzerine Deli Dumrul sırayla anne ve babasından yardım ister. Deli Dumrul, ölüme yaklaşmış bu iki yaşlı insandan olumsuz yanıt alır. Tam, karısına veda edecekken, karısı, canını vereceğini söyler. Deli Dumrul buna razı olmaz. Sonunda, Tanrı, Deli Dumrul ve karısının yaşamasına, oğullarına can vermeyen anne ve babanın ölmesine karar verir.

"*Vefalı kadın*", "*vefalı eş*" motifi karşımıza bir başka yerde daha çıkar. Ancak bundan söz etmeden önce Platon'u dinleyelim:

"*Kocası için ölmeyi bir o göze aldı, oysaki anası da vardı, babası da. Ama Sevgi, kadına öyle bir yürek verdi ki, onun yanında ana baba, oğullarına sadece isimle bağlı birer yabancı gibi kaldılar. Bir kadın yaptı bunu, hem öylesine yaptı ki, yalnız insanlar değil, tanrılar bile şaştı kaldı ve o kadar güzel bulduılar ki yaptığını, Hades'ten yukarı çıkmasına izin verdiler. Oysa bu yetkiyi tanrılar nice nice güzel işler yapmış nice nice insanlar arasında pek az kimselere vermişlerdir. Demek tanrılar da sevginin insana kazandırdığı gücü ve erdemleri her şeyden üstün tutuyorlar.*"(4)

Sanki Platon, "Deli Dumrul" öyküsünü okumuş da, onu anlatıyor değil mi?

Platon'un sözünü ettiği yürekli kadının adı Alkestis'tir. Euripides'in kaleme aldığı *Alkestis* tragedyası, MÖ 438 yılında yazılmıştır. Konusu şöyledir:

Admetos adlı bir kral ölmek üzeredir. Apollon, Admetos'a, eğer kendi yerine ölecek birini bulursa, yaşadığı kadar daha ömür süreceğini söyler. Admetos'un anne ve babası yaşlıdır. Yine de oğulları için canlarını vermek istemezler. Admetos'un karısı Alkestis, kocası uğruna ölümü kabul eder. Yaşam sevgiyle anlamlıdır. Kocası olmadan yaşamaktansa, ölmeyi seçer.

Alkestis ölüme gitmeden şöyle konuşur:

"Senden yetim kalmış çocuklarla ve senden uzak olarak yaşamayı istemedim ve bunun için sa-

adet ve neşemi veren gençliğimi feda ettim. Bununla beraber hayatına sebebolan adam ve seni dünyaya getirmiş olan kadın, oğullarını kurtarmak için şerefli bir ölümle ölmeği reddederek seni bırakmışlardı, halbuki yaşları da ölüme yakışacak bir yaştı; üstelik senden başka çocukları yoktu ve sen ölünce başka çocuk yapma ümitleri de yoktu. (...) Fakat tüm bunlar şüphesiz bir ilâhın iradesiyle oldu. Ne yapalım!"(5)

Alkestis ölür. Herakles o gün, Admetos'un evinde misafir kalır. Admetos, Herakles'e karısının öldüğünü söylememiştir. Eğer söylerse misafirin huzurunun kaçabileceğini düşünür. Bu kötü haberi hizmetçiden öğrenen Herakles, ev sahibinin misafirperverliğine karşılık vermek gerektiğini düşünür. Ecel ile kapışarak Alkestis'i Ecel'in kollarından kurtarır. Admetos'a verir.

Azrail, ak sakallı, al kanatlıdır. Tragedyada adı geçen Ecel, sakallı, büyük kanatlıdır.

Admetos, karısını ölüme yollar, ama buna çok da üzülür. Deli Dumrul, karısını ölüme yollamaz. Tanrı'ya karşı çıkar. "*Alacaksan ikimizin de canını al,*" der. Sonunda ikisi de ölümden kurtulur.

İki olayın arkasında ilahi bir güç vardır.

Alkestis, ölmeden önce kocasından söz alır. Admetos, çocuklarının başına üvey anne getirmeyecektir. Başka bir kadınla evlenmeyecektir. Alkestis, bunu güvenceye aldıktan sonra ölüme gider.

Deli Dumrul'da tam tersi olur. Deli Dumrul, karısından can istemez. Kendisi ölüme gidecektir. Gitmeden önce, tüm varını yoğunu karısına bırakarak şunları söyler:

"*Gözün kimi tutarsa, / Gönlün kimi severse, / Sen ona vargıl, / İki oğlancığı öksüz komagıl.*"

Kendisi öldükten sonra, karısının üzüntüye kapılıp, yas içinde yaşamasını istemez, Onun evlenmesini ister. Karısı, şu yanıtı verir:

"*Senden sonra bir yiğidi / Sevip sarsam, bile yatsam / Ala yılan olup beni soksun. (...) Benim canım senin canına kurban olsun.*"

Alkestis özverili davrandığını söyler. Deli Dumrul'un karısına göre bu büyütülecek bir şey değildir, olağandır.

Peki, bu kadar benzerlik bir rastlantı mıdır? Yazılı tarihin başladığı yere, Mezopotamya'ya bir bakalım. Bu konuda bir şey var mı diye.

Diriliş

Sümerlerin aşk tanrıçası İnanna, gökyüzünün hanımıdır. Ama bununla yetinmez. Yerin altında da egemen olmak ister. Olanları "İlk Diriliş" öyküsünden izleyelim.(6)

Yerin altında "Ölüler Diyarı" bulunur. Burası Yunan mitolojisindeki Hades'e benzer. Buranın acımasız kraliçesi, karanlık ölüm tanrıçası Ereşkigal, İnanna'nın ablasıdır. Kardeşler birbirine düşmandır. Ninşubur, İnanna'nın ulağıdır. İnanna, Ölüler Diyarı'ndan dönmemesi durumunda, yapması gerekenleri ulağına öğütler. Ölüler Diyarı'na iner.

Baş kapıcıya bir bahane uydurur. Baş kapıcı onu Ölüler Diyarı'nın yedi kapısından geçirir. (Yeri gelmişken, Sümer'de, Hint yazınında önemli olan yedi sayısı *Dede Korkut Öyküleri*'nde sıkça karşımıza çıkar. Oğuzlar, Tepegöz karşısında yedi kez yenilgiye uğrarlar. Oğuzlar, yedi kez ürker. Kan Turalı, kırk yiğidiyle birlikte yedi gün yedi gece at sürer.)

İnanna, her kapıda bir giysi çıkarır. Sonuncu kapıyı geçtiğinde çırılçıplaktır. Anunnakiler (Ölüler Diyarı'nın korkunç yargıçları) ona diz çöktürür. Ölüm bakışlarını ona dikerler. İnanna cesede döner. Bir kazığa asılır.

Aradan üç gün üç gece geçer. Ninşubur, İnanna dönmeyince, söylediklerini yapar. Bilgelik tanrısı Enki ona yardım eder. İnanna dirilir. Ancak, "dönüşü olmayan ülke"nin karşı çıkılmaz bir kuralı vardır. Buranın kapılarından geçen biri "Ölüler Diyarı"nda yerini alacak birini bulmadıkça yeryüzüne geri dönemez. Bu kural İnanna için de geçerlidir. Yerine geçecek birini seçme hakkı vardır İnanna'nın. Cinler eşliğinde yeryüzüne çıkar. Yokluğunda yasta olması gereken kocası (çoban tanrısı) Dumuzi, beklediğinin tersi davranışlar içindedir. Bayramlıklarını kuşanmış, tahtına kurulmuştur. Gönül eğlendirmektedir. Karısının ölümünden sevinç duymaktadır. İnanna, Dumuzi'yi cinlere teslim eder. Dumuzi, Ölüler Diyarı'na götürülür.

Ölümle cezalandırılan Deli Dumrul'un yalvarmalarını Tanrı dikkate alır. Azrail haberi iletir.

"*Bre Deli Dumrul! Allah Taâlânın emri böyle oldu kim: 'Deli Dumrul canın yerine can bulsun, onun canı azat olsun', dedi.*"

Alkestis'te bunu Apollon söyler.

Bu benzerlikler, Sümer etkisinin günümüze kadar nasıl evrilip biçim değiştirdiğini gösterir.

Tepegöz

Çobanın biri, bir pınarın yanında peri kızlarını görür. Peri kızlarından birini tutar. Onunla yatar. Peri kızı, çoban oradan ayrılırken ona şunları söyler: "*Çoban, yıl tamam olunca, bende emanetin var, gel al. (...) Amma, Oğuz'un başına felaket getirdin.*"

Peri kızı yıl sonunda Tepegöz'ü doğurur. Öyküde Tepegöz'ün ilk hali şöyle anlatılır: "*Gördüler ki bir ibret nesne yatıyor, başı kıçı belirsiz. Çevre aldılar, indi bir yiğit bunu tepti; teptikçe büyüdü. Birkaç yiğit indiler, teptiler. Teptiklerince büyüdü. (...) Gövdesi adam, tepesinde bir gözü var.*"

Uruz Bey, Tepegöz'ü alır. Büyütür. Tepegöz'e bakan dadılar, baktıklarına bakacaklarına pişman olurlar. Hepsi ölür. Tepegöz, ilk emişinde dadının bütün sütünü bitirir. İkinci emişte kadının kanını, üçüncü emişte canını bitirir. Günde bir kazan süt

yetmez olur. Tepegöz biraz daha büyüyünce arkadaşlar edinir. Ancak onlarla da uzun süre geçinemez. Kiminin burnunu, kiminin kulağını yemeye başlar. Oğlanlar Uruz Bey'e Tepegöz'ü şikâyet ederler. Uruz Bey, Tepegöz'ü evinden kovar.

Halk, yiğitlerin solan yapraklarmışçasına döküldüğünü gördükçe paniğe kapılır. Her sıkıştıklarında yaptıkları şeyi yaparlar. Dede Korkut'u çağırırlar. Dede Korkut, sıkı bir pazarlıktan sonra Tepegöz'le anlaşır. Tepegöz, günde iki adam ve beş yüz koyun yiyecektir.

Şimdi MÖ IX. yüzyılda Homeros'un kaleme aldığı *Odysseia* destanına bakalım.

"*İnsan azmanı bir dev otururdu bu mağarada / bir başına, herkesten uzak, sürülerini güderdi, / kimseyle görüşmez, karışmazdı başka adamlara, / tasarlardı kendi köşesinde bir sürü kötü işler.*"(7)

Destanda, devin doğumuna dair herhangi bir bilgi edinemiyoruz. Ancak tek başına yaşayan bu dev, Dede Korkut öykülerinde anlatılanlardan pek de farkı değil. Odysseus'la arkadaşları devin yaşadığı bölgeye varırlar. Destanda devin yaşadığı yer şöyle anlatılır:

"*Bir burun dikildi önümüze, baktık dibinde bir mağara, / denize açılan yüksek bir mağaraydı bu, / defne ağaçları sarmıştı tepesini. / Ağıldı burası koyun ve keçi sürülerine, / avlusu çevriliydi dikili taşlarla / ve uzun gövdeli çamlarla ve gür yapraklı meşelerle.*"

Odysseus'la arkadaşları mağaranın içine girerler. Devi bulamazlar. Otururlar, devin yaptığı peynirden yerler. Onu beklemektedirler. Bir süre sonra bekledikleri, koyun ve keçileriyle mağaranın kapısında görünür. Odysseus, devden kendilerini konuk etmesini ister. Dev onlara şöyle yanıt verir:

"*Sen ya bir budalasın, ey yabancı / geliyor olmalısın ya da çok uzaklardan / kork diyorsun bana tanrılardan, say onları / ne kalkanlı Zeus'a aldırış eder tepegözler / ne de öbür tanrılara aldırış eder / çok daha güçlüyüz biz onlardan / benim hiç umurumda değil Zeus'un ölkesi / İster esirgerim seni ve dostlarını, ister esirgemem. / Yaparım ben canımın istediğini, yaparım ne dilersem.*"

Tepegöz konuştuktan sonra, Odysseus'un iki arkadaşını yer. Mağaranın ağzını kapatan bir taş vardır. Taş, onların kaldıramayacağı kadar büyüktür. Kaçmak pek olanaklı görünmemektedir. Kalmak ise, her geçen an ölüme biraz daha yaklaşmaktır. Kurnaz Odysseus, Tepegöz'den kurtulmak için plan yapar. Tepegöz'ü öldürmeye karar verirler.

"Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" adlı öyküde durum şöyle gelişir. Oğuz halkının yakasını bırakmayan Tepegöz'ü öldürmek bir yiğidin görevidir. (*Oğuz Kağan Destanı*'nı anımsarsak, Oğuz Kağan yiğitliğini kanıtlamak için bir canavarı öldürmüştü.) Basat, kılıcını kuşanır, Tepegöz'ün yanına varır. Onu öldüremez. Tepegöz, onu yakalar.

Homeros'un destanında...

Odysseus, kalın, yaş bir zeytin ağacı dalı bulur. Budaklarını yontarlar. Ucunu sivriltirler. Sonra onu korlu ateşte kızdırıp katılaştırırlar.

"Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi" öyküsünde...

Basat, Tepegöz'ün gözünden başka bir yerde et olmadığını öğrenir. Süngülüğünü ocağa koyar, süngülük kızarır. Eline alır. Süngülüğü Tepegöz'ün gözüne öyle bir basar ki Tepegöz haykırır. Dağ taş yankılanır. Basat sıçrar. Koyunların arasında bir mağaraya girer.

Tepegöz mağaranın ağzında durmaktadır. Gelip geçen koyunları yoklayarak Basat'ı bulmaya çalışır. Basat, koçlardan birini boğazlar, derisini yüzer. Kuyruğuyla başı, deriden ayırmaz. İçine girer. Tepegöz'ün önüne gelir. Deriye dokunan Tepegöz, onu Basat sanır. Koçun başını tutar. Mağara duvarına çarpacakken, boynuz deriyle elinde kalır. Basat sıyrılır, kaçar.

Yine *Odysseia* destanındayız.

Odysseus, şarap içirip Tepegöz'ün uykuya dalmasını sağlar. Sivriltilen kazığı gözüne saplar.

Tepegöz mağaranın kapısına oturur. Koyunları, koçları yoklar. Bu şekilde Odysseus'la arkadaşlarını mağaradan çıkarken yakalayabilecektir. Odysseus, besili koçlardan üçünün başını birbirine bağlar. Adamlarını da ortadaki koça yerleştirir. İki koç iki yandan giderken, ortadakini gizlerler. Kendisi de koyunlar arasından en güçlü koçu seçer. Karnına asılır. Mağaradan kurtulur.

Manas Destanı'nda da tek gözlü Madıkan vardır.

"*Meydanda yalnız dev alp kaldı. Manas baş olup onu Kırgız alpları çevirdiler, ortaya aldılar ve birden ona hücum ettiler.*"

Sınama

"Bamsı Beyrek" öyküsünde, Bayburt Hisarı'nın beyi Beyrek'i tutsak eder. Aradan on altı yıl geçer. Beyrek'ten haber alınamaz. Bunun üzerine, Beyrek'in sözlüsü kızın kardeşi Deli Kaçar şöyle der:

"*Devletli Han'ın ömrü uzun olsun, Beyrek diri olsa on altı yıldan beri ya haberi ya kendi gelirdi. Bir yiğit olsa, dirisi haberi getirse, altın akça verirdim; ölüsü haberini getirse kız kardeşimi verirdim.*"

Bu sözleri duyan Yalancı oğlu Yaltacık, "*Sultanım ben varayım, eğer ölü, eğer diri haberini getireyim,* der. Yola çıkar. Daha önce Beyrek, Yaltacık'a kendi gömleğini hediye etmiştir. Yaltacık, üç gün sonra, geldiğinde kan bulaştırdığı gömleği Bayındır Han'ın önüne bırakır. Yalancı oğlu Yaltacık, kızla nişanlanır. Düğün için gün kesilir.

Beyrek'in babası Büre Bey de tüccarlara oğlunu dört bir yanda aratır. Tüccarlardan durumu öğrenen Bamsı Beyrek, tutsak olduğu saraydan kaçar. Yalancı oğlu Yaltacık'tan öcünü almak için yola düşer.

Oğuz'da düğün şöleni yapılmaktadır. Beyrek babasının sarayına ozan kılığında gelir. Kardeşleri

onu tanıyamaz. Beyrek yemek ister. Kız kardeşleri yemek getirir. Beyrek eski bir kaftan ister. Kız kardeşleri, ona Beyrek'in kaftanını verir. Kaftanı giydiğinde, kız kardeşi onu Beyrek'e benzetir. Bunun üzerine Beyrek, "*Gördün mü, bu kızlar bu kaftanla beni tanıdılar.*" diyerek kaftanı çıkarır. Gider. Eski bir deve çuvalı bulur. Çuvalı deler. Boynuna geçirir. Kendini deliliğe verir. Düğünün yapıldığı yere gelir.

Odysseia'destanında. Troya Savaşı biteli on yıl olmuştur. Odysseus İthake'ye dönmemiştir. Odysseus'un öldüğü söylentileri yayılır. Karısı, Penelopeia'nın talipleri saraya yerleşir. Telemakhos, babasından haber almak için yola çıkar. Sonunda Odysseus, İthake'ye döner. Talipleri öldürmek, evini onların talanından kurtarmak için sarayına dilenci kılığında gelir. Talipler, evde şölen yapmaktadır.

"*(...) Odysseus da girdi konağa, / yoksul, yaşlı bir dilenci kılığındaydı, / elinde değneği, üstü başı yırtık pırtık.*

Odysseia'da, Odysseus ve Penelopeia için; "Bamsı Beyrek" öyküsünde. Beyrek ve Banı Çiçek için ağlayan sığır çobanları vardır.

Odysseus, sarayın kapısına varır. Burada domuz çobanı Eumaios ile karşılaşır. Ona sarayda neler olduğunu sorar. Eumaios. Odysseus'un yirmi yıl önce saraydan ayrıldığını, başına ne geldiğini kimsenin bilmediğini, Penelopeia'nın talıplerinin evi talan ettiklerini söyler.

Benzer bir durum "Bamsı Beyrek" öyküsünde de vardır. Beyrek, babasının sarayına yaklaşır. Birkaç çoban yolun kıyısını tutmuştur. Taş yığıp ağlaşırlar. Beyrek, çobanlara neden ağladıklarını sorar. Çoban, Beyrek'ten on altı yıldır haber alınamadığını, başına ne geldiğini kimsenin bilmediğini, Beyrek'in sözlüsünü Yalancı oğlu Yaltacık'la evlendireceklerini söyler.

"Bamsı Beyrek" öyküsünde. düğün şöleninde ok atılmaktadır. Beyrek ok atışlarını seyreder. Beyrek'in yayı getirilir. Beyrek yayı alır. Gerer.

"*Beyrek okla yüzüğü vurdu, parçaladı.*"

Odysseia'daki şölende, talipler Odysseus'un yayını germeye çalışırlar. Odysseus onları izler. Hiçbiri başaramaz. Odysseus, yayı alıp gerer.

"*Sonra sağ eliyle kirişi tutup çekti, / Kiriş de öttü güzel güzel, tıpkı kırlangıç gibi. / Büyük bir korku aldı tekmil taliplerı.*"

"*Talipler*" saf dışı edildikten sonra kadın erkekten emin olmak için onu sınar.

"Bamsı Beyrek" öyküsünde, Banı Çiçek Beyrek'i yüzükle sınar.

"'*Gitti gelmez Bey yiğidim; / sevıştiğim Bamsı Beyrek diye ağladığım çok! / Sevıştiğim Bamsı Beyrek sen değilsin; / Altın yüzük senin değildir; / Altın yüzükte çok nişan vardır, / Altın yüzüğü istersen nişanın söyle?* ' dedi.

Beyrek söyledi: 'Sen beni yanına çağırmadın mı? / Seninle meydanda at sürmedik mi? / Senin atını benim atım geçmedi mi? / Ok atınca ben senin okunu yarmadım mı? / Güreşte ben seni yenmedim mi? / Üç öpüp bir dişleyip / Altın yüzüğü parmağına geçirmedim mi? / Sevıştiğin Bamsı Beyrek ben değil miyim, dedi.

Böyle deyince kız hemen bildi ki, bu Beyrek'tir (...) Banı Çiçek hemen sıçradı, bir ata bindi. Beyreğin anasına babasına müjdelemeye gitti."

Odysseia'da Penelopeia Odysseus'u yatakla sınar.

"'*Haydi ser bakalım yatak odamıza, Eurykleia, / Onun kendi elleriyle yaptığı sağlam döşeğini, / Yerleştir yerine sağlam sedirı, şilteyi de koy üstüne, / Koy keçeleri, postları, menevişli çarşafları.' / Böyle diyerek sınamak istedi kocasını.*

Odysseus da, iyi şeyler düşünen karısına içerledi, dedi ki: / 'Alt üst ettin, kadın, bu sözlerle yüreğimi! / Kimdir benim yatağımı yerinden oynatan? (...) İnsan ne kadar genç ve güçlü olursa olsun / Gene de kolay değil oynatmak yerinden onu / Büyük bir sır bu çok ustaca yapılmıştır o yatak / Çünkü ben yaptım onu tek başıma (...) iyice kenetlenen kapılar yaptım, sağlam kanatlı / sonra gür yapraklı dallarını kestim ağacın, / gövdesini tunç bıçakla rendeledim, köküne dek, / sonra güzelce bir çırpı çekip düzeltim, / içini oyup sedirini tamamladım yatağın, / süsledim altınla, gümüşle, fildişiyle, / ve parlak kırmızı kayışlar gerdim üstüne sığır derisinden. / İşte açıklamış oldum sırrımı sana'(...)

Böyle dedi, kadının çözüldü diziyle yüreği, / Doğruydu Odysseus'un verdiği kanıtlar bütün. / Koştu Odysseus'a gözlerinden yaşlar boşana boşana."

Ortaklıklar

Dede Korkut Öyküleri'nden yola çıktık. *Gılgamış Destanı*'na, Platon'a, Homeros'a, *Manas Destanı*'na uzandık. Gördük ki, *Dede Korkut Öyküleri*'nin kökleri iki kaynaktan fışkırmaktadır. Bu kaynaklardan ilki, oluşturulduğu dönemin ekonomik, toplumsal, politik yapısı, öbürüyse insanlığın evrensel kültür birikimidir.

Kültür, insanlığın ortak ürünüdür. Mezopotamya'da çıkan bir tema, Batı'ya, Antik Yunan'a gidiyor. Sonra Doğu'ya dönüyor. Anadolu'da, Oğuzlar'da karşımıza çıkıyor.

Buradan şu sonuca varıyoruz. Kültürler iç içe geçmiştir. Halklar, ülkeler, uluslar, ırklar, dinler, sınıflar insanları bölen geçici tarihsel ayrımlardır. Aslolan, ayrımlar değil, insanlık değerlerini meydana getiren, insanları birleştiren evrensel ortaklıklardır.

Dipnotlar:

1 *Dede Korkut Hikayeleri*, Seyit Kemal Karaalioğlu, İnkılâp K., İstanbul, 1994.

İKİMİZİN GECESİ

Bir sevişme hayal ederim seninle bir arada
Aynada sigaranın çizdiği helezonlar
Yalnızlığın ortasında ulaşılmaz bir ada
Gibi duran karyola; başlangıçlar ve sonlar

Birleşerek bir anın içinde düğümlerisin
İçiçe buluşalım: Ben mumsam, sen de şamdan
Saçının gecesinde kalayım göğüm sensin
Sessiz bir gölge gibi çözülelim akşamdan

Gece kara mührüyle damgalasın bizleri
Girilemez bir ülke olalım gökyüzünde
Aydınlansın her yanda kuşkunun dehlizleri
Işığa kavuşalım bir aşkın gündüzünde!...

Sedat UMRAN

2- *Manas Destanı*, çev.: Abdülkadir İnan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1972.
3- *Gılgamış Destanı*, çev.: Muzaffer Ramazanoğlu, Cumhuriyet Y., İstanbul, 1998.
4 *Şölen*, Eflatun, çev.: Azra Erhat ve Sabahattin Eyuboğlu, Remzi K., İstanbul, 1995.
5- *Alkestis*, Euripides, çev.: A. Hamdi Tanpınar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1964.
6- *Tarih Sümer'de Başlar*, Samuel Noah Kramer, çev.. Hamide Koyukan, Kabalcı Y., İstanbul, 1999.
7- *Odysseia*, Homeros, çev.: Azra Erhat ve A. Kadir, Can Y., İstanbul, 2002.

TOPLUMUN YENİDEN ÜRETİMİNDE İDEOLOJİ

Medet TURAN

Başlangıçta çekim gücü öylesine güçlü ve bilinçli o denli zayıf ki, yanılgıdan kurtulmak için girişilen ilk deneme sadece olumsuz bir baş sağlayışla karşılanır. Yeni gerçeğin bir saçmalık olduğu iddia edilir. "kölesiz yaşanır mı? O zaman ki çalışacak? Savaş yapmadan yaşanır mı? O zaman İsteyen gelir bizi mağlup eder."1

İdeoloji kavramı, üzerinde en çok "değer" üretilen kavramlardan biri olarak karşımıza çıkar. "Kavram masum değildir" ve ideoloji terimi, masumiyeti en çok sorgulanan kavramdır. İdeoloji ile ilgili yapılacak çalışmanın mutlak biçimde "kavram tarihçiliği" yapması gerekmektedir. Toplumun yeniden üretiminde ideoloji de bu tarihselliği içinde kendini daha açık bir biçimde sergilemektedir. Bu nedenle kavramın tarihsel süreklilik uzamında yaşadığı etimolojik, anlam ve semantik değişim/dönüşümleri belirleyebilen ve bunların altını kalınca çizebilen bir yöntemle yola çıkmak zorunludur. Bu yöntemle ilerleyecek bir çalışmanın doğal olarak o kavramın üzerindeki molozları süpürmesi ve görünür kılması kaçınılamaz bir durumdur. Ancak bu çalışma toplumun yeniden üretiminde ideoloji kavramının üzerine çalışırken o kavramın kapılarını, katmanlarını tek tek sökmeyi ve yeniden yapılandırmayı denemeyecektir. Kanımca bu çalışma bağlamında böylesi bir çabaya girişmek son derece tehlikelidir; ayıklama ve sınıflama amacı güden bir çalışmanın yeni anlam ve kategoriler üretmek suretiyle ortalığı biraz daha bulandırması söz konusu olabilir. Yani yalnızca kavramın seyir defterini tutmak bu çalışmanın sınırlarıyla ilintili bir zorunluluğa işaret etmekle birlikte aynı zamanda bir metodolojik tercihtir.

İdeoloji, iktidar ilişkilerini gizleyerek tartışılmaz ve itiraz edilmez bir boyuta taşır. İdeoloji, iktidarı, dogmatik inançlara, köklü ve zorunlu kabullere, mutlak gerçekliklere ve değişmez ilkelere yükseltir. Toplumun yeniden üretiminde ideoloji kavramına ilişkin bugün birbiriyle hiçbir biçimde uyuşmayan, bağdaşmayan tanımlama/kullanımın içerik ve formlarına sıkça rastlıyoruz. Bu durumu sadece bilgisizlik veyahut kafa karışıklığı ile açıklamak yeterli görünmemektedir. Çünkü söz konusu durum yalnızca "sokaktaki adamla" ya da ortalama bir okuyucu ile sınırlı değildir. Akademik çevrelerce de aynı sorunla karşı karşıya kalınmaktadır.

Buna karşılık ideoloji kavramına yönelik birçok tanım yapıldı. Eagleton bu tanım eflasyonunu biraz da ironik biçimde şöyle özetlemeye çalışır: "*Toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci; Belirli bir toplumsal grup ya da sınıfa ait fikirler kümesi; Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler; Sistemli bir şekilde çarpıtılan iletişim, toplumsal olarak zorunlu yanılsama, eylem amaçlı inançlar kümesi; Dilsel ve olgusal gerçekliğin karşılaştırılması, toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç...vb.*"(2)

İdeolojilerin, genellikle, spekülatif kuramsal sistemlerden çok, eyleme-yönelik inanç kümeleri olarak görüldüğüne tanık oluruz. Fakat söz konusu düşünceler ne denli karışık ve metafizik bir nitelik taşırlarsa taşısınlar, ideolojik söylem tarafından "pratik" bir hale dönüştürebilmeleri, kendilerini savunanları hedefler, güdülenimler, talimatlar, buyruklar ve benzeri şeylerle donatabilmeleri gerekir. Bu durumun bütün ideolojiler için geçerli olup olmadığı kuşkuludur. Ancak *Alman İdeolojisi*'nde sonu ilan edilen idealist ideolojinin en büyük unsuru Marx'a göre, uygulanabilir-olmayışından ve gerçek dünyaya kibirli uzaklığından dolayıdır. Marx ve Engels'e göre bu inançların ideolojik olan yönü, insanları pragmatik olarak, karşı çıkabilir siyasi eylemlere yönlendirmeleri değil, onları, bazı pratik etkinlik biçimlerinden tamamen uzaklaştırmalarıdır.(3)

İdeolojiler, olgusal içerik ve ahlaki yükümlülüğü tutarlı bir sistem içinde birleştirir ve kendilerine eylem rehberi olma gücünü verir. Kendisinin işlemsel ideoloji adı verdiği düzeyde, ideolojinin temel ilkeleri ile çatışabilen araçlarla karşılaşırız. Dolayısıyla ideolojik bir oluşumda, ideolojinin kuşatıcı dünya görüşü ile daha somut olan kural koyucu öğeleri arasında gerçekleşen bir uzlaşma, düzenleme ve değiş tokuş sürecine tanık olmamız olasıdır. Yine aynı biçimde, ideolojiler, inançları, inançsızlıkları, ahlaki normları, teknik kuralları ve az da olsa olgusal kanıtı bir araya getirip harmanlar; bütün bunlar da verili bir toplumsal düzenin yeniden inşasını ve

korunmasını amaçlayan ortak eylemi olanaklı kılar.(4)

Marx'ta İdeoloji:
Yeniden Üretimde Yanlış Bilinç

İdeoloji ile ilgili tartışmalarda, Karl Marx'ın ideoloji terimini kavramsallaştırması, son derece önemli bir yer tutmasını sağlar. Kavram, Marx ile birlikte yeni bir anlama dönüşmüştür. Marx'ın kavramsallaştırması, ideolojinin ilk kullanım biçimlerinden radikal bir kopuşu içerir. Marx, ideolojiyi soyut bağlamından çekip çıkararak toplumsal pratikle bağlantılandırmak suretiyle ilk ortaya koyan kuramcı olması bakımından en önemli kilometre taşıdır. Marx'ın bu konumunu, "*Marx'ın ideoloji kuramına katkısı, düşünce ve bilincin oluşumu üzerindeki tartışmalardan toplumsal gelişmenin dinamikleri üzerine kaydırması olarak*"(5) belirlemek son derece doğrudur. Çünkü ideoloji toplumsal değişim, dönüşüm ve iktidar tabanında ortaya konduğu zaman maddi bir öğe haline gelmektedir.

Marx'ın ideoloji kavrayışına ilişkin yapılacak ilk saptama; Marx'ta ideoloji kavramının sürekli değişen, dönüşen ve bükülebilen bir yapısı olduğudur. Yapacağımız tartışmada şu belirlemeyle işe başlayabiliriz: Marx'ta ideoloji yanlış/yanılsamalı bilinç ya da bilgi olarak başlayan ve meta fetişizmine doğru yol alan bir yol izler.

Marx, önermesinde; "*Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilinçlerini belirleyen toplumsal varlıklardır*,"(6) demektedir. Dolayısıyla toplumsal düşüncedeki yanılsamanın nedeni, idealist felsefinin savladığı gibi, eksik ya da yanlış bilgilenmede değil, insanın toplumsal pratiği ile insan bilinci arasındaki ilişkinin niteliğinde aranmalıdır. Bu ilişkiyi açıklamak için Marx birkaç formülasyon geliştirir.

"Genç Marx", Hegel'den devşirdiği yabancılaşma kavramıyla başlar. Hegel, yabancılaşmayı doğanın ve öznel etkinliğin tinselleşmesi sonucunda, insanın ontolojik varlığının tinin gellşimine, tarihin deviniminin ise kavramların gelişimine karşılık gelmesi olarak tanımlar. Marx, bu noktada Hegel'in bu tanımını yetersiz bularak aşma çabasına girer; "*Hegel, örneğin zenginliği, devlet erkliğini vb. insansal varlığa yabancılaşmış özler olarak kavradığı zaman, onları sadece kendi soyut biçimleri içinde ele alır... Düşünülmüş varlıklar – öyleyse arı, yani soyut felsefi düşüncenin bir yabancılaşmasıdır. Bu nedenle tüm hareket mutlak bilgi ile sona erer. Bu nesnelerin yabancılaşması oldukları ve gerçeklik oldukların ileri sürerek korkusuzca saldırdıkları şey, soyut düşüncenin ta kendisidir.*"(7) Oysa Marx insanın bilişsel varlığının maddi toplumsal pratik içinde belirlendiğini, dolaysız olarak yabancılaşma kategorisinde temellendiriyordu. Bu bağlamda Marx yabancılaşmayı; üretim araçlarının özel mülkiyeti ile belirlenen koşullarda arar ve sınıflı toplumsal yapıda üretenlerin giderek üretim araçlarının bir parçası olduklarını saptar. Bu bireyin toplumsal etkinliğinin özü olan emeğe yabancılaşmayı getirir. Emekle üretilen metanın yabancılaşarak, üreticiden bağımsız bir varlık durumuna gelerek insanın karşısına bir güç olarak çıkmasının analizini yapar. Marx yabancılaşmış bilinci bu bağlamda açıklar.

Kuşkusuz kapitalist toplumdaki yeniden üretimin çok büyük boyutlara ulaşması ve beraberinde getirmiş olduğu yöntemli işbölümü ve uzmanlaşma yabancılaşmayı etkileyen temel unsurlardır. Mardin bu bağlamda şu betimlemeyi yapar: "*İnsan topluluklarında önceleri işbölümü gelişmemişti. Mesela kasabalı hem üretimde bulunuyor, hem kendi aletlerini yapıyor, hem de ozan ya da kasaba filozofu olarak bir fonksiyon görebiliyordu. İşbölümünün gelişmesiyle bu durum değişti. Bir taraftan üretim araçları kişinin elinden alındı. Bir düşünür grubu üretimle ilişkilerini keserek salt düşünceyi kendine meslek edindi. Üreticinin elinden düşünücü fonksiyonları alındı. Düşünce sistemi, ihtisaslaşmış bir grubun gerçekten ayrılan spekülasyonları olma yoluna girdi. Bu anlamda 'ideoloji' işbölümünün insanlara dünyayı ancak bir tek yönden görmelerine imkân verdiği bir toplum yapısının yarattığı çarpık düşüncedir.*"(8)

Marx, yabancılaşmış bilince dair en tipik örnek olarak din olgusunu gösterir. Marx'ın ilk din eleştirisi öncelikle şöyle bir eleştiriyi özetler: Din bilinçte yetersiz bir toplumsal gerçeklikle yer değiştirir; insanın hayalinde, gerçek dünyada varolan çelişkilerin ve acıların gerçek dünyanın ötesine uzanan bir biçimde çözüleceğini, bununda çarpık bir çözüm yolunun oluşmasına yol açar.(9) Demiştir ki; "*Dini acı, bir ve aynı zamanda gerçek acının dışavurumudur ve gerçek acıya karşı bir protestodur. Din ezilen varlığın iç çekişidir.*"(10) Din bir baş aşağılık gibi görünür, çünkü Tanrı insanın bilincinin yaratıcısı olarak yaratıcı olur ve Tanrı idesini yaratan insanlar yaratık olurlar. Fakat bu, bilinçte gerçekten varolan bir baş aşağılıktan kaynaklanır ve ona işaret eder: "*Bu devlet ve bu toplum dünyanın ba şaşağı bilinci olan dini üretiyor, çünkü onlar aslında baş aşağı bir dünyadır.*"(11) Demek ki, dinde ya da genel anlamıyla ideolojik alanda yaşanan, karşılaşılan bilinç durumu yabancılaşmış bilinçliliktir. Marx'ın ideoloji sorununa ilişkin aldığı ilk konum kabaca budur.

Marx'ın temel olarak ideoloji sorununu işlediği çalışma, *Alman İdeolojisi*'dir. Bu çalışmada ideoloji kuramı en genel olarak yabancılaşma ve "*tersine dönme*" mantığı üzerinde kanıtlaştırılır. Yukarda söz ettiğimiz gibi Marx'a göre bilinç esas olarak toplumsal pratiğe bağlı şekil alan bir olgudur. Ama bu eserde Engels'le beraber tartışma yürüttüğü klasik Alman felsefecileri –özellikle Hegel ve Feurbach– bilinci toplumsal etkinliklerden ayırmış, bir kendinde

şey olarak fetişize etmiş ve böylece birey ve toplumun tarihsel varlığının gerçekliğinin temel olarak yanlış yorumlanmasına yol açmışlardır. İşte bu perspektiften hareketle ideolojinin kaynağını şöyle tanımlar:

"*İnsanlar kendi anlayışlarının, fikirlerinin vs. üreticisidir – kendi üretim güçlerinin ve bu güçlere karşılık gelen ilişkinin, en yüksek bilinçlerine kadar, belirli bir gelişme düzeyi ile koşullanmış olan gerçek, etkin insanlar. Bilinç, hiçbir zaman, bilinçli varoluştan başka bir şey olamaz ve insanın varoluşu onun fiili yaşam sürecidir. Eğer her ideolojide insan ve onun içinde bulunduğu koşullar, bir 'camera obscura'da olduğu gibi tepetaklak görünüyor ise, tıpkı nesnelerin retinada ters çevrilmesinin insanın fiziki yaşam sürecinden kaynaklanıyor olması gibi, bu fenomen de insanın tarihsel yaşam sürecinden kaynaklanmaktadır.*

Gökten yere inen Alman Felsefesinin tam tersine, biz burada yerden göğe yükseliyoruz. Yani biz, elle tutulur canlı insana ulaşmak için ne insanın söylediği, düşündüğü, tasarladığı şeylerden ne de anlatılan, düşünülen, tasavvur edilen, tasarlanan insandan yola çıkıyoruz. Biz, gerçek, etkin insandan hareket ediyoruz ve onun gerçek yaşam sürecini temel alıp bu yaşam sürecinin ideolojik yansıma ve yankıların gelişimini bu temele dayanarak gözler önüne seriyoruz. Yaşam, bilinç tarafından değil, bilinç yaşam tarafından belirlenir..."(12)

Yukardaki tanımlamaya ilişkin bir başka yorum da "*camera obscura*" metaforu ile Marx'ın tanımlamaya çalıştığı tersine dönme ilişkisi çoğu zaman "yanlış bilinç" olarak yorumlanmıştır. Üşür, "*insanın maddi nesnel gerçeklik içindeki konumunu onun zihninde kamerada tersine dönmüş görüntüye benzer biçimde oluşumu olarak tanımlamak, doğru bilinç ve yanlış bilinç arasında bir ayrım yapmak anlamına gelmektedir*"(13) der. Böylece Üşür Marx'ın, Hegel'in izlerini taşıdığını vurgular. Bu durumda ideoloji maddi koşulların yansıması değil, farklı olarak bu koşulların yanlış bilgisidir. Bu tanımın sonucu, yanlış bilginin kaynağı olan ideoloji ile doğru bilginin kaynağı olan bilimin, birbirini dışlayıcı kavramlar olarak tanımlanmasıdır.(14)

Ama Marx'ın ideolojinin sorunu ile ilgili ortaya koyduğu şey bunlarla sınırlı değildir. Marx bir başka bağlamda ideolojiye ilişkin bir tür yanılsama olarak değil de daha çok bir biçimiyle gerçeğin yansıması olarak ortaya koyar. Yani gerçekliğin bilinç düzeyindeki izi anlamında kullanır.

İdeolojinin reel toplumsal pratik karşısında bir refleks, eko ya da "fantom" olarak belirtilmesi bir yanılsamadan çok bir biçimiyle oluş halinde olan yansımayı işaret eder. Bu nedenle ideolojik olguların maddi koşulların yansıması ile oluştuğu söylenebilir. Ama bu noktada gerçek olanla ideolojik olan arasında herhangi bir ontolojik özdeşim kurulamaz. Hatta tam aksine bu kavramlar dikatomik bir ikilik olarak varolurlar.

Marx, giderek "egemen ideoloji" dayanaklarına böyle yaklaşmaktadır. Çünkü yabancılaşmış bilinçten, yanılsamalı bilince ve oradan gerçekliğin yansıması olarak bilince gelinirken Marx'ta diyalektik ve tarihsel materyalist yöntem iyice oturmuştur. Tarihsel olarak tüm toplumsal yapıların sınıflı olduğunu ve bu antigonistik toplumsal gruplar arasındaki çelişki ve çatışmanın hareketin katalizörü olduğunu analiz eden Marx, egemen sınıfın egemenlik aygıtlarını belirlemiştir. Yöneten sınıfın varlığını sırf çıplak şiddet uygulayarak varlığının sürekliliğini garanti altına almayacağını, aynı zamanda bir entelektüel/zihinsel tahakkümün de oluşması gerektiğini isabetle belirlemiştir: "*Yöneten sınıfın düşünceleri her dönemde yöneten düşüncelerdir, yani toplumun maddi güçlerini yöneten sınıf aynı zamanda entelektüel güçlerini yönetir. Maddi üretim güçlerini kendi elinde tutan sınıf aynı zamanda zihinsel üretimi de denetler, yani bu sayede genel olarak söylemek gerekirse, zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşünceleri de tabi hale gelir.*"15

Marx, bu ünlü alıntıda egemen sınıfın iktisadi ve siyasal çıkarları ile egemen düşünceler arasında dolayımsız bir bağlantı kurar. O zaman ideoloji kendiliğinden diğer metalar gibi üretilen bir değerdir ve iktisadi üretim araçlarının mülkiyeti hangi sınıfta ise entelektüel üretim araçları da o sınıfın mülkiyetinde olacaktır. Bu durumun doğrusal sonucu egemen sınıfın düşüncelerinin egemenliğidir. Aynı şekilde yönetilen sınıf açısından karar verilen bir düşüncesizlik hali midir? Ya da bu mülkiyet ilişkilerini değiştirme fikri nasıl ortaya çıkacaktır? Hemen akla gelen sorulara Marx'ın yanıtı yeterince berrak ve ikna edici değildir. Zira Marx, bu bağlamda da Hegel'ci kategorileri kullanır. Bu soru(n)lara daha sonra Lenin cevap verecektir.

Marx ideoloji sorunsalını *Kapital*'in birinci cildinde "Meta Fetişizmi" bölümünde yeni bir açılım girişiyle kapitalist toplumda, insanlar arasındaki fiili toplumsal ilişkilerin üretmiş oldukları metalar ile girdikleri sözde bağımsız etkileşimin yönlendirildiğini öne sürer: "*Meta bu nedenle, gizemli bir şeydir, çünkü meta, insan emeğinin toplumsal karakteri, insanlara, söz konusu emeğin ürünü olan şey üzerine kazınmış nesnel bir karakter gibi görünür; çünkü üreticilerin kendi emeklerinin genel emeklerinin genel toplamı olan şeyle ilişkileri, onlara, kendi aralarındaki değil de, emeklerinin ürünü olan şeyler arasındaki bir toplumsal ilişki imiş gibi sunulur... İnsanlar arasındaki belirli bir toplumsal ilişki onların gözünde şeyler arasındaki bir ilişki gibi fantastik bir biçim alır... Bir benzetme yapmak için dinsel âlemin sisli bölgelerine girmemiz gerekir. Bu âlemde, insan beyninin ürünü olan şeyler hem birbiriyle hem de insanlık ile ilişkiye giren canlı, bağımsız varlıklar olarak görünür. Metalar dünyasında da insanların kendi elleriyle yarattıkları şeyler aynı durumdadır.*"(16)

Marx'ın daha sonraki ideoloji kuramlarını da büyük ölçüde etkilemiş olan bu formülasyonu, temel olarak toplumsal bilincin oluşumu sorunu, yani praksis(17) kavramının kurumsal açılımı çerçevesinde ele alınır. Praksis kavramı bağlamında ki tanımlama, ideolojik formların, maddi pratiğin yansıması ya da yanılsamalı bilgisi olarak değil, nesnel gerçekliğin kendisindeki bir çarpıklığın bilinçlerde yarattığı kaçınılmaz yanılsama ya da tersine dönme olarak kavranmasına olanak sağlar.

Marx'ın ideoloji kavramlaştırmasının ikinci önemli kuramsal mirası ideolojik düşünceyi diğer düşüncelerden ayırarak yalnızca egemen maddi ilişkilerin devamını olanaklı kılan düşünceye ideolojik nitelemesini yakıştırmasıdır. Yani, ideoloji ancak iktidar ilişkilerinin eşitsiz kıldığı toplumsal ilişkiler içinde oluşan toplumsal bilinçtir. Bize sürekli, iktidar ilişkilerinin çarpıttığı, bozduğu bilinç biçimlerini dikkate almamızı hatırlatır. İdeolojinin eleştirel tanımı olarak adlandırılan bu özellik ideoloji çözümlemelerine aynı zamanda toplumda varolan ve çoğu zaman normal ve doğal kabul ettirilegelen iktidar ilişkilerini açığa çıkarma olanağını verir. Marx'ın en önemli mirası, ideoloji çözümlemeleri ile devletin yeniden üretiminde iktidar çözümlemelerinin aynı anda yapılması gereğine dikkat çeker.

Marksistlerin ideoloji kavramı ve onun çağrıştırdığı anlam ve kodlarla barışması büyük ölçüde Lenin ile başlayan bir süreçtir. Lenin bir yandan iktidar olanların iktidarlarını nasıl sürdürdüklerini, diğer yandan da bu iktidarın nasıl yıkılabileceği ve yeni bir iktidarın nasıl oluşturulacağına bağlı olarak ideolojiyi ele almaktadır. İdeoloji kavramı Lenin'de olumsuz bir belirlenim değildir. Lenin'in ideolojiye ilişkin yazdıkları, ideoloji üzerine teorik çalışma biçiminde de değildir. Lenin, bir politik önder olarak belirli bir hedefe yürürken önüne çıkan sorunlara bağlı olarak ideoloji kavramını kullanmaktadır. Lenin'de ideoloji kavramının değişik anlamlar alması ve akışkan olması kavramın pratik kullanımından kaynaklanmaktadır. Lenin'in en kuramsal görünen çalışmaları bile, pratik zorunluluğun ürünüdür. Bununla birlikte Lenin'in ideolojiye ilişkin birçok belirlemesi, kendinden sonra bu konuda yapılacak olan felsefi çalışmalar için yönlendirici olmuştur.

Marksizmin işçi sınıfının ideolojisi olduğunu sık sık vurgulayan Lenin'in ideoloji kavramına Marx'tan çok farklı biçimde yaklaştığı çok açıktır. Lenin, Materyalizm ve Amprio-kritizm isimli eserinde Bogdanov'la girdiği polemikte şöyle der: "O (eski materyalizmin dünya görüşü) şeylerinin özünün kesin nesnel bilgisi olmak ister ve her çeşit ideolojinin tarihsel göreliliği ile bağdaşmaz. Kısacası her ideoloji tarihsel olarak koşullanmıştır ama her bilimsel ideolojinin (örneğin dinsel ideolojiden farklı olarak) nesnel hakikate, mutlak doğaya denk düştüğü kesindir."(18)

Bu noktada Lenin'in kavrayışına ilişkin vurgulanması gereken, ideolojiyi bilimsel olan ve bilimsel olmayan ideolojiler olarak kategorize ettiğidir. Bir görüşe göre; Lenin bilim-ideoloji ikiliği ile Althusser'in ideoloji anlayışının önünü açmış, hatta belirlemiştir. Yine aynı şekilde "bilimsel ideoloji" ve "bilimsel olmayan ideoloji" (örneğin dinsel ideoloji ayrımı Gramsci'nin ideoloji kavramında karşılık bulur).(19) Kanımca Lenin'in asıl katkısı Marx'ta neredeyse bir açmaz olarak ortaya konan verili egemen ideolojinden nasıl kurtulacağız sorusuna ürettiği pratik yanıtlardır.

Gramsci ve Hegemonya

Gramsci, Avrupa'nın iki dünya savaşı arasında ve İtalya faşizminin en ağır koşulları altında yaşamasına karşın kuramsal çözümlemeleri ile gelişmiş bir kapitalist toplumsal sistemde doğrudan açık zora dayanmayan iktidar biçimlerinin anlaşılabilmesini olanaklı kılan düşünürlerin ilklerindendir.

Çok doğru bir saptamayla; "*Gramsci'nin kuramsal katkısının önemi kapitalist devletin zora dayalı iktidarını vurgulamak yerine, bu zoru görünmez hatta giderek gereksiz kılacak iktidar biçimlerine dikkati çekmesidir. Bu tür bir iktidar, ideolojinin dolayımı ile olanaklıdır ve hegemonya kavramında somutlaşır. Gramsci'nin hegemonya çözümlemesi, iktidarın öznelere dışsal, zora dayalı, merkezi devletlerin kurumsal özelliklerinden türetilen tanımların yerine, ideolojik süreçler boyunca, zihinlerde kurulan ve onaya dayanan niteliklerini vurgulayan çözümlemelerin önünü açmıştır.*"(20) biçiminde özetlemek olasıdır.

Gramsci, ideoloji kavramının ekonomik indirgemeci yorumlarını reddetmek için ideolojilerin doğrudan yapı tarafından belirlendiği ve bir gölge--olgu olarak tanımladığı yaklaşımların temel yanlışlarından kurtulmaya çalışır. Bu bağlamda Gramsci'nin ideoloji tanımı, maddi bir pratik içindeki kolektif öznelerin (sınıfların), bu pratik içindeki konumlarını tanımlamaları ve bunun mücadelesi dolayımıyla oluşturdukları bilinç olarak somutlanır. İdeolojinin maddi pratik ile ilişkisi çerçevesinde Gramsci organik ideolojiler ile keyfi (*arbitrary*) ideolojiler arasında bir ayrım yapar. Organik ideolojiler belli bir toplumsal yapıda bütünlüğü sağlamak için gerekli olan bilinç formlarını tanımlar ve toplumsalın devamı anlamında varlığı yapısal bir zorunluluktur. Diğeri ise, kişisel spekülasyonlar olarak tanımlanabilecek tasarımlarıdır. Gramsci için önemli olan, organik ideolojilerin kuruluşunu ve işleyişini anlamaktır. Organik ideolojiler kapitalist bir toplumda egemen sınıfın iktidarını sağlayan ve bu iktidar etrafında toplumsal bir bütünleşmeyi olanaklı kılan ideolojik yapılanmadır.(21)

Hemen hemen tüm Gramsci yorumcularının saptadığı gibi, Gramsci'nin yazılarında kilit konumdaki kategori ideoloji değil, hegemonyadır. Öyle ise bu iki terim arasındaki fark ne anlama gelmektedir. Gramsci, hegemonya sözcüğünü normal olarak, bir

yönetici gücün kendi egemenliği için vardığı yargı, insanların rızasını alma biçimi anlamında kullanır; bunun yanı sıra sözcüğü, zaman zaman hem rıza hem de baskı anlamını birlikte karşılayacak şekilde kullandığı da doğrudur. Dolayısıyla ideoloji kavramından ilk bakışta göze çarpan bir fark vardır; çünkü ideolojinin zorla dayatabildiği ortadadır. Sözgelimi, Güney Afrika'daki ırkçı ideolojinin işleyiş biçimini ele alalım. Fakat aynı zamanda da hegemonya.(22) ideolojiden daha geniş bir kategoridir; ideolojiyi kapsar ama ona indirgenemez.

Portelli ise, egemen sınıfın ideolojik hegemonyasının üç tamamlayıcı görünüm altında düşünülebileceğini saptar:

- Egemen sınıfın ideolojisi olarak ekonomi hukuk ve benzerleri ile gerçek sanattan bilime değin, bütün ideolojinin kollarını kapsar

Onları yönetici sınıfa bağlamak üzere bütün toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan dünya görüşü olarak bütün gruplara uyar; felsefe, din, ortak duyu, folklor gibi çeşitli nitel dereceleri de bu durumun sonucudur.

Toplum ideolojik yönetim olarak üç özsel düzeyde eklemlenir; gerçek anlamıyla ideoloji "ideolojik yapı –yani ideoloji yaratan ve yayan örgütler– ve ideolojik gereç, yani teknik ideoloji yayma araçları (okul sistemi, *mass media*...).(23)

Öyleyse burada sorulması gereken soru, Gramsci'nin maddi toplumsal pratikler ile sınıf egemenliğini olanaklı kılan organik ideoloji arasında kurduğu ilişkinin indirgemecilik sorununu aşıp aşmadığıdır. Bu konuda Larrain kesin bir biçimde; "*Gramsci'de maddi formlar ile bunların içini dolduran ideolojiler arasında zorunlu bir tekabüliyet ilişkisi yoktur*"(24) saptamasında bulunur.

İdeoloji kavramındaki tartışmalar bağlamında, ekonomizm ve indirgemecilik sorunu kuramsal temelinde üç temel önerme(25) ile ortaya çıkmıştır; bütün özneler sınıfsal öznelerdir, toplumsal sınıflar kendilerine özgü pragmatik ideolojilere sahiptir; bütün ideolojik öğelerin zorunlu sınıfsal aidiyetleri söz konusudur. Tartışmaları bu üç eksende belirleyen Laclau ise, Gramsci'nin ekonomizm ve indirgemecilik sorununu aştığını tereddütsüz kabul eder. Laclau, bu noktada iki şeye dikkati çeker; birincisi, Gramsci'nin ideolojiden anladığı şeyin maddi toplumsal pratiğin öznelerin aktif mücadelesi sayesinde kurulan ve ancak Althusser'ci anlamda bir üstbelirleme ile oluşan bir pratik olmasıdır. Yani Gramsci'nin ideoloji tanımı indirgemeci değildir ve ideoloji pratiği bir belirlenme sorunsalı olarak kavranmaz. İkincisi, hegemonik ideolojik mücadele içinde kurulan kolektif ideolojik öznelerin doğrudan bir sınıfsal çıkarı temsil eden özneler olarak kavranması olanaksızdır. Bunun nedeni de, hegemonyanın doğrudan bir egemen sınıfın çıkarını diğer yönetilen sınıflara dayatmak bir tek yönlü düşünce aşılaması ilişkisi olmayışıdır. Hegemonya, kapitalist bir ekonomik sistemde temel bir sınıfın diğer müttefik sınıfları da yanına alarak karşıt ve tabi sınıf ya da sınıflarla arasındaki mücadele pratiği içinde ulaşılan ve nihai olarak da sistemin bir bütün olarak yeniden üretimini olanaklı kılan bir ideolojik sentezdir.(26)

Hegemonyanın yaratılması, ortak iradeyi oluşturacak bir dünya görüşü yaratmak için ideolojik alanın dönüştürülmesidir. Bu anlamda ideoloji, öznele-ri oluşturmaya yönelik bir pratiktir. Bu öznelerin kurulma pratiği olarak hegemonya, farklı sınıfların dünya görüşlerinin eklemlenmesidir ve yöneten sınıfla yönetilenler arasında bir tür ideolojik homojenliğin, kuruluşudur. Öyleyse burada sorulması gereken soru hegemonik ideolojinin, son olarak egemen sınıfın egemenliğini nasıl yeniden ürettiği sorunudur. Hegemonik ideolojinin sınıfsal karakterini belirleyen temel birleştirici unsur, çimento görevini yerine getiren ideolojik öğelerin (eklemleyici ilke) dalma temel ekonomik sınıfın maddi çıkarlarının ve dünya görüşünün ifadesi olmasıdır.(27)

Dipnotlar

1 Lev N. Tolstoy, *Savaşa Karşı Yazılar*, çev.: Oğuz Özügül, Pencere Yayınları, İstanbul, 1994, s. 16.
2 Terry Eagleton, *İdeoloji*, çev.: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 18.
3 Karl Marx – Frederich Engels, *Alman İdeolojisi* [Feuerbach], çev.: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1992, s. 40.
4 Terry Eagleton, *İdeoloji*, s. 25.
5 Serpil Sancar Üşür, *İdeolojinin Serüveni*, İmge Yayınları, Ankara, 1997, s. 11.
6 Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev.: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1989, s. 23.
7 Karl Marx – Frederich Engels, *Alman İdeolojisi*, s. 48.
8 Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 53.
9 Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, çev.: Nese Nur Domaniç Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 23.
10 Aktaran; Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, s. 23.
11 Karl Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev.: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1997, s. 192.
12 Karl Marx – Frederich Engels, *Alman İdeolojisi*, s. 53.
13 Serpil Sancar Üşür, *İdeolojinin Serüveni*, s. 12.
14 Serpil Sancar Üşür, *İdeolojinin Serüveni*, s. 13.
15 Karl Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, s. 68.
16 Karl Marx, *Kapital I*, çev.: Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara, 1986 s. 79.
17 "*Praksis, insanların maddi varlıklarını ve toplumsal ilişkilerini bilinçli ve duyarlı eylemleriyle üretme ve yaratma pratiğidir.*" Serpil Sancar Üşür, *İdeolojinin Serüveni*, s. 18; Henri Lefebvre, *Marx'ın Sosyolojisi* çev.: Selahattin Hilav, üçüncü baskı, Sorun Yayınları, İstanbul, 1996, s. 27
18 V. I. Lenin, *Materyalizm ve Ampirio-Kritisizm*, çev.: Kenan Somer, Sol Yayınları, Ankara, 1987, s. 204.
19 Sinan Özbek, *İdeoloji Kuramları*, ikinci baskı, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003, s. 67.
20 Stuart Hall, *Siyaset ve İdeoloji: Gramsci*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 132.
21 Antonio Gramsci, *Hapisane Defteri*, çev.: Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1988, s. 286, ayrıca bkz: Serpil Sancar Üşür, *İdeolojinin Serüveni*, s. 32.
22 "*Hegemonya kavramı, ideoloji nosyonunu genişletip zenginleştirdiği gibi, aslında biraz soyut kaçan bu terime maddi bir yapı ve siyasi bir kesinlik de kazandırır. Gramsci ile birlikte, 'düşünce sistemleri' olarak ideolojide yaşanan alışılmış toplumsal pratik olarak ideolojiye –dolayısıyla, resmi kurumların işleyişlerini olduğu kadar toplumsal yaşam bilinçdışı, dile gelmeyen boyutlarını da kapsaması gerektiği tarz edilebilecek bir ideoloji tanımına– bu hayati önem taşıyan geçiş gerçekleşir.*" Terry Eagleton, *İdeoloji*, s. 168.
23 Hugues Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, çev.: Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 14.
24 Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, s. 148.
25 Serpil Sancar Üşür, *İdeolojinin Serüveni*, s. 34.
26 Ernest Laclau, *İdeoloji ve Politika*, çev.: Hüseyin Sarıca, Belge Yayınları, İstanbul, 1985, s. 57
27 Norberto Bobbio ve Jacques Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, çev. Arda İpek, Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara, 1982, s. 46.7

HEP YOLDA

Berrin TAŞ

23 Eylül 2006

Eylül bitiyor. Şu ana dek yazamadım. Sağlık sorunlarımla uğraştım. Elim kaleme gitmedi. Son günlerde iç dünyamı yokluyorum. Yaşamımın kendime kapalı kalmış kapılarını aralamaya çalışıyorum. Peluşko'nun gidişinden sonra bütün anlamlar değişti. Bakışlarımda başka bir pencere açıldı. O pencereyi genişletmeye çalışıyorum şimdi. Pencere iyice açılmadan görebilmem olanaksız. Birkaç haftadır içimde eski bir Mısır şiiri yankılanıyor. Neyin özlemi bu. İnsan özlemi. Çevremi gözlüyorum. İnsanı yargılamadan sevmeyi öğrendim. Yine de kendim için içimi aydınlatan düşler de kurabilmeliyim. Ne diyordu şiirde. "*Kiminle konuşabilirim bugün / arkadaşların içi kötü / bugünkü dostlar bilmiyor sevmeyi / (...) kiminle konuşabilirim bugün / doğru insanlar yok artık / yeryüzü kötülük edenlere bırakıldı / kiminle konuşabilirim bugün / artık dost most kalmadı / insan gidip içini bilmediği birine açmalı / (...)*"

İnsan neden içini bilmediği birine açmak ister. Bildiklerine güvenemediği için. Bu eski Mısır şiirinin günümüzü de anlatması evrenselliği yakalayabildiği içindir. Kapitalizm insanın iç dünyasını da ele geçirdi. Kapitalizmin insanı rekabet ilişkileriyle kendini hırpalıyor. Amansız bir yarışta değerlerini yitiren insan güzellikler yaratamıyor. En yakınındakiler bile potansiyel düşman görülebilir. Açık arar kapitalizmin yarattığı insan. Bir fırsatını bulduğunda yerden yere çalmak için kullanır kendince. Bunu görmek bile yeterli gidip içini bilmediğin birine açma isteği duymak için...

Ne diyor Mısır şiiri. Yeryüzü kötülük edenlere bırakıldı. Irak, Lübnan, insanlığa karaçalan anlamsız savaş... Erich From, yaratıcılığını kullanamayan insanın, yıkıcılıkla, şiddetle kendini var etmeye çabaladığını söylüyordu. Türünü yok eden insansız zihniyet yerle bir edilene dek, şiddetin kucağında yaşayacak. Çekilmez olan da bu.

26 Eylül 2006

Bir şair kadınla sohbet ediyordum. Dedi ki kitap okurken, felsefe çalışırken kafam karıştı. O gece konuşacak birilerini aradım, bulamadım. Nasıl, ama konuşmasam çatlayacağım. Sonunda dayanamadım. Aldım elime kalemi kâğıdı yazdım. Birileriyle konuşmak iyi geliyor. Konuştukça açılıyor insan. Ona bir zamanlar benim de aynı sıkıntıları yaşadığımdan söz etmedim. Gereksizdi çünkü. Ben yalnızlığımı korumak adına bu durumu aşmak zorunda kaldım.

Şiir atölyelerinde uzun süredir yaratıcılık sorunlarını irdeleyen çalışmalar yapılıyor. Yaratıcılık sorunlarından biri de işte bu, dedim. İlle de konuşma gereksinimi duymadan yaratabilmek gerekiyor. Hatta konuşmak, zihinsel çabanın özgünlüğünü zedeler. Ben yaratma aşamasındayken konuşmam. Sonradan o ilk aşama bittikten sonra konuşabilirim. Bak gördün mü, konuşamayınca yazmak zorunda kalmışsın. İnsan her zaman konuşacak birilerini bulamayabilir. Yaratıcılığın başkalarına bağımlı bir duruma gelir. Yaratıcılığını konuşma gereksiniminle sınırlama. Kendini konuşma gereksiniminle sınırlarsan zorlanırsın. Yaratıcılık yalnızlığı gereksinir. Kendini sınırlamadığında yalnız kalabilmek bir özleme dönüşür, dedim.

27 Eylül 2006

Son günlerde birkaç yıl önce yazdığım şiiri pek sık anımsamaya başladım. Bu şiirin yayımlanmasını hiç istemedim. Bana Yunan epigrammalarını anımsattığı için hemen kaçtım o etkiden. Yine de sakladım o dizeleri. Pek kolay atmam. Çalıştığım defterlerde durur. Çalışma sürecim tamamlanınca önceki yazdıklarımın üstünü karalarım. Bitmiş şiir son biçimiyle yazılır defterime.

Anımsadığım bu şiiri de 2003'te yazmışım. Nedeni de menopoza giriyor olmamdı. Evet, aynen öyle. Bir kadın benim menopoza girmek üzere olduğumu öğrenince kahkahalarla gülüp, Berrin Hanım yaşlanıyor, demişti. Neden sevindiğini anlamamış ama kendimi kötü hissetmiştim. Sonra gazetelerde bu konuda yazılanları daha dikkatle izlemeye başladım. Menopoza girmek sanki lanetli bir hastalıktan söz ediliyor gibi karşılanıyor. Şimdi adlarını anımsayamadığım kimi erkek köşe yazarlarında da rastladım. Bir kadına saldırmak istediklerinde menopozlu kadın diyebiliyorlar. Oysa ben erkeklerin prostat sorunlarını dinlerken hiç de onları aşağılamayı düşünmedim. Kadınlar da menopozu bir hastalık olarak değerlendirdiklerine göre erkek yazarlara ne söylenebilir.

Bana kalırsa sorun şu. Evet, kadın menopoza girerken östrojen hormonu eksiliyor. Evet bu hormonun eksilmesi kadın bedeninde birtakım hastalıkla-

ra yol açabiliyor. Elbette bedenimiz etkileniyor bu hormon değişikliğinden. Yine de ben sorunu yalnızca hormonlarda arayan gazetelerdeki sağlık köşelerinin bu konudaki yorumlarını gerçekçi bulmuyorum. Bana sorarsanız kadın kendisi için, kendi varoluşunu gerçekleştirmek için kolunu bile kıpırdatmıyorsa menopoz sürecinden etkilenmesi farklı boyutlarda yaşanacaktır. Kimilerinde ateş basması, kimilerinde sinirlilik biçiminde dışa vurulan şikâyetlerin hepsini östrojenle açıklamak yeterli görünmüyor. Kadının toplumsal yaşama katılımındaki güçlükleri bu süreci zorlaştırabilir. Ben, bedenimdeki ufak tefek değişiklikler dışında sorun yaşamadım. Oturup kendimi dinleyecek zamanım yok. Kadınlığımdan eksilen bir şeyler olduğunu da düşünmüyorum. Kendimi eksilmiş de hissetmiyorum. Varoluşum kadınlığıma bağlı değil. Her gün, her an kendi varlığımı zenginleştiriyor, öğrenmeyi sürdürüyorum. Ölmeye hazırlanırken boş yaşadım demeyeceğim.

2003'te defterime şu dizeleri not alışım. "*Senin de saçların kar yağacak / gündönümlerinde ağlayacaksın / yitirdiklerine / boşuna böbürlenme çocuğum kış geldi mi / bir daha gitmez.*"

Kendi şiirim saymadığım bu dizeler bir tepkinin sonucuydu. Mabeynci Paulos'un yazdığı bir epigrammada kadına sevecenlikle yaklaşılır. "*Kurban olsun kız oğlan kız tazeliği / sendeki geçkinliğe güzel Filinna / istemem ellenmemiş körpe memeyi / Bu olgun yemişler benimken koynunda / Elin baharından güzeldir sende güz / Sende kış elin yazından sıcak bana.*

Kim bilir belki de bu şiirin etkisiyle karaladım o dizeleri.

28 Eylül 2006

Eylül doktora gitmekle geçti. Bir pazar günü hafif bir baygınlık. Hemen oracıkta yatıverecek bir yer arama isteği. Atölyedeyim. Kültürde Kadın Semineri bitmiş. C.G. felsefe seminerine başlamış. Birden göz kapaklarım düştü. Bütün bedenimi yorgunluk kapladı. Kimseye belli etmeden usulca yan odaya süzüldüm. Tahta sandalyelerin üzerine uzanıverdim.

Bir gün sonra Avusturya Sen Jorj Hastanesi'ne gittik. Daha önce Engin Ayça Avusturya Hastanesi'ndeki iç hastalıkları uzmanından övgüyle söz etmişti. Doktor Murat Görgülü şikâyetlerimi dinler dinlemez, henüz tahliller yapılmadan sizin şekeriniz düşük çıkacak, dedi. Haklı çıktı. Bir gün sonra yapılan tahlillerde sorun netlikle ortaya çıktı. Ben doğru beslendiğimi düşünüyordum. Yalnız bir noktayı atlamışım. Cumartesi, Pazar günleri atölye çalışmalarının yoğunluğu öğle yemeğini ıvır zıvırla geçiştirmeme neden oluyordu. Akşam yemeğini de altıda yiyordum. Bedenim kaldıramadı bu tempoyu. Uyardı beni. Yapılan tahlillerde açlık şekerim iyiydi, tokluk şekerim düşük çıktı. Doktor bey ileme bir diyet listesi tutuşturdu. Bol protein içeren bu diyeti on gün boyunca uyguladım. Şimdi kilo almamak için yeme miktarlarını düşürüyorum. Aralarda grissini ve meyve. Grissini ve beyaz peynirle midemi memnun ediyorum. Yoksa şişko patata olmak tehlikesi de var. Ben hiç bu kadar yiyeceği bir arada yememiştim. Hem et, hem sebze, hem de çorba. Artık cumartesi, pazar günleri öğle yemeklerini de atlamıyorum. Yalnız ben değil Cengiz Gündoğdu da atlamıyor. O da benim diyetimi uygulamaya başladı. Diyor ki benim geçen yılki baygınlığım da olasılıkla şeker düşmesiydi. Geçen gün Baha, Cengiz abi hadi iyisiniz, biriniz doktora gidiyor, ikinci kişi de bedavadan yararlanıyor, dedi. Gülüştük.

Önceki gün kalbim de kontrolden geçti. Kalbimdeki deliğin durumuna bakıldı. Öğleden sonra Murat Bey'in önerdiği kardiyoloğa gideceğiz.

29 Eylül 2006

Dün öğleden sonra kardiyolog Mehmet Yazıcıoğlu'na gittik. Pazartesi sabahı yemek borusundan girilerek deliğin durumuna bakılacak. Ameliyata ona göre karar verilecek. Ya bildiğimiz narkoz verilerek yapılan klasik yöntemle ameliyat olacağım ya da damardan girilerek deliğe kapak takılan yöntem kullanılacak. Ameliyatın yöntemine doktor karar verecek. Deliğin yeri kapak takılmasına uygun değilse bana bir ay evde dinlenerek dikişlerimin kaynamasını beklemek düşüyor. Ne yapalım. Başa gelen çekilir. Yaşam kalitesi açısından bu ameliyatı nasıl olsa yaptırmam gerekiyor.

Neyse bu kadar hastalık anlatmak yeter. Ben şu değişmez konuma geri döneyim. Töre cinayetleri, tecavüz, kadınlar...

Birkaç gün önce Batmanlı genç kızlar töre terörüne hayır diyerek sessizce yürüdüler. Nereye yürüdüler. Nereye olacak, Saliha'nın mezarlığına. İki eşli bir adama kuma olarak zorla verilmek istenen Saliha kendisine biçilen yazgıya itiraz etmişti. İntihar ederek gerçekleştirilen bu itirazın geri dönüşü yoktu. Umarım bu dokuz genç kız yürüdükleri için töreyle yüz yüze gelmezler. Törenin yüzü çirkin ve acımasız çünkü. Töre insanın yerine konuşuyor. Kanatıyor, hırpalıyor, katlediyor töre. Töre sevmeyi bilmiyor. Uyduruk namus anlayışlarının ardındaki insansız yasa. Bu yasa yazılı değil, yobazlığın sözlü kültüründe varlığını sürdürüyor. Dili olan kışkırtıyor, cahil çabuk kışkırtılıyor. Sevmesini bilmeyen töreye teslim.

Pakistan'da "*hudut yasası*" diye bilinen şeriat yasasına göre bir kadın tecavüze uğradığını kanıtlayamıyor. Dört erkeğin tanıklığı gerekiyormuş. Bu dört erkeğin tanıklığında akla uymayan bir yan var.

YAZ YAĞMURU

İsrail'in düzenlediği yaz yağmuru
operasyonlarında öldürülenler için

Güneş salınırken buluttan hamağında
Bir avuç serinlik akar çatlamış toprağa
Yorgun bedenlere el çırptıran coşku
Ağustos böceğinin ezgisine ritm olur
Belki afacan bir meltem eser
Uçurtmalarımız çarpışır
Oyuncak kayıklarımız maviye karışır
Canımızı yakamaz
Canımıza can katar yaz yağmuru
Zeytin kokulu bir düştür
Renklerle bezeli sonunu beklediğimiz
Ölümün kaç rengini boyuyor şimdi
Çamurlu yüzü insanlığın

Sevgi İLDENİZ

Dört erkek tanıklık edecekse bu dört erkek tecavüzün seyircisi midirler. Ya da dört erkek tecavüzü izlerken tecavüz etmek için sıranın kendilerine gelmesini mi beklemektedirler. Bu dört erkek tecavüz etmeyi düşünmüyorsa neden tecavüze engel olmamışlardır. Daha birçok soru sorulabilir. Kadının doğuştan günahlı olduğunu kabul eden bu yasaya göre Pakistan hapishanelerinde üç bin kadın tecavüze uğradıkları için hapis cezası çekiyor. Nasıl olsa kadın suçludur diyen zihniyetin tecavüze uğrayanı bir de ikinci bir cezayla içeri tıkması insansız zihniyetin neler yapabileceğini gösteriyor.

Ayşe Böhürler, kadınlarla ilgili bir belgesel hazırlamış. "*Dini hukukta değişen şartlarla ilgili tartışmalar akideyi zedeliyor inancıyla çok zor yapılabiliyor,*" diyor. Seküler kanunlar günün gereksinimlerine göre tartışılabilir, değişebilir ve uygun bir yol bulunabilir diyen Ayşe Böhürler, bağnazlık taslamayan bir Müslüman.

Belli ki Afganistan, Pakistan, Somali, Suda, Suudi Arabistan, Yemen gibi ülkelerle Türkiye arasındaki farkı görüyor.

İnsancıl Şiir Atölyesi Etkinliği

Rüştü ONUR'un *Davet* adlı Şiirinin İrdelenmesi

Şiiri seçen Nursen URAL.

Davet
Sen açabilirsin kapımı
Benden habersiz
Ve odama
Kendi odan gibi girebilirsin.
İstersen yatağıma
Benim gibi uzun boylu boyunca
İstersen bir sigara yak tabakamdan

Odamın tavanlarında
Zengin resimler arama
Beyaz duvarlardaki
Kargacık burgacık resimleri o çizdi
Ve ben son şiirimi
odamın buğulu camlarına yazdım

Kitaplarım şeker sandığında
Kendi kitapların gibi aç
Yolculuk canını sıkarsa eğer
İster götür onları beraberinde
Bana yalnız
Yastığımın altındaki
Şiir kitabını bırak.

Rüştü ONUR

Nursen Ural

Rüştü Onur (1920-1942). Şairimizin "Davet" şiirini irdelemeden önce, İnsancıl Atölyesindeki çalışmalarımızı sizlerle paylaşmak istiyorum.

Mehmet Kemal'in *Acılı Kuşak* eserinin sunumu bir buçuk yıl sürdü. İnsancıl Atölyesi'nin ilkelerinden biri de bir parçayı bütünlüğü içinde ele almak. Daha açık ifade edecek olursam, şairi, şiiri, yazarı, öyküyü, tarihi toplumdan soyutlamadan irdeleriz. Yaşamdaki bağların, nedenselliklerin birbirini koşullandırdığı bilinciyle bakılır. Şiir Atölyesinde de aynı ilke geçerli olduğu için *Acılı Kuşak* eserinin sunumunu yaparken de bulunduğumuz boyutun sınırlarını ileri geri anlatımla zenginleştiririz. Tek bir sözcükle tarihi yolculuğa çıkarız. "Sümer'e, Yunan'a" gider, güncelimize döner bağlantıları kurarız.

Berrin Taş gündemimize ara başlıklar koyarak sürpriz yapar. Mehmet Kemal'in *Acılı Kuşak* sunumu saatinde Rüştü Onur'un şiir kitabıyla geldi. Bizleri bulunduğumuz zaman diliminden alıp (63 yıl geriye) zaman tünelinde Rüştü Onur'la buluşturdu. Hepimiz Rüştü Onur'un kısa, acılı yaşamından etkilendik.

Rüştü Onur'un doğum, ölüm tarihleri ülkemizin ve dünyanın sancılı dönemine denk düşer. Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı (1914-1918) bir yanda, parçalanmış imparatorluktan Türkiye Cumhuriyeti'ni var etme mücadelesi bir yanda. Kısacası iç ve dış mücadele yıllarıdır.

1939 yılı Birinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'nın yaraları kapanmadan Hitler'in Polonya'yı işgaliyle başlayan İkinci Emperyalist Paylaşım Sava-

şı'nın ilk adımıydı. (Altı yıl süren kanlı paylaşım) Fiilen katılmayan ülkeleri de etkisi altına almıştır. Ülkemizde de Alman Nazizmini destekleyenler ve karşı olanlar: Tür bilinci olan şairler, yazarlar, aydınlar Almanya'nın bu insanlık dışı eylemlerine kalemleriyle, yürekleriyle karşı koyarlar. Tür bilincinin faturasını da göz altına alınıp sürgünlere gönderilerek kalemlerinin ellerinden alınmasıyla öderler.

Bugün Amerika'nın Irak'a yaptığından farksızdır, Führer'in adı değişmiş Bush olmuştur. Führer'in fırınları Bush'ta Ebu-garip olmuştur. Bush emperyalizmi özgürlük sözcüğünde kurgulanarak, bir taşla iki kuş vurulmuştur. Kavramlarla insan bilincini dumura uğratarak katliamını yasal göstermeyi başarır. Kısacası, özgürlük sözcüğü altına saklanan emperyalist savaş Rüştü Onur'un tanık olduğu; İkinci Emperyalist Paylaşım Savaşı'dır.

Rüştü Onur'da, kişisel çıkar ya da öznel yaşamında kendini mutlu etme kaygısı yoktur. Bu da bana Friedrich Engels'in şu betimlemesini çağrıştırdı. "*Kişisel çıkarların insanlığı birbirine bağlayan ilke yerine konması, çıkarın doğrudan doğruya öznel, salt bencil olarak kalması durumunda kendiliğinden genel bir dağılmaya, bireylerin kendi içlerine kapanmasına, yalnızlığın ve insanlığın birbirlerini karşılıklı olarak iten atomlar yığınına dönüşmesine yol açar.*"

Rüştü Onur umuduna sarınarak yaşama tutunur. Üstelik verem hastasıdır. Yine de şiirlerini umutsuzca değil, umutla dizeler. O yedi kat yerin altında yaşamlarını sürdürmek için her gün ölümle kol kola yaşam mücadelesi veren, Zonguldak maden ocağı işçilerinin en yakın tanığıdır.

"Davet" şiirini seçmemdeki neden, Rüştü Onur'un yaşama, ölüme nasıl baktığını görmemiz açısından iyi olacağını düşünmemdir.

Şiirin dört dizesinde bizleri sevgisiyle dostluğuyla selamlar. "*Sen açabilirsin kapımı / benden habersiz / ve odama / kendi odan gibi girebilirsin.*" Bu kadar içten seslenış; çok yakından tanıdığı bir arkadaşı, dostu akla getiriyor. Ama burdaki "*benden habersiz*" dizesi bir arkadaşa dosta seslenmediğini duyumsatır. Bu çok yakınında olan ölüme onurlu duruştur. Yakınmaz, sızlanmaz, korkmaz. Günah çıkarmaz. Sanki çok yakın bir arkadaşıyla konuşur gibi odasının betimlemesini yapar. "*Odamın tavanlarında / Zengin resimler arama / Beyaz duvardaki / Kargacık burgacık resimleri o çizdi*" Rüştü Onur bizlere iç dünyasını mekânla özdeşleştirerek anlatır. İçi aydınlık tıpkı beyaz duvar gibi. "*Bu kargacık burgacık resimleri o çizdi*" görüntüler netliğini kaybetmiştir. "*Ve ben son şiirimi / Odamın buğulu camlarına yazdım*" Bu buğulu cam gözleridir. Üzüntüsünü bile insani sıcaklıkta vermiştir. Bu şair sorumluluğudur. Şairleri birbirinden ayıran da sorumluluk bilincidir. "*Kitaplarım şeker sandığında / Kendi kitapların gibi aç / Yolculuk canını sıkarsa eğer / ister götür onları beraberinde*" Rüştü Onur yolculuğa çıkacak birini canlandırır gözümüzde. Kendine üçüncü bir gözle bakar. Ben bu yolculuk canlandırmasında ölüme bakışını görüyorum. Kendinden geriye kalacak tek şeyin şiir kitabı olduğunu duyumsatır.

"*Bana yalnız / Yastığımın altındaki / Şiir kitabını bırak.*" İster bir dostla konuşma olsun, ister üçüncü gözle kendisiyle ya da ölüme dair olsun. Sanatın ölümsüzlüğünde ölüm karşısında metanetini kaybetmez. Bizim 63 yıl sonra Rüştü Onur'un yaşamından etkilenip onu anıyor olmamız sanatın ölümsüzlüğündendir. Şairimiz bunun bilicinde. İnsanlar yapıp eyledikleriyle türüne katkıda bulunurlar.

Dünyanın çalkantılı döneminde Şeyh ailesinin bireyi olarak Zonguldak'tan çığlıklarıyla dünyaya merhaba diyerek yirmi iki yıllık yaşamın sesini şiiriyle bizlere duyuran Rüştü Onur'u anılarımızda yaşatarak genç bedenlerin müşterisi ölümden intikamımızı anılarımızla yaşatarak alacağız.

Nalan Çelik

Ben, şiirlerin adı üzerinde uzunca düşünürüm... bu uzun düşünüş İnsancıl'ın eğitiminden kaynaklanan bir durum. Kullanılan her kavram en varsıl anlamıyla bilinmeli, o kavrama yeni varsıllıklar eklenmeli. Genelde şiirin adında bir sesleniş bir vurgu vardır. Kimi zaman şiirin mesajını verir. Kimi zaman da şiirin dizelerinde hiç kullanılmayan bir kavrama gönderme yapar. Belki de günlük yaşamda sıkça kullandığımız, unuttuğumuz, yaşayamadığımız... anımsadığımızdaysa özlemini duyumsadığımız bir kavramdır bu. İçimize bir ılıklık yayılır. Geçmişe döneriz. Bu dönüş bugün için beklenti, bir istektir. Tıpkı Rüştü Onur'un şiirinin adında olduğu gibi. "Davet", bu sözcük bende çeşitli çağrışımlar yaptı. Çağrışım şımşeklerinin arasında düşüncelerim koşuştururken Türk Dil Derneği'nin sözlüğünde soluklandım.

Sözlükte şöyle yazıyor. Çağrı, çağırma... bu yemekli bir toplantı ya da bir düğün olabilir. Hastalığı davet etmek... terli su içerek. Birinin bir şeye uymasını istemek... "sizi sessizliğe davet ediyorum" gibi. Tüm bu açılımlarda davet eden davet edileni bilir, görür. En azından sezer. Davet bir anlaşma ya da anlaşmaya yakınlaşmadır. Tarih ve zaman bellidir. Rüştü Onur'un "Davet"indeyse tarih yoktur, zaman da yoktur. Geleceğe seslenir. Davet sözcüğü bilinen bir beklentinin, anlaşmanın ötesine geçmiş bilinmeyen her an gelebilecek, gelmesi istenen "Tanrı Misafiri" metaforuna dönüşmüştür.

"*Sen açabilirsin kapımı / Benden habersiz.*" Tanrı misafiri çat kapı gelebilir. Çünkü ondaki anahtar Rüştü Onur'un kapısını o olmasa da rahatlıkla aça-

bilir. Bu anahtar insan sevgisi, bilgi sevgisi, sanat sevgisidir. Tanrı misafiri tekil de olabilir, tümel insanı da anlatabilir. Bu şairin ve alımlayıcının düş kurmasına, yaşama bakışındaki varsıllığa bağlıdır. Tanrı misafiri evde rahatça dolaşır. Şairin şiiriyle yaşamına girer. Sigara tabakasından filtresiz, beklemekten iyice kurumuş bir sigara içer. Gözlerimiz evde dolaşır. "*Beyaz duvarlardaki / Kargacık burgacık resimleri o çizdi / Ve ben son şiirimi / Odamın buğulu camlarına yazdım.*" Şiirin bu dizelerinde acıyla yutkunuruz. İnsanın yaratma, yaşatma ve gelecekte anılma isteğini bir kez daha görürüz. Yaratımlar duvarlarda... karalanmış, çizilmiş kâğıtlarda, kirli, buğulu camlardadır. Bir kitap olup insana ulaşacak mıdır. Evet, bize ulaşır Rüştü Onur'un şiirleri. On sekiz yaşından beri veremli, yirmi iki yaşında bizlere veda etmiş genç şairin sıcacık davetiyle altmış üç yıl sonra dolaşırız evinde.

"*Kitaplarım şeker sandığında / kendi kitapların gibi aç*" 1940'lı yılların Türkiyesi'nde şekerler sandıktadır. Kelle şekeri de denir. Şeker kıymetlidir. Rüştü Onur'un kitapları da. Ama Tanrı misafiri alıp okuyabilir. Devam eder şair, "*Yolculuk canını sıkarsa eğer / İster götür onları beraberinde.*" Küçük yoksul bir evde, duvardaki resimler ya da buğulu camlardaki yazılardan başka gösterebileceği... kitap ve sigaradan başka ikram edeceği bir şeyi olmayan şair, tekil ya da tümel insanın sıkılabileceğini düşünür. Oysaki yıllar sonra yaptığımız bu yolculuk bizi varsıllaştırmıştır.

"*Bana yalnız / Yastığımın altındaki / Şiir kitabını bırak.*" Rüştü Onur'un şiiriyle yaşamında yaptığımız bu yolculuk Boğaz'ın mavi sularının karşısında Ortaköy mezarlığında son bulur. Eşinin yanındadır şairimiz. "*Beni rahat bıraksa / Toprağın altında kertenkele / Kabuğun içinde kurt / Ve uyusam / Mavi bir deniz ortasında başım.*"

Şiirle yatan şiirle kalkan, şiirle bakan, şiirle yaşayan ve şiirle ölüme seslenen ama bizim için hep şiirle yaşayacak gencecik bir şairin bize umut veren mücadelesi devam etmektedir. Tarihi belirlenmemiş "Davet"i yerine gelmiştir. Tanrı misafirlerinin yolculuğu geleceğe doğru hep sürecektir.

Mustafa Tabak

İnsan zaman zaman "gitmek" ister. Yaşadığı çevrede yapamaz; yaşadığı köy, kent... hatta dünyanın önüne çıkardığı sorunlar, onu sıkar ve gidesi gelir. Bu aslında bir kaçıştır.

Şiirde "Gitmek" Sorunu

Şiirde "gitmek" sorununa bakışta iki eğilim olduğu söylenebilir:

1. "Gitme" Diyen Şiirler: Bu şiirlere Afşar Timuçin'in "Ayrılıkta Söylenmiş Bir Yaz Türküsü" şiiri örnek verilebilir:

"*Gözlerine bakar ağlar / Bu son şarkı / Son umut / Gitme hep burada kal / Bizimle kal bu kıyıda / Her yanına dokundum bakışının / Her yerini tanıdım göklerinin / Gün boyu sende uçtum / dinlendim dallarında / Atlılar gibi yoruldum yanında / Uyudum / Ölür kıyı ölür yazlar / Alır götürür karakış / Her bahar her umuda zorunlu mu / Neden yolcusun bu kadar / Gideceksen / Al götür umudumu / Al götür sonuna kadar.*"

2. "Git" Diyen Şiirler: Bu şiirlere Constantino Kavafis'in "Kent" şiiri örnek gösterilebilir:

"*Başka diyarlara, başka denizlere giderim, dedin. / Bundan daha iyi bir kent vardır bir yerde nasıl olsa. / Sanki bir hükümle yazgılanmış bir çabam; / ve yüreğim sanki bir ceset gibi gömülmüş oraya. / Daha ne kadar çürüyüp yıkılacak böyle aklım? / Nereye çevirsem gözlerimi, nereye baksam burada / gördüğüm kara yıkıntılarıdır hayatımın yalnızca / yıllar yılı yıktığım ve heder ettiğim hayatımın. // Yeni ülkeler bulamayacaksın, bulamayacaksın yeni denizler. / Hep peşinde, izleyecek durmadan seni kent. Dolaşacaksın / aynı sokaklarda. Ve aynı mahallede yaşlanacaksın / ve burada, bu aynı evde ağaracak aklaşacak saçların. / Hep aynı kente varacaksın. Bir başka kent bekleme sakın, / ne bir gemi var, ne de bir yol sana. / Nasıl heder ettiysen hayatını bu köşecikte, / yıktın onu, işte yok ettin onu tüm yeryüzünde.*" (Çeviri: Herkül Millas ve Özdemir İnce)

Rüştü Onur'un Şiiri ve Doğru "Gitmek"

Rüştü Onur'un şiiri de bir "gitme" şiiridir ve söz konusu eğilimlerden ilkine girerken ikinci eğilime de yaklaşır. Şair, ilk iki kıtada "git ama gidişin evde fark edilmeyecek, ben kendimi sen hiç gitmemişsin gibi hissedeceğim" demektedir. Son kıtadaysa "giderken yanına senin eksikliğini hissettirebilecek bir şeyler alabilirsin, ama ben şiirlerimle sen hiç gitmemişsin gibi kalabilirim" demektedir. Ve böylelikle bir "güle güle" bir "davet"e dönüşmektedir.

Onur'un şiiri son aşamada, Kavafis'inkinden farklı olarak, "git ama bende hiçbir şeyin değişmeyeceğini bil" demekle lirik kalmakta ve doğru "gitme"yi belirleyememektedir.

Başta da belirtildiği gibi, gitmek bir kaçıştır, romantik bir davranış olarak, bir anlamda insanın kendinden kaçışıdır. Çevrenin yarattığı sorunların insanı sıkmasının altında az çok kendisi, kişiliğindeki eksik ve yanlışlar vardır. Bu yüzden "gitme"nin anlamlı olabilmesi için "gitme"nin devrimci bir sonucu olmalıdır; insan, gitse bile, kendinden gitmeli, kişiliğinde bir devrimle geri dönmelidir!

KUŞBAKIŞI ORTAÇAĞ - IV

Barış ACAR

ESTETİK ALGI

Umberto Eco ortaçağ estetiğini incelediği yapıtına,(1) bu dönemin kendini sürekli yineliyormuş gibi görünmesine karşı okuyucusunu uyararak başlar. Kendini tekrar ettiğinde bile yeni bir şey yaptığını savlayan modern dönemin penceresinden bunu kavramak güç olsa da, ortaçağın, yenilikleri "*yineleme*" görüntüsü altında getirdiğini söyler. Burada kamuoyu anlamına ulaşmamış bir toplum fikrinin izlerini bulmak olanaklıdır.

"*Ortaçağlı, bizi, yalnızca daha önce söylenmiş olanları yeniden söylediğine ikna etmeye çalışmaktadır.*" Çünkü doğru olan fikrin herkese ait olduğu düşünülmektedir.(2)

Metafizik Güzellik

Skolastik felsefe güzellikten söz ettiğinde söz konusu olan tanrının niteliklerinden biridir.(3) Bir değer olarak güzellik, iyiyle, hakikatle, varoluşun ve tanrının tüm nitelikleriyle örtüşmektedir. Bu ise ortaçağın egemen yöneliminin, antikçağ geleneğinin özellikle de Platon felsefesinin- bir süreği olduğunun göstergesidir.(4) Estetikle etik arasında kurulan sıkı ilişkide hangisinin öncel olduğunu söylemek güçtür. "*Ortaçağ estetiği etiğe indirgememekte, daha çok ahlâksal değerleri estetik temellere oturtmaktadır.*"(5)

Yine de bu eğilim güzelliğin duyusal yönünün tam anlamıyla yadsınması olarak anlaşılmamalıdır. Başta mistikler olmak üzere, ortaçağ insanı ve düşünürleri dünyevi zevklerin ve görünümlerin güzelliğinin fazlasıyla farkındadır. Hatta çilecilik disiplini bu dünyevi zevklere karşı bir direniş olarak anlam kazanmıştır.(6) Kiliselerdeki tasvirlere, süslemeye ve zenginliğe büyük tepki duyan Aziz Bernardus'un bağnaz metinlerinde bile güzellik duyumunun izleri bulunabilir.(7)

Ortaçağ insanının metafizik güzellikle estetik güzellik arasında kurduğu karmaşık ilişkinin anlaşılmamasının kökeninde dilsel kesinlikten yoksunluk yatmaktadır. Huizinga'nın belirttiği gibi "*estetik zevk bilinci ve bunun söze dökülmesi daha geç dönemlerde gerçekleşen gelişmelerdir.*"(8)

Estetik beğenide belirleyici olan salt güzel duyusu değil, yararlılıktır. İşlevsel değer hemen her zaman güzelliğin yanı başında karşımıza çıkar. Karolenjler döneminde estetiğin dayandığı temel üç ilke söz konusudur: Tanrının evini güzelleştirme, azizlerin yaşantısını anımsatma ve eğitim görmemişlerin eğitimini yapma.(9)

Koleksiyonculuk alanı söz konusu çatışmayı izleyebileceğimiz alanlardan biridir. XII. yüzyılda St. Denis Manastırı Başrahibi Suger'in görüşleri Bernard'ın görüşleriyle taban tabana zıttır. Ona göre, "*tanrının evi bir güzellik deposu olmalıdır*" Ancak burada göz önünde bulundurmamız gereken önemli nokta; güzellik duygusuyla sık sık karışan hayranlık duygusudur. Çünkü ortaçağ koleksiyonlarında beğeniye dönük nesneler yanında, egzotik hayvanlar ve ilginç nesneler de aynı önem sırasında yer almaktadır.(10)

Ortaçağ düşünüşünün antik çağa dönük olduğunun önemli kanıtlarından biri de Aziz Augustinus'un metinleridir. Bu metinlerde güzel, sayı, ölçü ve ağırlıkla karşılanmaktadır.(11) Bu olgu ortaçağı Platon'a bağlayan çizgiyi açıkça işaret etmektedir. Bedenin güzelliğini renk hoşluğu ve uzuvların uyumu olarak tanımlayan Augustinus, bu düşüncesini Cicero'dan almıştır.(12)

Boethinus, müzik üzerine incelemelerinde, ritimleri ve melodileri aklın ışığında yargılamaktan söz ederken, tutumunu öylesine Pythagoras'çı bir temele oturtur ki, neredeyse müzik hakkında bilgi edinmek için onu işitmek gereksiz görünmektedir.(13) İnsan ruhunun da, müziksel beğeninin de aynı yasalara tabi olduğunun düşünülmesinden kaynaklanan bu görüş, mikrokozmosun ve makrokozmosun matematiksel ve estetik bir uyum içerisinde oluşuyla temellendirilir.(14)

Orantılılık konusunda Sahte Dionysos'un saptamaları diyalektik düşünüşün izlerini de taşımaktadır. Oran, özdeşliğin bağdaşmazlıkla kesilmesi sayesinde olanaklı olmuştur.(15) Skolastik felsefece dışlanmış olan Pythagoras'çı düşünüşten kaynaklanan oran mistisizmi özellikle zanaat loncalarında yüzyıllar boyunca varlığını sürdürmüştür.(16)

Renk beğenisi konusunda ortaçağın tutumu doğrudanlık ve yalınlıktır. Tercih edilen renkler hemen hemen hep aynıdır. Her renk için üstünlük dereceleri vardır. Bu renkler pek çok tonda olmalarına karşın, hiçbir renk gölge bölgelerinde yitmez. Yalın rengin canlılığı ışığın canlılığıyla birleşir. Gotik katedrallerin vitrayları bunun en güzel örnekleridir. Aquina'lı Thomas'ta bunun karşılığı şöyledir: "*Parlak renkli şeylere güzel denir.*"(17)

Mumford, ortaçağın simgeci ve alegorik düşünü-

şünü nevrotik bir durum olarak tanımlarken, gerçekliğe ilişkin çarpıtılmış ve yabancılaşmış algıdan söz etmektedir.(18) Örneğin yılan imgesi sakınımla ilişkilenip bir erdem olarak değerlendirilebilirken, aynı zamanda şeytanın simgesidir.(19)

Organizma Estetiği

Guilluaume, Grosseteste, Bonaventura, Magnus, Thomas gibi düşünürler güzellik kavramıyla da uğraşmışlardır. Magnus'tan itibarense nesnelci bir estetik kendini iyiden iyiye ortaya koymaya başlamıştır.(20)

Aquina'lı Thomas'la birlikte doğa simgesel ve gerçeküstücü niteliklerini yitirir. *"O zamana kadar kimse bir üzüm salkımını gözlememişti, çünkü salkım her şeyden önce mistik bir anlam içeriyordu; şimdi ise, sütun başlıklarının üzerinde sarmaşık dalları, filizler, yapraklar, çiçekler görmeye başlarız."*(21)

Reims Katedrali'nin kulesinde yer alan heykeller, aynen antik Yunan'da olduğu gibi aşağıdan bakışa göre deforme edilerek yapılmışlardır. Eco bu olguyu şöyle yorumlamaktadır: *"Nesnel oran gerekleri, optik ilkelere tabi kılınmıştır. Şu halde, sanat, pratiği alımlamanın öznelliği sorununu biliyor ve bu sorunu kendi usulünce çözüyordu."*22

Aquina'lı Thomas'ın, 1266'da başlayıp 1273'te bitirdiği *Summa Theologiae*'sı Magnus'un çalışmalarından yola çıkarak *"güzel"* duyumuna ilişkin yargılar içermektedir.(23) Thomas, burada, görülmekten söz ederken *"visa"* sözcüğünü kullanmaktadır ki, bu sözcük yalnızca görülmeyi değil, bilinçli olarak algılamayı da içermektedir. Böylece klasik ortaçağın yaklaşım biçimlerinden farklı bir yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Burada zihinsel ve kavramsal bir anlama söz konusudur artık. Bu andan itibaren güzel, tanrısal nitelikli şey olarak tek başına değil, bilen bir gözle beraber güzel olarak algılanmaya başlayacaktır.(24) Thomas'ın güzellikle ilgili biçimden söz edişi, tek başına *"töz"*le değil, *"madde ile biçimin somut sentezi niteliliğindeki organizmayla ilişkilidir."*(25)

Yine de işlev, başattır. *"Kristal bir testere yapan bir sanatçı, elde edilen güzel etkiye rağmen temel olarak çirkin bir eser yapmış olacaktır, çünkü nesne işlevine karşılık gelmeyecek ve kesmeye yaramayacaktır."*(26)

Metafizik Güzelliğin Bozumu

Organizma estetiği olarak adlandırılabilecek Aquina'lı Thomas'ın kuramı Scotus ve Ockham'la birlikte aşılacaktır. Bir kez önü açılan gelişmeler, biri bir diğerini yıkarak hızla ilerler.

Ockham sabit bir kozmik düzen anlayışına son verir ve cisimleri birbirine bağlayan bir zincirin bulunmadığını açıklar.(27) Böylece sanatçının yaratısında yararlandığı ide, tikel bir örneğe dönüşür, tümel biçimin idesi değildir. Hemen ardından Autrecourt, nedenin sonuca bakılarak belirlenemeyeceğini öne sürerek tümevarımcı düşünme biçimi üzerine ciddi bir sorgulama yapacaktır. Hiyerarşik yapı artık söz konusu edilemez, çünkü bir şeyin başka bir şeyden kaynaklandığı kesinlenemez. Echart, *"sessiz ve yalnız tanrının anlamdan ve biçimden yoksun uçurumu"*ndan söz edecektir.

Ockham'cı felsefi eleştiri, metafizik güzellik anlayışını çökertmesiyle, Rönesans'ın Platoncu estetiğini de aşacak ve maniyerizme kadar etkisini sürdürecektir. Bu eleştiriyle birlikte insan sonsuz bireysel olanaklara sahip bir canlıya dönüşecektir.(28)

XIII. yüzyılın estetik arayışları, böyle güçlü bir başkaldırıya dönüşürken, bireyselliğinin farkına varan sanatçı, trubadur'lar kılığında kentten kente gezerek şarkılarını söylemektedir. Bu şairler yeni bir bilim ürettiklerine o kadar emindirler ki, yaptıkları şarkılara *"neşeli bilim"* adını verirler.(29)

Şu sözler bir yandan dönemin estetik beğenisini yansıtırken, bir yandan da insan iradesine verilen önemi işaret etmektedir: *"Sanat yapılması gereken şeylere ilişkin doğru bilgidir."*(30)

Başlangıçta bir meslek kuramı olarak var olan sanat, ortaçağın içinde attığı her adımda gitgide daha fazla doğayı izlemekle yükümlendirilmiştir.(31) Sanatın düşünsel anlamıyla teknik anlamının birbirinden farklı şeyler olduğu görülür olmuştur. Özgür sanatlar ve köle sanatlar, sanat ve zanaat ayrımını doğuran bu anlayış aynı zamanda feodal toplumun ideolojisini de yansıtmaktadır.(32)

godot_gelmeyecek@yahoo.com

Dipnotlar

1 ECO, Umberto. *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*, çev.: Kemal Atakay, İstanbul, Can Yayınları, 1999.
2 ECO, Umberto. a.g.e., s. 15-16.
3 ECO, Umberto. a.g.e., s. 18.
4 ECO, Umberto. a.g.e., s. 29.
5 ECO, Umberto. a.g.e., s. 61.
6 ECO, Umberto. a.g.e., s. 19.
7 ECO, Umberto. a.g.e., s. 22.
8 ECO, Umberto. a.g.e., s. 29.
9 ECO, Umberto. a.g.e., s. 33.
10 ECO, Umberto. a.g.e., s. 30-31.
11 ECO, Umberto. a.g.e., s. 35.
12 ECO, Umberto. a.g.e., s. 51.
13 ECO, Umberto. a.g.e., s. 53.
14 ECO, Umberto. a.g.e., s. 55.
15 ECO, Umberto. a.g.e., s. 65.
16 ECO, Umberto. a.g.e., s. 63.
17 ECO, Umberto. a.g.e., s. 70-72.
18 ECO, Umberto. a.g.e., s. 82.
19 ECO, Umberto. a.g.e., s. 65.
20 ECO, Umberto. a.g.e., s. 48.
21 ECO, Umberto. a.g.e., s. 113.
22 ECO, Umberto. a.g.e., s. 116.
23 ECO, Umberto. a.g.e., s. 121.
24 ECO, Umberto. a.g.e., s. 123.
25 ECO, Umberto. a.g.e., s. 127.
26 ECO, Umberto. a.g.e., s. 132-133.
27 ECO, Umberto. a.g.e., s. 144.
28 ECO, Umberto. a.g.e., s. 145.
29 ECO, Umberto. a.g.e., s. 162.
30 ECO, Umberto. a.g.e., s. 149.
31 ECO, Umberto. a.g.e., s. 150-151.
32 ECO, Umberto. a.g.e., s. 155.

İSTANBUL'LA FRANKFURT'UN ARASI - IX

İsmet Kemal KARADAYI

Merhaba... Soruyor, soruyor, soruyorsun. İyi de ediyorsun. Soralım. Ben de soruyorum dost. "Faks-mektup"ların satırları arasında; ayırdına varmışsındır, yanıtlarımın içinde...

1970'lerden bu yana benimle yapılmış yirmiyi aşkın "söyleşi"de, oralarda da beklediğin yanıtların bir bölümü var. İ. Karaahmetoğlu, Atıf Özbilen, M. Y. Bilen, Cemal Süreya, Osman Şahin, Ahmet Özer, Ruhan Mavruk, Aydın Öztürk, Tülay Ferah ile... Haydi, sen oradan, ben buradan, azar azar söylenerek dinlenmeyi deneyelim:

a- Öğretmen olmak, öğretmenlik, sevdiğim, başlangıçta istediğim bir uğraş dalıdır. Ardından hukuk gelir... Öğretmen, bilimsel ve yönetimsel olarak bizlere bilmediklerimizi öğreten, "aile"yi aşan ilk ışıktır. Hukuk, bu öğretinin içindedir. Eğitimsiz hukuk, hukuksuz eğitim olmaz, eksik kalır...

b- Ya sanat ve edebiyat? Bu yolla da gerek eğitim, gerekse hukuk varsıllaşır, geniş açılımlara ulaşır, oluşumlarla tamamlanır. Eğitim, hukuk ve kültür-sanat-edebiyat üçlüsünün zaman tünelinden geçen uygulayıcıları, bizlere, öteki görevlilerden çok daha başarılı sonuçları verirler Bu nedenle diyebiliriz ki, ülkelerin yöneticileri, makinistleri, önce bu tünellerden geçmelidirler... Gerçekçi, isabetli notlar, kararlar, yön verişler, bu tür ustalaşmalar, bilinçlenmeler ve yetişmişliklerden çıkar... Örneğin, resmi uğraşısını tam bir eğitim içinde, kültür ve sanatla da yoğurmuş hukukçu'nun insan'ı tanıyışı, toplumu değerlendirmesi, usunu ve yüreğini kullanışı başka olur. O, uğraşısında üstün çizgilere ulaşmıştır...

c- Dünyanın neresinde olursa olsun, kargaşasız yönetiş düzenleri de, eşit paylaşımlı yasal düzenlemeler de, gücünü, hızını, "hukuk, adalet" kavramlarıyla uygulamalarından alırlar. Yaşama gerçekleri, toplumsal gelişmeler, bilgilenmeler, yenilenmeler, deneyler... Kamusal bulunçlar, teknik buluşlar, uyumlar, yabancılaşmalar... Ayrımlı yapılar, kültürler, olanaklar, koşullar... Hak istemeler, itirazlar, direnmeler, karşı koyuşlar, devrimler... Eğitilmiş, tamamlanmış "adalet" kimi yerlerde "mülkün temeli" olmuş, kimi yerlerde de gözündeki bağı çözüp eline, giyotinli, idamlı, elektrikli, zehir iğneli kılıcını almıştır... Artık, bireysel, toplumsal yaşamın hukuksal yansısı olan "yasalar"ın irdelenip yenilenmesine gelmiştir sıra. İşte bunu, sağlam yöntem, sağlam yönetim yapacaktır. Peki "sağlam" ne; o yöntem, o yönetim nerde?.. Yasalar da, onları çıkaranlar ve uygulayanlar da gerçekçi, çağdaş, bilimsele ve koşullara uyarlı değillerse, o yasalar süs, o görevliler süsen (renkli-bataklık çiçeği) olmaktan ileri gidemezler. Hukuk'u "guguk" yapan, bu yasalar, bu görevlilerdir. Yargı'sı bile yargılanacak duruma gelmeler, işte bu uyumsuz, aykırı karmaşalardan doğar...

d- Evet, "hükümet eden"ler, yıllarca, hep kendi "kadro"larını istedi ve getirdiler. Kendi düşüncelerini, politikalarını, yanlış(!)larını uygulatmak, egemen kılmak için... Bu konuda tuzun kokması, biberin zehir yerine kullanılması, 1950'lerdeki "ezan"la, el öpmekle başlayan, Köy Enstitüleri'ni kapatıp İmam Hatip okulları ve Kuran kurslarını açan dinsel ödünler ortamı sonucunda başladı. Giderek, tarikat-ticaret-mafya da... Türlü yobazlıklar, liberal çıkarcılıklar sağ "iktidar"ları, sağ iktidarlar da o çıkarcılık ve yobazlıkları getiriyordu. Seçimler adaletsiz, adalet "seçkin"sizdi. Doğru'yu, ulusal çıkar'ı savunan "Adalet mensupları", ya soluğu kesilmiş durumlara uğratılıyor, ya da soluğu başka yerlerde alıyorlardı... Bu arada "devrim yasaları"nı dinleyen kim, uygulayan "makam" nerede?.. "Üçüncü erk"e saygı kalmamış gibiydi. O saygıya artık "rufailer" bakıyordu. Ülkenin ışıkları büsbütün kısılmıştı...

e- Yasa yapımları ve uygulamalarındaki her biçimsellik, sonunda kimi "biçimsiz"likleri getirir, Hukuk, alt yapı ile birlikte yeni çağları, çağ içi yaşamaları kurup kucaklamalıdır... İnsan hakları, yurttaşlık hakları!.. "Memur hakları" da doğal olarak bu hakların içinde olacaktır. Eğitim, hukuk, politika, "memur"u da kapsadığına göre, hiçbir memur'u yaşam politikalarından, politikayı yönlendiren, yöneten ve yürütenlerden soyutlayamazsınız. O, olsa olsa politik kuruluşların sözcüsü gibi devinmeyecek, ne ki "dayı, torpil, adam" yöntemlerine de bağlandırılmayacaktır. Yani bir yandan kayırma ve kollamalar olmayacak, öte yandan salt politikalara ve temsilcilerine boyun eğilmeyecektir. Bunlar olmayınca, memurun itirazı, grevi, davası bir "hak" olarak kendini gösterecek ve tanınacaktır. Bu, üstlenilmiş görevin,

BENİM ÜLKEM

Şiirdir benim ülkem
İşsiz güçsüz sanılmaz
şairler
Yaratırlar düşlerin kumlarından
koca okyanusları
küçücük beyaz bir incidir benim ülkem
sığar bir istiridyenin kabuğuna

Yazılmamış bir şiirdir benim ülkem
sözün içinde parıldar
yazacak onu
eli nasır tutan yürekli şairler

mürekkeple yazacak
ya da kanla, toprakla

kağıda yazacak
ya da ağaçlara, bedenlere, duvarlara

inatçıdır benim ülkem
sancıları gür ve sıktır
iz bırakır elde
mürekkep kan ve toprak

neşeyle akar benim ülkem
bulutlarda, damarlarda okyanuslarda

sıcacık yanar benim ülkem
evrenci odağında, yıldızlarda, kaplerde

Korkusuz patlar benim ülkem
dağların doruğunda
gökdelenlerde
düşüncenin merkezinde

henüz yazılmamış bir şiirdir benim ülkem
acı verir kaleme
kıvranır düşünce
kanar eller
ayaklanır eller
yazılana dek

Işıl ÇAĞDAŞ

ulus adına yapılma sorumluluğu ve zorunluluğundan gelmektedir...

f- "Ben çocukluğumu hiç yaşamadım ki" derler. Olur mu? Yoksulluk ya da sayrılıkların getirdiği acılardan, yoksunluklardan söz ediyorlarsa haklıdır onlar. Yoksa, nasıl büyüdük, büyüyünceye dek hangi olayların içinden geçtik? Merak ettin. Sağ ol. Şimdilik benden birkaç tümce sana yeter:

, El bebek gül bebek, "ilk erkek çocuk"!.. (Ablamla birlikte sonra beş erkek, üç kız kardeş olacağız...)

Sıtma ile başlayıp birer kez uyuz olmalara, soba zehirlenmelerine, ağaçtan düşüp bayılmalara dek uzayan sayrılıklar...

Biri ilkokul 4'te, öteki ortaokul 2'de, bana günlükler de yazdıran platonik aşklar...

Pülümür'ün dağları, dereleri, mezra ve mağaraları... Erzincan'ın 1939 depremi ve "pavyon" denilen iki gözlü kurma evleri, kiralık bağ-bahçeleri... Erzurum'un Cumhuriyet ve Gavur mahalleleri, kent dışında kalan "bonet"leri... İşte oralarda koyunlu, keçili, ballı, kaymaklı, ışkınlı, kengerli vb. aşık, bilye, kiremit, sapan, uçurtma, çember ve analarımızın eğirdiği yün iplikleri çalarak yaptığımız kıtıktan top oyuncaklı; karne ekmekli, üzüm çaylı, üç numara "idare lambası"nda bit öldürümlü, karlı, Palandöken'li vb. yaşantılar...

Ortaöğretimden başlayarak, verilen harçlıklarla alınmış dergiler, kitaplar... Sınıfta okunan kompozisyonlar; Türkçe ve felsefe öğretmenlerimce yön verilen araştırmalar, konuşmalar; sınıf dergisi yönetimleri... "Yatılı" olarak okuduğum Yükseköğrenimin dolu dolu yıllarına dek...

Belki sıradan olacak. Sana şöyle diyeyim: Üstlendiğim görevlerin önemi ve tam ciddiliği dışında, içimdeki çocuk bitmedi, bitmeyecek, bitmesin.

Haydi, yakınların ve çevrenle mutlu ol, hoşça kal...

Öykü

YAPACAK İŞİ OLAN KADIN

Melike YÜZÜGÜZEL

Epeydir mutsuzdu Selma. Tanımadığı, bilmediği bir çevreden aldıkları eve, "Çocuklarım sitede büyüsün" diye heves etmiş, şimdiyse pişman olmuştu. Genelde zenginlerin oturduğu bu tip sitelerde komşuluk, ahbaplık pek yaşanmazdı. Hani ölsen, ölün kokunca haberi olur milletin ya, öyle bir yer. Birer yıl arayla doğurduğu iki oğluyla bu sitede yaşadığı iki yalnız yıl, ömründen, güzelliğinden, neşesinden çalmıştı. Kimseden destek alamadan, dört duvar arasında sıkıntılı, iki yalnız yıl geçirdikten sonra yavaş yavaş siteden birileriyle tanışmaya başladı. Kocası, siteye yönetici olarak seçilince geleni, gideni, "Şöyle bir kahve içmeye uğrayanı" olmaya başladı. Bu kişilerin sayısı bir elin parmaklarını geçmezdi ama olsun, kırk yılın başı da olsa kapısı çalınıyordu. Karşı bloktan kocası yönetimde olan "Zerrin Hanım", yan dairedeki banka müdiresi "Fatma Hanım", bu kış, alt katına taşınan yeni evli, kendisinden en az on yaş küçük "Seval Hanım" ve site yönetiminin muhasebesini tutan "Elvan Hanım"

Elvan Hanım, eski yöneticilerden birinin baldızıydı. Site yönetimi kurulduğundan beri çalışıyordu. Yönetim kadrosu değişse de Elvan Hanım kalır, yeni yönetim bu muhasebeciyle birlikte devralırdı yönetimi.

Selma, bu Elvan Hanım'la, ahbaplık ettiği diğer kadınlardan daha iyi anlaşıyordu. Hemen her gün görüşmeye başlamışlardı. Ya Elvan Hanım ona uğruyor ya da o, yönetime, kahve içmeye gidiyordu. Sitede oturanlara karşı soğuk, uzak, biraz da sanki öfkeli duruşu, itici yapıyordu Elvan'ı. Ama içi hiç de öyle değildi. Selma anlıyordu onu, o kendini sakladığını sansa da... "Hayatına bile" bedel olarak bir arada göremeyeceği paraların hesabını tutuyor, kendisinin kira olarak ödemekte zorlandığı bir parayı bu insanlardan ödenti olarak topluyordu. Ödenti vermeye gelen hanımların aralarında yaptıkları konuşmalar düzeysizliklerini, buradaki bu ayrıcalıklı yaşamı hak etmediklerini ortaya koyuyordu. Ne yapsın, o da bunları bakışlarıyla anlatmaya çalışıyordu. Selma'ya öyle bakmadı, çünkü Selma'nın burada oturmayı, bir ayrıcalık ya da mutluluk kaynağı olarak görmediği belliydi. Sade giyimi, özentisiz konuşmaları, farklı olmak ya da görünmek zorunda hissetmediğini gösteriyordu.

Selma, Elvan'ın yönetimde çalışırken, görüşmeler yaparkenki halini görüp kendisinin çalışırkenki hallerini hatırlıyordu; insan ilişkileri güçlü, medeni cesareti belirgin, iş bitirici... Şimdi ise birine selam bile verirken düşünüyordu. İçine kapanmış, iki düşünüp bir konuşur olmuştu. Yüzünde, gülmeyi zorunluluk edinmiş insanların gülümsemesi asılı dururdu her zaman. Ama bu gülümseme yalnız dudak çevresinde dururdu. Yüzünün gitgide yaşlanan çizgilerine, özellikle gözlerine uğramazdı. Gözleri başka türlü der, dudak kıvrımları ise gülerdi.

O yıl, Selma'nın büyük oğlu ilkokula, küçük oğlu anaokuluna başladı, böylece kadının sıkıntıları ikiye katlandı. Evdi, çocukların dertleriydi derken bir de ödev ve okullu bir çocuğun diğer sorumluluklarını üstlenmişti. Kocasından ise hiç hayır yoktu. Kocasıyla "Büyük bir aşkla" evlenmişler, aşkın yerini önce şaşkınlık, zamanla tahammülsüzlük, şimdi ise uzaklık dolduruyordu. Geçen yıllarda, hiç değilse kadının gün boyu yaşadığı sıkıntıları dinlerdi. Şimdi ise adamın hayatında işten başka hiçbir şey yoktu. Kazandıkça hırslanıyor, hırslandıkça kazanıyordu. Deriden saat kayışı üreten bir atölyesi vardı. Şimdilerde yurtdışıyla bağlantıları olan bir ortak bulmuştu ve işleri çoğaldıkça çoğalıyordu. Sabahları daha hava aydınlanmadan çıkıp, saat gece yarısını geçtikten sonra geldiğinden, çocuklarla neredeyse hiç karşılaşmıyordu. Yönetime seçildikten sonra pazar gününün yarısından fazlasını yönetimde geçiriyordu. Hemen her pazar bir nedenle uğraması gerekiyordu yönetime. Yönetimde olanların hepsi, hafta içi çalıştığından pazarları açık olurdu yönetim. Zavallı Elvan Hanım, pazarlarını evde geçiremediğinden, hafta içi kullanırdı iznini.

Bu izin gününün yarısını Selma ile geçirirlerdi. Aslında çok önemli şeyler değildi konuştukları, ama lafa dalınca saatler nasıl geçer anlamazlardı. Elvan seviyordu konuşmayı, Selma ise çok özlemişti. Hayatın zorluğundan, babaların çocuklarına karşı duyarsızlığından, çocukların davranışlarındaki bozukluklardan -Elvan'ın da bir oğlu vardı-, gençliklerinin, güzelliklerinin zamanın karşısında nasıl solup gittiğinden kendi sağlık sorunlarıyla ilgilenemediklerinden... Aynı şeyleri yeniden yeniden konuşurlardı.

Geçen kış varis ameliyatı olmuştu Elvan. Bacaklarından, gitgide kasıklarına kadar ilerleyen varisler,

kimi geceler uyutmayacak kadar ağrı yapınca çaresiz ameliyat oldu. Ama çözüm değildi bu. Yaşam biçimi aynen devam ederse varisler de kaldığı yerden devam edecekti yayılmaya, büyümeye. Meslek hastalığıydı bu. Kuaförlerde, hemşirelerde, sekreterlerde olurdu genelde. Ayakta ya da oturur durumda, hareketsiz durmak kanın sürekli aşağıya pompalanmasına neden oluyordu. Yapacak çok da fazla bir şey yoktu. Doktor, otururken bacaklarını paralel uzat, boş zamanlarında kalçadan havaya doğru dik, bir de varis çoraplarını hiç çıkarma demişti. Selma'da da ilk doğumdan sonra birkaç tane çıkmış, ikinci doğumdan sonra bunlar iyice genişlemişti. Ama Elvan'ınki kadar değillerdi. O da almıştı bu varis çorabından ama kalın, sıkı, kelepçe gibiydi çorap.

Hem yazın ne yapacağız şekerim, dedi. Asıl yazın kuduruyor bu varisler, yazın da o çorap giyilmez ki. Elvan pantolonunun bir bölümünü yukarıya sıyırıp:

Bak, dedi, bu yazlık varis çorabıymış, kaynanam Almanya'dan gönderdi. Ameliyat boşa çıkmasın, dedi. Düşüncelidir kendisi, ama bir çorap ne işe yarar, her gün yıkamak zorundasın. İnanmazsın sırf yıkamaktan üşendiğimden kimi günler giymiyorum.

- Aaa çok güzel, dedi Selma. Desenleri ne kadar şık. Birkaç tane daha göndersin.

Yok canım, ben bu kadarına şaşırdım.

Aslında, dedi Selma, kocamın ortağının bir ayağı Almanya'da. Ona söylesin, bir düzine getirsin adam. Yarısı senin yarısı benim.

Söyledi kadın. Bir kez değil onlarca kez hem de. Hatta bu yüzden kavga bile ettiler. "Duyarsız, sevgisiz olmakla" suçlardı kadın onu. İşte bu da bir örnekti. "Süsü için değil, sağlığı için istediği çorabı, bir tek sözüyle getirtebilirdi, ama umursamıyordu." Sorunu, kocasının umursamaz, işinden başka hiçbir şeyle ilgilenmez, paragöz biri olması sanıyordu, ama değildi. İki ayrı dünyada yaşayan, iki ayrı insandı onlar. Üstelik de bu çoktandır böyleydi.

Adamın para kazanma hırsını eleştirirdi kadın. Ona bir zamanlar duyarlı bir baba, karısını anlayan en azından dinleyen bir koca olduğunu hatırlattığında adam da hayatın gerçeği parayı hatırlatırdı kadına. Böyle bir sitede oturmak kolay mıydı? Ne sanıyordu hayatı? Hayat yalnız bu evden oluşmuyordu.

Oysa biliyordu kadın dışarıdaki hayatı. Ama adım bile atamıyordu ki o gerçek dünyaya. Sorumlulukları ayak bileklerine bağlanmış taş gibi çekiyordu onu bu evin dört duvarı arasındaki dibe.

Karınları nasıl doyuyordu haberi var mıydı? Eline her gün konan parayı, nasıl kazanıyordu bu işkolik ve paragöz olmakla suçladığı adam biliyor muydu?

Biliyordu kadın. Çocukluğundan evlenene kadar, kocasının hayal bile edemeyeceği ağır işlerde çalışmıştı. Şimdi de çalışıyordu. Üstelik şimdi sekiz ya da on ya da on iki saat değil, yirmi dört saatti mesaisi. Bedenen yaptığı işler dışında, çocuklarının boğaz iltihaplarından, psikolojilerine, nasıl yetiştirileceklerine beyni bir dakika boş kalmıyordu.

- Sen tatlı sözden, sevgiden, paylaşmaktan söz ediyorsun. Bense gerçekten. Gerçekse paradır. Sevgi ya da paylaşmak olmadan yaşayabilir insan ama aç yaşayamaz.

Oysa kadının dediği bu değildi ki elbette karın doymalıydı ama daha fazlası için harcanan zamanın binde birini istiyordu kadın ondan. Oğlunun bir davranışını örnek verdi kadın, kocasının bu konuşmayı, kavga boyutuna taşıyıp, bağırıp, çağırıp uyumasından hemen önce.

Oğlu para ve alışveriş kavramlarını henüz kullanamıyordu. Kantinden bir şeyler almayı seviyordu. Bu yetişkinlerin kullandığı, bütün kurallarını bildiği parayı kullanmak büyümek demekti onun için. Yetişkinlerle şu ana kadar hep akrabalık ya da tanıdıklık üzerine ilişki kurmuştu. Yabancı biriyle arasında hiçbir bağ olmaksızın, bu yetişkinlerin aracı olan "para" üzerine kurulan ilişki ona, kendini yetişkin gibi hissettiriyordu. Kadın her gün ona bir miktar para veriyordu. Kantinde her şeyin ücreti aynı olmalıydı ki, oğlu ne alırsa alsın hep aynı para üzerini getiriyordu. Çocuk, "Anne bana para verdiler" deyip, annesine veriyordu paranın kalanını. Bir sabah bozuk parası yoktu kadının, bütün para verdi oğluna.

- Bu para büyük, dedi. Sana dört büyük, bir küçük para verecekler, kaybetme tamam mı?

Tamam.

Öğleden sonra çocuk geldiğinde eksik para üzeri verdi ve şöyle açıkladı bunu:

Biz Efe'yle beraber gittik kantine. Bir ona bir bana ayran aldım. Dört tane para verdiler. Ben de ikisini Efe'ye verdim, ikisini kendim aldım.

İşte, dedi kadın, o ayranın bedelini ödedikten sonrası için çalışmak, ya da sonrasını bu kadar önemsemek tehlikeli. Adam kahkahalarla güldü. Alay etti kadınla.

- Sen, çocuklarla uğraşa uğraşa beynin o seviyeye inmiş.

Kim ne derse desin bitmişti bu evlilik. Eskiden değil alay etmek, aşağılamak, iki elin üzerinde taşınacak, kırılacak bir mücevher gibi taşırdı kocası onu. Bakmaya kıyamaz gibi bakardı ona. Bunları düşünürken kocasının horultuları eşliğinde, hem içki dolabından, kavgadan hemen sonra çıkardığı viskiden yudumluyor, hem ağlıyor, hem de valiz hazırlıyordu. Dilinde ise hep o dörtlük:

"Yıldızım, yazım / Güllere duyduğum şaşkınlığımsın. / Sen, elimde avucumda kalan / Son parıltısın."

Kocasının ona ilk hediyesi, eski gümüş bir aynaydı. Aynanın arkasına el yazısıyla yazdırılmış bu

sözler hatırladığı zamana göre bazen ağlatır, bazen gülümsetirdi onu.

Sabah yazlığa gidecekti oğullarıyla. Çocuklar, okullar kapandığından beri başının etini yiyorlardı "deniz" diye, ama kocası bir türlü uygun olmuyordu hafta sonları.

- Bir hafta sonu bizi götür o bahane ile hem tatil yapmış olursun, hem de çocuklarla özlem giderirsiniz, diyordu Selma. Ama Cumartesi bile mesaiye kalıyordu adamın işyeri kaç haftadır. Ya da o pazar mutlaka bir görüşmesi oluyordu yönetimde. Geçen haftaki kavga da bu yüzden çıkmıştı.

- Sen bizi sevmiyorsun, para kazanıp, karnımızı doyurmayı sevgisizliğinin yarattığı boşluğa koymuşsun. Biz sevilmek istiyoruz. Kendimden geçtim. çocuklarını sev diye ben mi söylemeliyim sana. Onların psikolojisini düşünmüyor musun? Ne yazık ki babaya ihtiyaçları var.

Adam onlara karşın onlarsız yaşıyor, ama Selma görevlerinden birini aksatsa hemen çocukların babası, kendisinin de kocası olduğunu hatırlatıyordu.

Yol boyunca düşündü Selma, "Mutlaka biri var hayatında." Bundan neredeyse emindi. Adamın kayıtsızlığı, yalnız para ve çalışma hırsıyla açıklanamazdı. Emindi, adamın "Elinde, avucunda başka bir parıltı vardı." Yazlığa varınca da derinlemesine düşündü günlerce. Kafasının içindeki düşünceler, birbirini kovalıyor, birini düşünürken diğeri gelip, düşündüğünün karşısına dikiliyordu.

- Kocamın buralara gelmeye hiç niyeti yok. Sonradan başına kakmamam, "Çocuklarını merak bile etmedin" demememem için arıyor arada sırada.

- Boş ver diyordu Elvan. Tatile gittin tadını çıkarsana. Takma kafanı böyle şeylere.

"Sanki kendisi olsa takmayacak. Takılmayacak şey mi. Teselli için söylüyor biliyorum." Arada bir arayan Elvan'a bu kovalaşan düşüncelerin bazılarını böyle anlatıyordu. Ama bu kısacık, üstün körü dertleşmeleri saymazsa içinde iki ayrı ses konuşup duruyordu.

- Cumartesileri bile gece yarılarına kadar çalışıyorum. Oraya, perşembe gelmek gerekir ki geldiğine değsin. Ha bu arada para yatırdım hesabına çekersin. Korkuyorsanız annemi ya da anneni göndereyim. Şarjım bitiyor...

Şarjı haftada bir biter o da bu konuşmalara denk gelirdi.

Babalarıyla sırasıyla konuşan çocuklar neşe içinde çıkmışlardı odadan. Telefonu kapadı. Yatağın üzerinde, aynanın karşısında, eli alnında yüksek sesle mırıldanıyordu: Bu telefon görüşmelerine kadar huzur içinde geçen günler, bir anda kararıyor, sinirlerim bozuluyor. İki çocukla beni buraya atmış bu adamın rahatlığı çileden çıkarıyor beni. Neden kaçıyor bizden, kurtulmaya çalıştığı ne? Sorumluluk ve sevgi, ağır geliyor sevgisiz büyüyen kocama. Çocuklarla konuşurken dikkatli olmak, onların sevgi, bilgi, ilgi ihtiyaçlarını karşılamak, oyunlar oynayıp, sohbet etmek ağır geliyor ona. Çünkü kimse ona bunun için para ödemiyor.

Oysa ne güzel geçiyor zaman onlarla bir bilse. Kitap okuyor, yeni tarifler deniyorum plajdan dönüp çocuklar bahçede oyuna dalınca. Akşamları şiirler okuyor, öyküler anlatıyor, bilmeceler soruyorum onlara. Hırsız-polis, sessiz sinema oynuyoruz üçümüz. Küçüğümüzün uykusu gelip, uykudan zor araladığı gözlerinden ateşler saçarak mızıkçılık yapıp, oyunumuzun tadını kaçırana kadar sürüyor neşeli oyunlarımız. Onları yatırıp terasa çıkıyor, ağustos böceklerinin şarkılarını dinleyerek, ağustosun sıcak gecelerini içime doldurup uyuyorum. Onlar öttükçe ölüme doğru gittiklerini bilmeseler de sesleri bana oldum olası intiharı düşündürür. Ne güzel bir ölüm, bağıra, çağıra şarkını söyleyip küçük tırtıklı ayaklarınla gövdesine tutunduğun ağacın üzerinde, önce sesini kaybediyor, sonra da sessiz, derin bir uykuya dalıyorsun.

Her gece şu terasta, iç sesim tükenene kadar konuşuyorum kendimle, ölmüyorum ama. Sabah güneşiyle birlikte odama dalan çocuklar, elimden tutup yeniden taşıyorlar beni tutunduğum ağaca.

Onlara kalsa hiç dönmeyecekler eve. Aslında benim istediğimde bu. Kavgasız, huzur dolu iki aydan sonra eve dönmek, cehenneme gitmek gibi bir şey olacak. "Huzur dolu", çünkü çocukların da, benim de o adamdan bir beklentimiz yok. Çocuklar babalarını sorduğunda, "Yazlığa işi olmayanlar gelir babanızınsa çok işi var" cevabı onların üzülmesini engelliyor. Onlar üzülmeyince ben de çatışmıyor, kavga etmiyorum. Çatışma yok, kavga yok. Çok güzel bir tatil bu.

Yaz da çok güzel. Bunaltıcı, yapış yapış değil. Hafif de olsa mutlaka her gün esiyor. Bulutlar beklenmedik bir anda merhaba diyor, bir anda yaz yağmuru bastırıveriyor. Bir gün pazardan dönerken yakalandık yağmura. Önce kapalı bir yere koşmaya çalıştık. Ama ya ayağımızdaki terlikler çıkıyor, ya da elimizdeki poşetlerden biri düşüyor. Küçük oğlum, düştü, çamura belendi, ağlamaya başladı. Ben tutamadım kendimi. Öyle komik görünüyordu ki. Gülmemden cesaret alarak büyük oğlum da kendini çamura attı. Gülmekten gözlerimden yaşlar geliyordu. En sonunda ben de oturdum çamura. Çamurda debeleniyor, suyla dolu çukurlarda zıplıyor, gülmekten yerleri yumrukluyorduk. Aynı neşe, banyoda temizlenirken, yemek pişirirken, yerken ve uyurken de sürdü. Çocukları zorla yatırıp sinek kovucuyu prize takıp elim ışığın düğmesinde epeyce izledim onları. Şu birkaç haftada nasıl da değişmişlerdi. Ben mut-

luyken onlar da mutluydu. Biramı, sigaramı alıp üst kattaki terasa çıkıp ışığı yakmadan oturdum. Tepemde yıldızlar, bahçede güller, bir yaz gecesi yapayalnız ve mutluydum. Beklenti, çatışma, kavga, gerilim yoktu. Yalnızdım, içiyordum ve ağlamıyordum. Beynimdeki düşünce, arada bir çakan şimşeğin, gök gürlemesiz hali gibi orada duruyordu.

Çamurların içinde debelenirken çoktan vermiştim kararımı: İstanbul'a döner dönmez boşanmak için dava açacaktım.

Bu adamın yokluğunun, varlığından bir farkı olmayacaktı. Gündelik hayatımızda olmadığından, beklentilerimiz bitecek, böylece çatışma sona erecekti. Sorumluluklarım azmış gibi bir de bu çatışmalar hayatımı çekilmez, çocuklarımı da mutsuz ediyordu.

Omzumda bir yıkıntıyla büyütemem çocuklarımı. Zengin, gösterişli sitenin, zengin dairesinin yıkıntılarından daha iyi gelecek çocuklarıma sade, gösterişsiz, yalnızca barınmak için yapılmış bir ev. Yaşamımı yeniden kuracağım, üçümüzün üzerine. Mutlu, sıcak, sevgili bir barınak kuracağım çocuklarıma. Annemi duyar gibiyim, "Hangi baba çocuklarıyla oyun oynuyor kızım, insan bu yüzden boşanır mı?" Böyle bakılınca mesele bana da gülünç geliyor. Ne diyeceğim hâkime, "Kocam çocuklarımla ilgilenmiyor, onları sırtındaki kambur olarak görüyor" diyeceğim o da bana, "Niye ilgilensin, sen ne güne duruyorsun" diyecek.

Çocuklar babasız büyüyecek madem neden yaşıyorum ki seninle? Aramızda ikimizin olan başka ne kaldı ki? demiştim bir kavgada.

- Çocukları bırak defol git o zaman, demişti.

Bırakıyorum, deyip, çantamı hazırlamaya başlayınca yelkenleri suya indirip, tükürdüğünü yalamıştı. Ne yapacaktı ki çocukları? Başına iş almak demek olurdu onun için bu. Boşanma işi ciddileşse, çocuklarla ilgili kuracağı cümle "Sen al ben bakamam" olurdu. Böyle düşündükçe hemen şimdi ayrılmak istiyorum.

İçkisi, kumarı, kadını, dayağı yok. Evinden, çocuğundan para esirgemiyor... Böyle herkes gibi düşününce bu kez boşanmak olanaksızlaşıyor. Keşke aldatsa, keşke dövse... O zaman kimseye kendimi boş yere anlatmak zorunda kalmazdım. Oysa şimdikinden daha mutsuz olmayacağımı biliyorum, dayak yediğimde ya da aldatıldığımda. Bir insanın boşanması için ille de dayak yemesi mi gerekiyor diye bir isyan tüttürüyor, boşanmak düşüncesi, uçuşan dumanla tam uzaklaşacakken evde onu bekleyen hayat geçiyor gözünün önünden.

Şiddetli geçimsizlik denen şey, bunlar mı yalnızca acaba; içki, kumar, dayak, kadın... Mutsuzluk, hiç gibi yaşanan hayat, yol arkadaşı olamamak, birlikte gülememek, çocuklarına bakıp, "Bunlar olmasaydı" diye düşünmek zorunda kalmak, bunlar "şiddetsiz geçimsizlik"mi acaba.

Bir psikologdan yardım almalı. Her ne kadar çocuklar için bir şey değişmeyecek gibi görünse de kesin etkilenirler. Medeni bir boşanma durumunda bile, çocuklar risk altındayken kim bilir bizimkinde neler yaşar çocuklar. Şimdi bile onlara, kavga korkusuyla yaklaşan bu adam, varlıklarını bile unutur boşanınca. Bu kez de "Hafta sonları çocuklarını al, özlediler" diye peşinde dolaşacağım.

Bir yol ki, ne gidebiliyorum, ne kalabiliyorum. Kalırsam yılanlar, çıyanlar, börtü böcekler tüm hücrelerimi yiyip bitirecek, ardımdan da çocuklarımınkini, gidersem yolun sonunu bilmiyorum. Yılandan, çıyandan daha kötüsü de çıkabilir karşıma. İki çocuk... Dünya güzeli iki çocuk... Gelecekleri omzumda, ben düşersem onlar da düşecekler. Bir de gelecek var. Ne diyeceğim onlara gelecekte, "Neden babasız büyüdük?" diye hesap sorduklarında.

- Üzgünüm babanız bu ülkedeki milyonlarca duyarsız, sevgisiz, cahil babalardan biriydi, ama ben bu ülkedeki milyonlarca kadın gibi davranamadım, özür dilerim, mi diyeceğim?

Neden davranamadım, davranamıyorum? Neden önüme atılan parayla yazılmış bir yazgıya katlanamıyorum. Ne eksik bu yaşgıda? "Aklımın aydınlığına sorular sorulması, gülümseyerek bakılması, elimin tutulması" demiştim bir kez. "Ne istiyorsun?" diye sorduğunda. Bunlar olmadan yaşayamaz mıyım? Ya o haklıysa. Ya romantik sapkınlıksa bunlar. Çocuklarımdan sapkın olduğum için özür mü dileyeceğim.

Oysa sırf yaşadığım hayatı yaşayabilmek için evlenecek milyonlarca kız var. Ben neden kaçırıyorum aklımı. Çünkü ben; azıcık aşım dertsiz başım diye çıkmıştım yola. Ben, elde tutulan parıltıyı çoğaltmak için doğurmuştum çocuklarımı. O parıltı, binlerce ele değip, o ellerin kokusunu, kirini bana taşıyan, üstelik yarısını arkadaşıma veremeyeceğim kadar değerli olan kağıtlara dönüştü.

Peki, bu şekilde devam etsem. Yani yazlıktaki onsuz hayatı oraya taşısam, üçümüzün olan hayatı beklentisiz, gerilimsiz orada yaşasam. Hiçbir şey beklemeden, o nasıl bize karşın bizsiz yaşıyorsa biz de öyle yaşayamaz mıyız? Ama onun hiçbir şeyiyken; konuklarını ağırlamak, ütüsünü yapmak ve en kötüsü kavga etmemek için gece yarısından ve nefret dolu bakışlardan sonra sana dokunan yabancı bir adam... Haftada bir yabancı bir adam... Kendi evimde işlettiğim genelev ve parası sabah ödenen randevu... Yok, bitti bu işkence.

Yazlıktan onları almaya "gelemedi" kocası bu hafta da. "Bütün hafta gece gündüz çalıştığım yetmiyormuş gibi pazar günü de blok temsilcileriyle toplantı var." İki ay iki hafta olmuştu çocukları gör-

meyeli ve o, İstanbul'a gelecekleri günün, ilgisizliğinin gerekçesini şimdiden ayarlamıştı. Oysa boşunaydı bu çaba Selma emindi cumartesi öğleden sonralarını başka bir parıltıyla geçirdiğinden. Aldırmadı, üzülmedi, ses etmedi adamın, "Atlar bir otobüse gelirsiniz," sözüne. Koskoca bir yaz bitmişti işte. Yarın yola çıkıyorlardı.

Kadın valizi kapatmış evi baştan sona dörttür dolaşıyordu. Yapmayı unuttuğu bir iş, valize koymayı unuttuğu bir şey var mı diye. Yarın yola çıkacağız, iki buçuk ay, göz açıp kapayıncaya kadar bitti. Okullar iki hafta sonra açılıyor. Bir hafta boşanma konusunun kavgasıyla geçer, bir haftada okul hazırlığıyla. Belki de kavga falan olmaz, belki o da can atıyordur boşanmak için, söyleyen ben olursam, nafakadan kurtulmuş olur diye, söylememi bekliyordur. Gerçi bir kavgamızda:

Sana zırnık koklatmam, sokaklara düşersin aç karnını doyurmak için, demişti.

Senin tokluktan anladığın kadarına ihtiyacım yok benim, çocuklarını okut, doyur ben başımın çaresine bakarım, deyince kahkahalarla gülmüş:

Evet, demişti, ben sana iş bulurum. Gelir bizim blokların merdivenlerini silersin.

Olur, demiştim. Neden olmasın ayıp değil ya. Hem ben senin gibi doğuştan alışkın değilim zenginliğe.

Gururlu gururlu soluyarak uykuya dalmış, "Sonradan görme" dediğimi duymamıştı.

Ev kim bilir ne durumdadır diye düşündü. Selma'nın, sitedeki diğer kadınlar gibi her gün ya da her hafta gelen yardımcısı yoktu. Bir kez bundan söz etmişti kocasına çocuklar küçükken.

Akşama kadar çocuklarla ilgilenmekten iş yapamıyorum, temizlik akşama kalıyor. Gece yarılarına kadar çalışmak zorunda kalıyorum, çocuklar büyüyene kadar temizlik için arada bir gelen, bir yardımcı bulsam... sözlerine karşılık:

- Ne temizlikçisi, ne yardımcısı? Sen ne iş yapıyorsun ki, neye yardım edecek. Çalışıyor olsan neyse, evdesin. Temizliğe de para verelim, o zaman sen ne iş yapacaksın, demişti.

Kocası Selma'nın evde yaptıklarının farkında bile değildi. İkiz gibi bir arada büyüyen çocukların sıkıntılarını anlamıyordu. Dahası yiyordu, içiyordu, başını sokacak bir evde güvendeydi, işte Selma evde çalışarak bunların karşılığını ödüyordu kocasına göre. Evdeki anlamı ütülenmiş gömlekler, sıcak bir tencere, büyüyen çocuklardı. Selma da o günden sonra kendini öyle görmeye başladı: "Karın tokluğuna çalışan yardımcı bayan" Bir daha bu konuyu açmadı. Sonraları sitedeki arkadaşlarının eşleri, "Selma Hanım temizlik yapmaktan hoşlanıyor galiba, yardımcısı yok, diye laf sokunca, "yardımcı bayan" bulmayı kendisi önerdi bu kez, ama Selma duymazlıktan geldi, kocasının bu konuyla ilgili söylediklerini unutamıyor, gururuna yediremiyordu. Eskisi gibi yalnız mevsimlik ya da yıllık temizlikler için bir kadın geliyordu yardıma, o da sürekli bir işe girdiğinden, Selma yazlıktayken evi temizlemesi için Elvan bir kadın buldu ona. Kadın, on beş günde bir gelip, anahtarı Elvan'dan alıp temizleyecekti evi. Sağ olsun Elvan, senin gelmene yakın temizletirim, temiz eve girmiş olursun, demişti, ama kocasının pasaklılığının, dağınıklılığının evi ahıra çevirmesi için bir gün bile yeterdi. Banyoyu, mutfağı hayal etti, hele kirli sepeti, kim bilir nerelere kadar taşmıştı?

Düşündüğü kadar değildi ev. Bir yandan valizi açıyor, bir yandan evi dolaşıyordu. Çocuklar odalarında oyuncaklarıyla özlem gideriyorlardı. Kocası yeni çıkmış olmalıydı evden. Ev puro kokuyordu, çay makinesi sıcaktı. "Çamaşır makinesini ardı ardına çalıştırmalı, güneş kaybolmadan hiç değilse birkaç sepet çamaşır kurutmalıydı." Çamaşırları ayırıyordu; renkliler, beyazlar, ara renkliler. Yazlıkta, son gün giydikleri için kirli getirdiği üç beş parça çamaşırı da kocasınınkilere katmıştı. Makineyi ara renklilerle doldurdu, deterjan koydu, tam düğmeye basacakken durdu. Makineye koyduğu son birkaç parçayı tekrar çıkardı. İnce bir çorap koymuştu farkında bile olmadan. Dondu. Gözleri elindeki çoraba dikili, klozetin kapağını indirip üzerine oturdu. Elindeki "yazlık varis çorabını" eviriyor, çeviriyor; bu acelece çıkarıldığı ters döndüğünden anlaşılan çorabı elinden bırakamıyordu. Bırakmadı da zaten.

Hadi çocuklar çıkalım, dedi. Ben Elvan teyzenize uğrayacağım, siz de parkta dolaşın biraz.

Blok temsilcileriyle toplantı başlamış olmalıydı. Kocası da orada olacaktı. Blokların birinin girişindeki yönetim dairesine birkaç basamakla çıkılıyordu. Kapısı camdı.

Selma merdivenlerdeyken gördü, girişteki masasının başında oturan Elvan onu. Yüzü allak bullak olmuştu bir anda. Ayağa kalktı, dudaklarını, kulaklarına doğru zorla iterek sırıtıyor, gülümsemesi, gülmekten çok, bir çocuğun ağlamaya başlamadan öncesi haline benziyordu. Kocası, Elvan'ın masasının önündeki koltukta, sırtı kapıya dönük, bacaklarını önündeki sehpanın altına uzatmış, iki kolunu üst üste masaya, çenesini de kollarının üzerine koymuş oturuyordu. Elvan'ın ayağa kalkmasıyla yüzünü, kadının baktığı yöne, kapıya döndü. Yüzünde alelade bir şeye gülmüş olmak için zorla gülen birinin neşeli, aptal anlatımı vardı. Yüzü şaşkınlığa, sonra bozguna dönüştü, yerle bir oldu.

Bugüne kadar, burada, bu şekilde kaç pazar oturmuşlardı Elvan'la. Selma'nın onları görme tehlikesi hiç olmamıştı. Pazar günleri kahvaltıdan sonra bir iki saat televizyonun karşısında gazetelerini okur, Selma bu sırada "öğleden sonra kocası yöne-

"MAKİNE"

Ustam Cengiz Gündoğdu'ya

İşçilerin kapılıp
Kızıla boyandığı
Sürekli para basanlardan farklı
Makine sesli bir adam bilirim
Konuştu mu
İçindeki çarkların sesi duyulur

Felsefe
Edebiyat

Estetik
Üretir bu yağsız çarklar

Mustafa TABAK

timde olacak" diye çocuklarını alıp annesine yahut kayınvalidesine giderdi. Ya da çocukları sinemaya, tiyatroya götürürdü. Dokuzdan önce gelir, dokuzda çocukları yatırırdı. Adam da onların arkasından çıkar, dokuzdan hemen önce gelir, çoktandır evdeymiş de canı çok sıkılmış gibi bir ses tonuyla:

Ne yaptınız, diye sorardı.

- Hiç, derdi Selma, çocukların pijamalarını giydirirken. Sen...

- Aman ne olsun işte. Aptalca hesap kitap... Hiçbirinde kafa yok. Ben olmadan nasıl yürütüyorlardı bu işleri şaşılacak şey. Elvan Hanım'ın selamı var. Şu kadında da ne bulursun bilmem.

Şimdi ise bu soru -Şu kadında da ne bulursun bilmem- kadının yüzündeki her şeyi bitiriyor olmanın verdiği rahatlıkla, önce gözlerine sonra dudaklarının kıvrımlarına oradan da tüm yüzüne yayılan gülümsemesine eşlik ediyordu.

Toplantı iptal mi edildi? diye sordu Selma kocasına bakmaksızın. Elvan, yerinden kalktı, masasını, adamın oturduğu koltuğu geçti Selma'nın yanında ayakta durdu. Kucakladı, öptü. Hareketlerindeki kuşkulu. ezbere, sinirli hız, konuşmasına da yansıdı

- Otur, dedi önce sonra da düzeltti, otursana, anlat bakalım nasıldı oralar.

Selma, kocasının karşısındaki koltuğa oturdu. Adam, bacaklarını toplamış, bir dikenin üzerinde oturmuş, bu iki samimi arkadaşın sohbetini dinliyordu. Selma'nın ise bu sohbeti uzatmaya hiç niyeti yoktu.

- Ne anlatayım? Üç çocuk, yedik, içtik eğlendik. Sen neler yapıyorsun, sağlığın nasıl, haa sağlık demişken...

Ayağa kalktı. Yavaş, sakin, kendinden emin hareketlerle kot pantolonunun ceplerini karıştırdı. Küçücük yaptığı ince külotlu çorabı masaya bırakıp:

Elvan, dedi. Çorabını bizde unutmuşsun. Doktor sana hiç çıkarmamanı söylememiş miydi?

Elvan masadaki çorabı aldı hemen. Açıkta kalan bir yerlerini kapatan insanların yüzündeki utanç, tüm gövdesini baştan sona kırmızıya boyamıştı. Selma kapıya yöneldi.

Size iyi çalışmalar... Ben gidiyorum.

Kocasının gözlerinin içine bakarak devam etti:

Yapacak o kadar çok işim var ki...

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

4 Eylül Pazartesi

Ekmek adlı kitabımın ikinci basımı yapılırken, iki kitabımın tükendiğini söylediler. Biri *Eleştiri*, öbürü de *Akanyıldız*.

İnsancıl'ın duyuru yapma olanakları yok. Dağıtım bile yapamıyoruz. Dağıtım sorununa girmek istemiyorum. Yayıncılığın yarası dağıtımcılık...

Kitapları verirsin dağıtmaz... Dağıtır, parasını zor öder... Bu yüzden uzak durduk dağıtım işinden.

Benim kitaplar, dilden dile dolaşa dolaşa kendiliğinden tükendi.

Nedir bunun anlamı.

İnsancıl okuru, Sanatta Star Sistemi'nin engellerini aşıyor. Bakın, *Taşkıran* çıktı, hiç sözü edilmedi... Hep böyle... Ama İnsancıl okuru, kırıyor bu sessizliği.

Sevineyim mi...

Seviniyorum. Sevincin içinde can sıkıntısı da var. Tükenen kitapları, yeniden basamayız da, ondan sıkılıyor canım. Ama dirimsel, ölüm kalım sorunu diye görmüyorum bunu.

Bir mücadelenin doğal akışı bu.

Kitap basamayacaksın, bastığın kitabı sayfa sayfa duyuramayacaksın... Doğru eleştiri yaptığımız için, İnsancıl kitapları haber olmayacak.

Derin bir sessizliğe gömecekler seni... Orda, bıkmanı, tükenmeni, boğulmanı, çekip gitmeni, zehirli örümcek sabrıyla bekleyecekler.

İnsancıl, bu boğucu, bıktırıcı görmezlikten gelmenin karşısına inatla, iradeyle çıktı.

İnsancıl'ı ayakta tutan tek koşul, inatla irade değil. Biz, bizi görmek istemeyenlerin bizi görmeleri için yanıp tutuşmadık.

Hiçbir beklentimiz yoktu. 16 yıldır yayınını sürdüren İnsancıl'ı öyle kocaman kocaman haberlerle değil, küçük haberle tanıtmalarını bile beklemedik. Üstelik onların İnsancıl'a karşı sessizliğini sınıfsal açıdan doğru bulduk, tutarlı bulduk.

Şunu da söylemem zorunlu. Bizler, kendimizi abartmadık. Hani derler a, bulunmaz Hint kumaşı mısın... Bulunmaz Hint kumaşı sanmadık kendimizi.

Türkiye'de yaşıyoruz. Kıt koşullarda insani mücadele veriyoruz. O kadar.

Kendimizi bulunmaz Hint kumaşı sansaydık, İnsancıl'dan söz etmemeleri üzerdi bizi. "Ne büyük işler yapıyoruz, yine de bizden söz etmiyorlar" diye yakınırdık.

Böbürlene böbürlene yaşamıyoruz. Alçakgönüllü... yalın bir yaşamımız var. Doğru bildiğimiz yolda sapmadan yürüyoruz. Kimseyi kıskanmıyoruz, kimsenin yerinde gözümüz yok.

Kendimizi ne küçük görüyoruz, ne büyük.

7 Eylül Perşembe

Bugün *Radikal*de Altan Öymen'in "6-7 Eylül'ün Yıldönümü" başlıklı yazısını okudum.

6-7 Eylül 1955 yılında İstanbul'da olanları şöyle anlatıyor Altan Öymen: "*İstanbul'da 6 Eylül akşamıyla, o akşamı 7 Eylül'e bağlayan gece, sabaha kadar süren olaylarda 73 kilise, yedi ayazma, iki manastır, bir fabrika ile 5 bin 538 gayrimenkul tahrip edildi.*"

Kıbrıs için Londra'da İngiliz, Yunan, Türk dışişleri bakanı görüşürken, Selanik'teki Atatürk'ün evine bomba atıldığı haberi, ortalığı karıştırıyor.

Dönemin *Expres* gazetesi bu haberi duyuruyor. Gazete kapış kapış satılıyor. Yedek kâğıtlar bitine kadar baskı sürüyor. O dönemin en yüksek baskı sayısına ulaşıyor; yirmi bin.

Expres gazetesinin o dönem yazışleri yönetmeni Gökçin Sipahioğlu, kim bilir ne kadar sevinmiştir bu "başarısına"

Expres gazetesi akşam gazetesiydi. Küçük çocuklar bağıra bağıra satarlardı gazeteleri.

Şöyle bağırırlardı: "*Karısını dokuz parçaya bölen adamı yazıyor. Kocasının kafasını testereyle kesen kadını yazıyor. Dokuz kişiyi öldüren canavarı yazıyor.*"

Bu kez, çocuklar, "*Yazıyor, Ata'nın evine atılan bombayı yazıyor,*" diye bağrışarak yollara düşüyor. Altan Öymen'in söylediğine göre, çocuklar gazeteyi Cağaloğlu'ndan alıyor, Sirkeci'de bitiriyor.

Çocuklar, gazete satıp, beş on kuruş kazandıkları için sevinçli. Gökçin Sipahioğlu da sevinçli. Depodaki gazete kâğıdı bitiyor. Baskı duruyor.

Akşama doğru Taksim'de olaylar başlıyor. Önce Rum yurttaşların işyerleri yağmalanıyor. Daha sonra ayrım yapılmaksızın İstiklal Caddesi'ndeki bütün işyerleri yağmalanıyor. Yağmalama, Tarabya'da, Yeniköy'de, Adalar'da sürüyor.

Altan Öymen'in verdiği bilgiye göre 2 bin 57 kişi yakalanıyor suçlu diye. Daha sonra hepsi salıveriliyor.

Bendeki kaynakta başka bilgiler de var. Bakın, ne deniyor o kaynakta: "*Konuyla ilgili olarak 6.000'i aşkın kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanlar arasında Hasan İzzettin Dinamo, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci gibi bazı tanınmış solucular da bulunuyor. Bu arada hükümet, olayların Beyrut'taki kızıl bir örgütçe hazırlandığını ileri sürerek, buna alet olduğu iddiasıyla Kıbrıs Türktür Cemiyeti'ni kapattı.*" (*Demokrasinin 50 Yılı 1945-1950-I*, Radikal, Tarihsiz, s. 224.)

Düşünebiliyor musunuz, Hasan İzzettin Dinamo, Aziz Nesin, Kemal Tahir, Asım Bezirci bir işaretle binlerce kişiyi sokağa dökecekler. Böyle bir güçleri olsaydı, sosyalist ihtilal yaparlardı.

Peki, kim yaptı bu işi.

Altan Öymen, şöyle diyor: "*Olaylarda aktif olanların arasında zamanın iktidar partisinin (Demokrat Parti'nin) örgüt mensupları ön planda görülüyordu.*"

Benim görüşüm şu. Kıbrıs konusunda fazla ödün verilmeyeceğini göstermek amacıyla zararsız bir gösteri düşünüldü. Gösteri, yağmaya dönüştü.

O tarihlerde temel sav şuydu. Kıbrıs Türk'tür, Türk kalacaktır. "*Ya Kıbrıs, ya ölüm*" diye gösteri yapılırdı.

Sonra, "*Ya taksim, ya ölüm*"e dönüştü...

Kıbrıs dedikte şimdi nerdeyiz.

Nerden nereye geldik... Ya Kıbrıs, ya ölüm diyenler nerde...

11 Eylül Pazartesi

Bu sabah yağmurla uyandım. Sevindim. Bunaltıcı yaz sıcaklarının bittiğini gösteriyor yağmur.

Neydi o arsız sıcaklar... Evin bütün pencereleri açık olmasına karşın, küçücük bir esinti oluşmuyordu.

Şimdi bitti. Egemenliğini, baskısını yitirdi arsız sıcaklar.

Biliyorum, sıcağı sevenler var. Onlar için tatsız günler başladı. Doğanın cilvesi bu. Kimileyin ölümle bitebiliyor bu cilve. Ağrı Dağı'na tırmanan bir küme dağcıdan iki kişi öldü geçenlerde... Ama hiçbir ölüm insanı durdurmaz. Dağcılar, yine de tırmanacaklar Ağrı Dağı'na.

İnatla yaşamak diyorum buna. Kimilerinde yok bu inat. Sıcak suya batırılmış lahana gibi gevşiyor, çözülüyor kimileri...

Acıyorum böylesi kişilere.

13 Eylül Çarşamba

Taner Timur'un *Osmanlı Çalışmaları*'nı okurken Türkiye'nin yazgısını düşünüyorum. (Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları*, İmge Kitapevi, Ankara, 1998.)

Türkiye'nin yazgısı dedim. Türkiye, Mustafa Kemal dönemi dışında bu yazgıyı kırmamış.

Nedir bu yazgı.

Taner Timur, benim yazgı dediğim durumu şöyle belirtir: "*Günümüzde egemen tarih tezine göre -başta Mustafa Reşid Paşa olmak üzere- bir kısım Osmanlı devlet adamları, yakın geçmişimizde bir reform çığırı açmış ve toplumu ilerletici bir rol oynamışlardır. Bu görüş, bu şekli de aslında II. Meşrutiyet'in 'Garpçılık' akımı içinde güçlenerek kendini kabul ettirmiş ve sonunda ders kitaplarına girecek derecede benimsenmiştir.*

Aslında, Tanzimatçı devlet adamları 'ıslahat hareketleri' adını verdikleri sürece ne büyük bir hevesle ve ne de büyük bir inançla girmişlerdi (...) işin acı tarafı, bu siyaset adamları yapmak zorunda kaldıkları 'reform'lara bizzat kendileri de inanmıyorlardı."

Mustafa Kemal dönemi dışında, yazgı dediğim bu. Şöyle der Taner Timur: "*Osmanlı devlet adamlarının diplomatik manevraları, bilindiği gibi ülkeyi yenilgiden yenilgiye, iflastan iflasa sürüklemiş ve sonunda devletin sadece Avrupa değil, Anadolu'da da çöküşüne yol açmıştır. Sevr Antlaşması, Tanzimatçılığın doğal sonucudur.*"

1950'den başlayarak diplomatik manevralarla bugüne kadar sürüklendik. Sözgelimi, Kıbrıs'ta "*Ya Kıbrıs ya ölüm*"den, "*Ya taksim, ya ölüm*"e derken Kıbrıs Rum yönetimi Avrupa Birliği'ne giriverdi.

Biz de apışıp kaldık. Kıbrıs'la ilgili bütün umudumuzu Londra'da bir mahkemenin kararına bağladık.

Taner Timur'u okurken okurken şunu da gördüm. Bizim politikacımız Tanzimat'tan bu yana milim değişmemiş. Bakın ne diyor Taner Timur: "*(...) Tanzimat adamlarının 'reformlar'a karşı tutumu, iktidarda olup olmadıklarına göre değişmiştir. Örneğin bu hareketin kurucusu Mustafa Reşit Paşa, Tanzimat Fermanı'nın devamı ve derinleştirilmesinden başka bir anlam taşımayan 1856 Islahat Fermanı'na şiddetle karşı çıkmıştır. Neden? Çünkü o sırada Reşid Paşa iktidarda değildir ve halk* eğilimlerini okşayarak iç politika yapmakta, itibar kazanmaya çalışmaktadır."

Bunu okudukta kinin yutmuş gibi buruşturdum yüzümü. Lübnan'a asker gönderme sorunu düştü aklıma. İktidar, Meclis'e başvurdukta, iktidar olmayan partiler hop oturdular, hop kalktılar. Lübnan'a asker gönderilmemeliymiş.

Kendileri iktidarda olsaydı, onlar başvururdu Meclis'e, Lübnan'a asker göndermek için.

Tanzimat politikacılarıyla, bugünün politikacıları arasındaki benzerliği görüyorsunuz değil mi.

Tanzimat'tan bu yana, politika "manevra" sanıldı. Hasmı köşeye sıkıştırma, her konuda nalıncı keseri gibi kendine yontma...

Tanzimatçılar, "reform" adı altında inanmadıklarını yapmamaya çalışıyorlar. Ama yapar gibi görünüyorlar. Taner Timur, bu konuda şöyle der: "*(...) Tanzimatçılık hâlâ bir taklitçilik olarak görünmekte-*

dir. Oysa Osmanlı toplumunun temel eksikliği, bir ölçüde Batı'yı taklit etmekten değil -yönetici oligarşinin tüketim alışkanlıkları dışında- onu taklit edememekten gelmiyor mu."

Pek nedir olup biten, Tanzimatçılık denen hareketin niteliği nedir. Bunu Taner Timur şöyle açıklar: "*(...) Tanzimatçılık, baskıya karşı gizli bir direnç ve ortalama yollar arama iradesidir.*"

Yapar gibi görünmek, ama yapmamak.

Bu nokta, yapar gibi görünmek, ama yapmamak bizim tipik karakterimiz. Bu karakterimiz, Tanzimat'la mı oluştu, yoksa daha önce var mıydı, bilmiyorum. Ama bugün, ünlü deyişle, yediden yetmişe böyle yaşıyoruz. Yapar gibi görünmek, ama yapmamak. Bu yüzden biz, hiç bilmediğimiz bir konuda rahatlıkla konuşabiliriz.

Hem ülke olarak, hem birey olarak hep sorunlu yaşamamızın önemli nedenlerinden biri budur bence.

Taner Timur'un *Osmanlı Çalışmaları* adlı eserine geldikte... Kesinlikle okunması gereken bir eser *Osmanlı Çalışmaları.*

Osmanlı'dan bize geçen ne, bu topraklarda neler, nasıl yaşandı... Taner Timur, bilimsel bir bakışla bunları ayrıştırıyor, somut olarak insanın önüne koyuyor.

Bir tarih kitabı değil *Osmanlı Çalışmaları*... Bir trajedinin doğru kurgulanmış, gerçekçi anlatımı...

14 Eylül Perşembe

Ali Bulaç, bir toplantıda, "*Bugün bilgi çok kolay ve ucuz ulaşılabilir hale geldi. Tıpkı modern kadın gibi,*" demiş.

İslamcıların ünlü bir yazarıdır Ali Bulaç. Modernleşmeye karşıdır. Toplantıda bu söze karşı çıkıldı mı, sanmıyorum. Belki alkışlanmıştır.

Ali Bulaç'ın bu benzetmesi, hem yanlış, hem kaba. Bugün bilgi, "*çok kolay ve ucuz hale*" gelmedi. Ama bilgi diye internete ya da ansiklopedilere bakarsan, ucuz sanırsın, kolay sanırsın bilgiyi.

Bilgili olmak, her dönemde hiçbir zaman olası değildir. "*Ben bilgili oldum,*" dediğin zaman, bu senin koyu bilgisizliğinin göstergesidir.

Bu bir yana, bilgili olmak bir ansiklopedi gibi A'dan Z'ye kadar her şeyi bilmek değildir. Zihni uğraşla elde edilir bilgi. Soyutlama, bireşim, çözümleme zihni uğraşın aşamalarıdır.

Modern kadına geldikte... Ali Bulaç, kadına, elde edilmesi gereken bir nesne diye bakıyor. Modern kadını elde etmek kolay, modern olmayan kadını elde etmek zor diye düşünüyor.

İlk elde bu görüşün, kadının elde edilmesi gereken bir nesne diye görülmesinin değişmesi gerekiyor.

Kadını, yanlış algılıyor Ali Bulaç. Bir tek Ali Bulaç kadını böyle algılasaydı, önemli değil der, geçerdim. Türkiye'de birçok erkeğin böyle düşündüğünü biliyorum. Kendine elde edilmesi gereken diye bakan kadınlar da olabilir.

Ali Bulaç'a dönüyorum. Ali Bulaç, modern kadının kolay elde edilebileceğini söylüyor ya, bunun nedeni şu. Ali Bulaç modernleşememiş. At arabası kültüründe kalmış.

Mustafa Kemal'in başlattığı modernleşme hareketi, 1950'lerde kesintiye uğratılmasıydı, bugün modern insanların oluşturduğu, modern bir toplum olurduk. Ali Bulaç da kadına, elde edilmesi gereken bir nesne diye bakmazdı.

Sorun, kadının kolay ya da zor elde edilir nesne olması değildir. Bunu sorun sayan bilgi, belki bin yıl öncesinin "bilgi"sidir.

Modernleşmenin öğrettiği ilk bilgi, kadının nesne olmadığı bilgisidir. Bu bilgi, ne ansiklopedilerde, ne de internette vardır.

Bu bilgi modernleşmenin öğrettiği yaşama sanatından çıkar. Modernleşmenin öğrettiği yaşama sanatında kadın bir nesne değildir.

Kadın, herkesin insanca yaşadığı bir dünya mücadelesinde arkadaştır.

Öznedir.

18 Eylül Pazartesi

Emperyalist sanayi ülkelerinde zehirli atıklar hep sorun oluyor. Bugün *Cumhuriyet*'te Hüseyin Baş, "Vahim Bir Çevre Skandalı Öyküsü" adlı yazısında bu sorunu anlatıyor. Şöyle diyor Hüseyin Baş: "*Zehirli sanayi atıkları, Bale Konvansiyonu uyarınca bulundukları yerde 'arındırılmak' zorunda. Ama gelin görün ki bu maliyeti önemli ölçüde artırmakta, dolayısıyla da kâr marjını hatırı sayılır oranda düşürmekte, bu ise şirketlerin işine gelmemektedir.*"

Peki n'oluyor bu zehirli atıklar. Çöp gemileriyle Afrika'nın yoksul ülkelerine gönderiliyor zehirli atıklar. "*(...) siyasal baskı, nüfuz ticareti ya da rüşvetle*" bu zehirli atıklar o ülkelerin topraklarına bırakılıyormuş.

Hüseyin Baş'ın verdiği bilgiye göre, 26 Ağustos 2006'da Fildişi Sahili'nin Abidjan kentinde 581 ton zehirli atık boca edilmiş.

Şimdi burda soru şu. Çöp gemilerini kim yönetiyor. Hani eskiden korsanlar vardı ya, bu çöp gemileri, korsan gemiler mi yoksa. Değil, korsan değil bunlar.

Bakın Hüseyin Baş ne diyor: "*Hollanda'nın sağladığı vergi avantajı dolayısıyla bu ülkeye kayıtlı ünlü Trafigura Beheer şirketi zehirli sanayi atıkları ulaşımında uzman bir konsorsiyum. 55 ülkede ofisi var. Çalışanların sayısı 1100. 2005 yılındaki cirosu 28.5 milyar dolar.*"

Görüyorsunuz, Hollanda'nın yaptığı çok açık, gizli saklı değil. *Le Monde* gazetesi, "*Afrika'yı kirle-*

ten, zehirleyen Avrupa'nın utanç öyküsüdür. Yargısal, idari ve siyasal sonuçları olması gereken bir öykü," demiş.

Sorun bence utanç vericiliğinin çok ötesinde. İnsanlık suçu bu.

Peki, bile isteye herkesin gözü önünde bu insanlık suçu nasıl işleniyor.

Avrupalı, Avrupa dışında kalan insanlara insan gözüyle bakmaz.

Bu eski bir öyküdür. Prof. Dr. Onur Bilge Kula, Kant'ın siyah ırkla ilgili görüşünü şöyle özetler: "*Afrika'daki zencilerin ise Kant'a göre yaratılışlarından dolayı saçmalıktan öte duyguları yoktur. Kant, Hume'un Afrikalı zencilere ilişkin aşağılayıcı değerlendirmelerini paylaşır ve D. Hume'u bu çerçevede şöyle aktarır: Hiçbir zencinin tek bir konuda bile yeteneği yoktur. Yerlerinden yurtlarından alınarak başka yerlere götürülen yüz binlerce zenci, özgürlüğüne kavuştuktan sonra dahi büyük sayılabilecek bir yapıt ortaya koyamamıştır. Buna karşın, ayak takımından olan, sıradan bir beyaz bile, büyük işler başarır; saygınlık kazanır.*" (Prof. Onur Bilge Kula, *Batı Düşününde Türk ve İslam İmgesi*, Büke Yayıncılık, İstanbul, 2002.)

Onur Bilge Kula, Kant'ın neden böyle düşündüğünü şöyle açıklar: "*Bu bilim dışı ve Kant'ın kendi evrenselci tutumundan ve insancıl duyarlılığından uzak önyargı ya da genelleme, Avrupa merkezci yaklaşımın düşünsel sınırlılığının bir göstergesi sayılmalıdır.*"

Kula, Hegel'in Doğu için söylediklerini şöyle özetler: "*Doğu, felsefeden tümüyle dışlanmalıdır. Felsefenin asıl yurdu ve ortamı Batı'dır.*"

Herder Türkler için şöyle der: "*(...) birçok sanat yapıtını yok etmiş, bir zamanların saygın Yunan halkını egemenlikleri altına alarak, onları aşağılık barbarlara dönüştürmüş; yüzyıllardan beri Avrupa'da bulunmalarına karşın, Asyalı barbarlar olarak kalmakta direnmişlerdir. Bu nedenle Asyalı barbarlar olan Türklerin Avrupa'da yeri yoktur.*"

Ben bunları, "Demek Kant siyah ırkı aşağılamış, öyleyse Kant okumayalım, Alman mallarını kullanmayalım. Kant'ı etkileyen Hume İngilizdir. İngiliz mallarını da kullanmayalım. Hume'u da okumayalım, diye yazmadım.

Avrupalının bilincinde bunlar var, bilelim.

Bilip de n'apacağız peki.

Şunu yapmalıyız. Yekinmeliyiz, bilimde, sanatta, felsefede. İnsancıl, eşitlikçi, aydınlanma devinimiyle. Avrupalının bilincinden söküp atmalıyız bu önyargıları.

20 Eylül Perşembe

Yağmurlu, serin bir gün... Güzel havalar başladı benim için... Aylarca başını kaldıramaz boğucu sıcaklar...

İsmail Kadare'nin *Ölü Ordunun Generali* adlı romanını yeniden okudum. (Türkçesi Attila Tokatlı ve Necdet Sander, Can Yayınları, İstanbul, 1986.)

Bu romanı, yıllar önce ilk okuduğumda pek beğenmiştim. İyi anımsıyorum.

Geçenlerde bir pazar günü Baha'da sabah çayını içerken, *Ölü Ordunun Generali*'ni gördüm Baha'nın kitaplığında. "Dur" dedim, "bir kez daha okuyayım şu güzel romanı."

Romanı bitirdim dün gece. Bir kırıklık çöktü üstüme. Hani, bir zamanlar pek sevdiğiniz bir arkadaşa rastlarsınız da, "Bunun neresini sevmişim" dersiniz. Bir uyuşukluk, bir kırgınlık, bir kırıklık kaplar yüreğinizi. Öyle oldu bende de.

Neresini beğenmişim bu romanın. İkinci bölümde anladım boş söz yığını olduğunu romanın.

İsmail Kadare üç sayfa olması gereken konuyu, sakız gibi çeke çeke uzatmış.

Kitabın arkasında şöyle diyor, "Ölü Ordunun Generali *adlı romanıyla dünya çapında ün yapan İsmail Kadare...*"

Okumadan anlamalıydım bu romanın tırıl olduğunu... "*Dünya çapında ün*" tırıllığın ölçütü değil mi...

Ben, bir yazarın ünlü olmasını hiç anlayamadım.

23 Eylül Cumartesi

Bir tartışmada, tartıştığımız kişinin düşüncesini mi eleştirmeli, yoksa tartıştığımız kişinin düşündüğünü sandığımız neyse, onu mu eleştirmeli.

Durup dururken sormuyorum, bugün *Yeni Şafak*'ta Yusuf Kaplan'ın yazısını okudum, bu soru ordan aklıma düştü.

Yusuf Kaplan, yeni *Aktüel* yazarı Mehmet Ali Kılıçbay'la tartışıyormuş. Mehmet Ali Kılıçbay ne dedi, bilmiyorum.

Benim üstünde durmak istediğim şu. Seküler kişiler, "*sömürgecilerin keşif kolu gibi*" çalışıyorlar. Böyle diyor Yusuf Kaplan.

Ben de seküler kişilerden biriyim. Bakın, ben, Yusuf Kaplan'a göre neler yapıyorum. "*(...)* ***büyük rüyaları yalnızca para, cinsellik, kariyer*** (vurgu yazarın C.G.) *şeytan üçgeninden ibaret olan bu ülkenin kültür ve medeniyet birikimi ve ruhuyla ilişkileri büsbütün koparılan* ***hedonist, bencil, benmerkezci, hapçı, hip-hopçu, topi ile pop, arabesk ile eurobesk arasında yuvarlanan, uyuşan, uyutulan, nihilist, kimliksiz bir kuşak yetiştirmeyi marifet sanan anakronik, kakafonik, trajl-komik bir laik militerasi düzeneğinin zorla hakim kılınma***"sına çalışan biriyim. (vurgu yazarın C.G.)

Yusuf Kaplan'ın çizdiği bu resmin milimetresi bile benim dünyamda yok. Ama Yusuf Kaplan, bunu, böyle sanıyor. Bu sanı, Yusuf Kaplan'da nesnel gerçek durumuna dönüşmüş.

Bu duruma ben gerçekten üzülüyorum. Yusuf Kaplan, sekülerizmde olmayanlara saldırıyor. İnanmış buna... Bu inançla, seküler kişilerin Türkiye'yi batırdığını düşünüyor. Bu yüzden her yazısında kendini yineliyor.

Yusuf Kaplan, tartışmacıya yanıt vermiyor. Kafasındaki örümcekle boğuşuyor.

Yalnızca Yusuf Kaplan böyle olsaydı, hiç durmazdım üstünde. Temelsiz öznel kuruntusunu nesnel gerçek sanıyor çoğu kişi. Kuruntunun nesnel gerçek olmadığını anlatmak da çok zor.

Kandırılıyorum korkusuyla gerginleşen yüz, duvarlaşan kuruntulu bilinci yansıtıyor.

Üzülüyorum insanın bu durumuna.

27 Eylül Çarşamba

Kimi yazarlar yüzünden Türkçe, gitgide bozuluyor. Bakın, Alin Taşçıyan, bir kitabı nasıl tanıtıyor, "*On yedi öykünün 127 sayfaya sığdığı* Ruhlar ve Âşıklar*'ın boyuna bosuna bakıp bir solukta okunacağını sanmayın. Her öykü bitiminde kitabı kapatıp onu sindirmek isteyeceksiniz.*"

On yedi öykü 127 sayfaya sığmışmış. Sayfa sayısının kitabın niteliğiyle ne ilgisi var. Sonra ne demek her öyküden sonra kitabı kapatmak... onu sindirmek.

Bakın, daha neler diyor Taşçıyan: "*Yazıda hiç safra bırakmamış Gülgün. Ama pürüzleri bırakmış. Nasıl dildeki pürtükler tat alma duyumuzsa, yiyeceklerin dokusu onların lezzetini de veriyorsa, çiğneyip emerek bu lezzeti tadıyorsak Gülgün'ün öykülerini de yalayıp, yutmamak gerekiyor.*"

Buna göre bir eserin güzel olabilmesi için dilin pürüzlü olması zorunlu. Öyküyü yalayıp, yutmayacaksın, iyice çiğneyeceksin. Dilin pürüzlerinden tad alacaksın.

Önce alay ediyor sandım, sonuna kadar okudum Taşçıyan'ın yazdıklarını. Alay değilmiş.

Bugün *Radikal*'de Murat Yetkin şöyle diyor: "*Özkök'ün İkinci Başkanı, Birinci Ordu Komutanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı olarak çalıştıktan sonra Genel Kurmay Başkanlığı görevini onun elinden alan Orgeneral Yaşar Büyükanıt...*"

Yazıdan şöyle bir anlam çıkıyor. Orgeneral Yaşar Büyükanıt, hem ikinci Başkan, hem Kara Kuvvetleri Komutanı, hem Birinci Ordu Komutanıydı.

Hele Genel Kurmay Başkanlığını, "*onun elinden alması*" Elinden almada, vermek istemiyor da, zorla alıyorsun elinden anlamı var.

Kimse, kimsenin elinden almadı bir şey. Görev sırası Orgeneral Yaşar Büyükanıt'taydı.

Bir de "*ifade etti*" var. Söyledi, ya da dedi demiyorlar. "*İfade etti*" diyorlar... Konuşan da dedim, söyledim demiyor, "*ifade etim*" diyor.

İfade ettinin yanında itiraf da var. Ben, bu itirafı ne zaman görsem, geçmişte bir suç işlemiş de onu söyleyecek diyorum.

Hayır. Şöyle diyor sözgelimi, "*İtiraf ediyorum, film güzelmiş*"

Ben de itirafın ne olduğunu, sık sık itiraf edenlere "*iftira*" edeyim. *İtiraf a. Ar. (-.-) 1. Başkalarınca bilinmesi sakıncalı görülen bir gerçeği saklamaktan vazgeçip açıklamak, söylemek, bildirmek. 2. huk. (ceza hukukunda) Doğruyu söyleme,* (*Türkçe Sözlük*, Dil Derneği, Ankara, 1998.)

İtiraf itiraf diyeceğinize, "Ben, bunun böyle olduğunu düşünmüyordum" desenize...

Yanlışlık bir yana, dili de yoksullaştırıyorlar. Yoksullaşma dili tekdüzeliğe indirgiyor. Biçemsiz yazılarla dil bilinci dumura uğratılıyor.

Biçemsizlik şunu getiriyor. Yazıya bakıp, "Bu, şu yazarın" diyemiyorsun. Çünkü yazarın biçemi yok.

Yazılar düz çizgiye benziyor. Kim çizdi bunu, belli değil. Belki de olağan bu. Her alanda tek tipleşme, dilde de tek tipleşmeyi doğurdu.

ALACALARIM*

Benim yaş günü'm hiç olmadı
Bisikletim, kredikartı'm
Kuş beslemedim kafeste
Çal-ım mal-ım satmadım...

Küheylan'ım içbükeydi, yiğitti
Vurdum dağlara dağlara
Kuzular büyüttüm, mihnet'siz
Kırgın, tek, onurumla...

Kimliğim Türk ve erkek
Fotoğrafım doğulu
Mal delisi aç göz'leri gördükçe
Taşladığım da oldu...

Dost dedim o yerlere çalındım
Aşk yolunda kaldım yaya
Tavşan kaçtı, tazı yok
Elimde kum ve kaya...

Hatice CEMAL

* Yakında çıkacak "Çakıllamalar" adlı taşlama kitabından

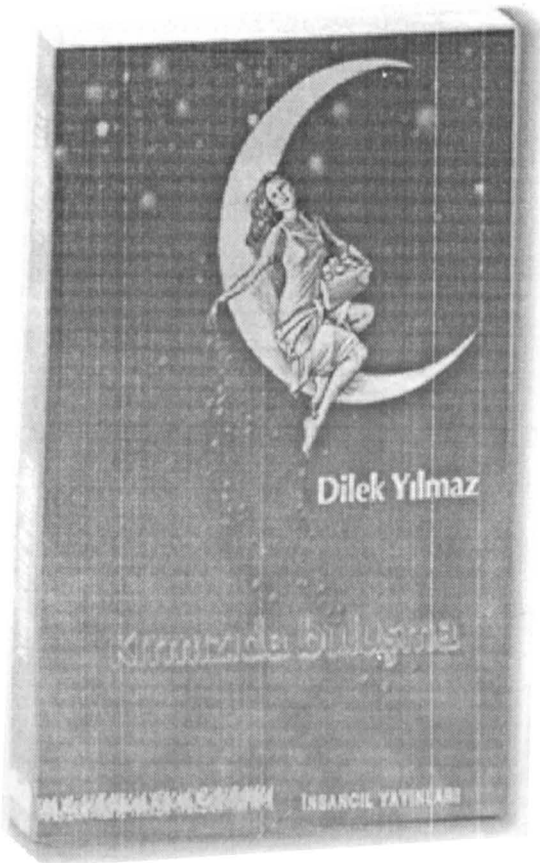

10 YTL.

Kırmızıda Buluşma
(şiir)

Dilek Yılmaz

gece kırmızı
gecenin ortasında
sen ve ben
biz

bir öpücükle
kuşatıyoruz
tüm yıldızları
tüm kırmızıyı
yanıyor gece...

İNSANCIL YAYINLARI

İNSANCIL Atölyesi Güz Seminerleri
4 Kasım Cumartesi Günü Başlıyor

Cumartesi

Estetik 13.30 - 14.30

Hayat Dersleri 14.40 - 15.30

Pazar

Felsefe 19.00 - 20.00

Yazarlık 20.10 - 21.00

Pazartesi

Şiir 19.00 - 21.00

çıktı!...

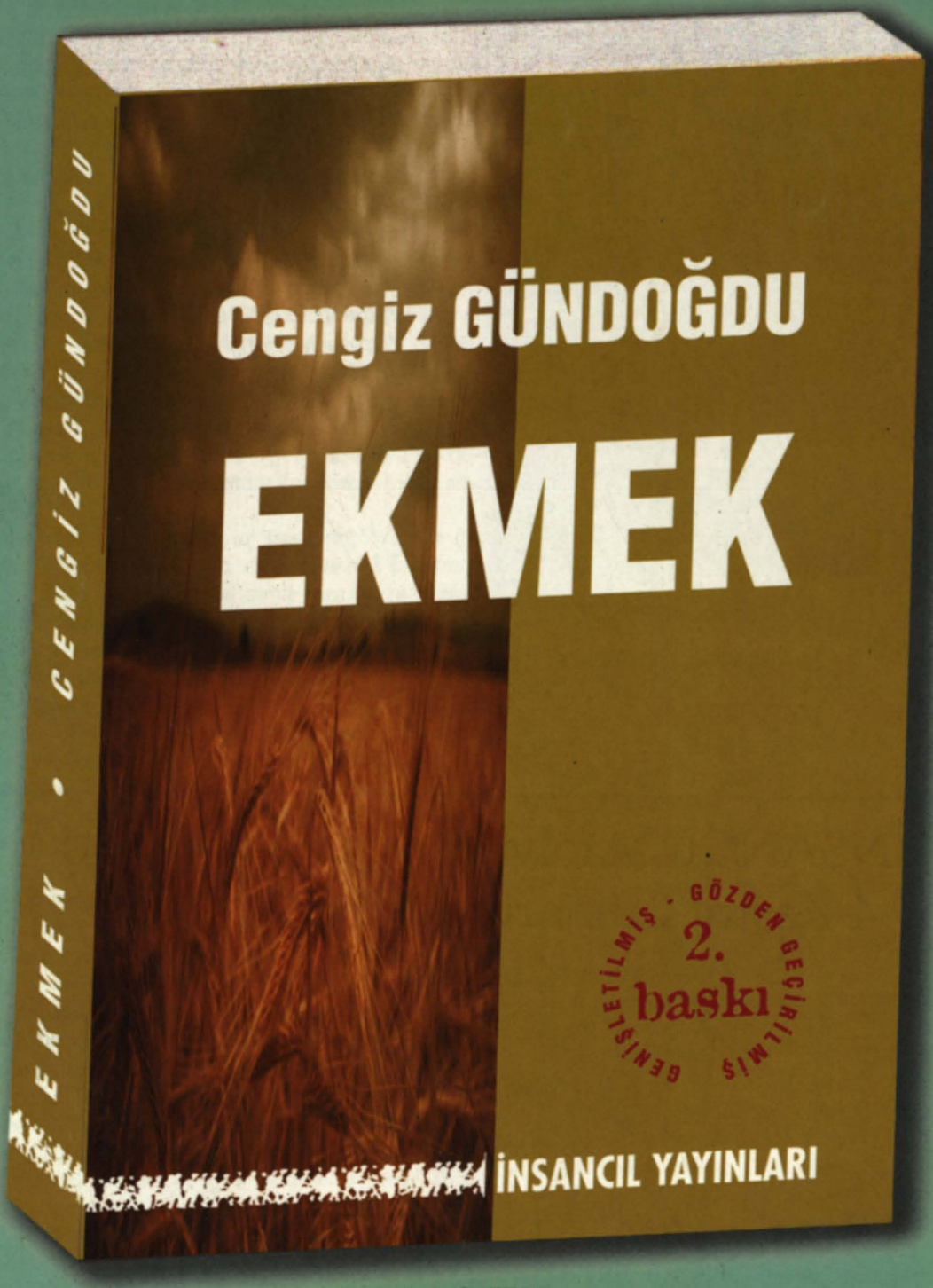

18 YTL.

İNSANCIL YAYINLARI